

**O wieś polską wolną, niezależną, samorządną
Od PSL do NSZZ RI „Solidarność” (1944–1989)**

3

Katarzyna Maniewska

**Narodziny i działalność
rolniczej „Solidarności”
1981–1989**

Materiały edukacyjne dla nauczyciela

**O wieś polską wolną, niezależną, samorządną
Od PSL do NSZZ RI „Solidarność” (1944–1989)**

3

Katarzyna Maniewska

**Narodziny i działalność
rolniczej „Solidarności”
1981–1989**

Materiały edukacyjne dla nauczyciela

BYDGOSZCZ – GDAŃSK – WARSZAWA 2020

Recenzenci
dr Agnieszka Łuczak
prof. Tadeusz Wolsza

Redakcja
Anna Równy

Korekta
Anna Kaniewska
Beata Bińko

Projekt graficzny i skład
Małgorzata Podziomek-Kotecka

Druk i oprawa
Drukarnia UNIDRUK
ul. Bronowicka 117
30-121 Kraków

Copyright
Instytut Pamięci Narodowej
Komisja Ścigania Zbrodni
przeciwko Narodowi Polskiemu,
2020

ISBN
978-83-8098-993-1 (druk)
978-83-8098-994-8 (pdf online)

Wydawca dołożył wszelkich starań, aby ustalić nazwiska autorów i właścicieli praw majątkowych zdjęć zamieszczonych w niniejszej publikacji. Osoby, do których nie udało się dotrzeć, prosimy o kontakt.

SPIS TREŚCI

ESEJ HISTORYCZNY	5
1. PZPR i Moskwa przeciwko „Solidarności” rolników	5
2. W walce o podmiotowość i rejestrację NSZZ RI „Solidarność” (marzec–maj 1981 r.)	6
3. Od rejestracji do delegalizacji. Legalna działalność rolniczej „Solidarności” (maj– –grudzień 1981 r.)	18
4. W stanie wojennym (1981–1983)	27
5. Tajemnica śmierci Piotra Bartoszcze	29
6. Ogólnopolski Komitet Oporu Rolników (1982–1984)	32
7. Przedstawiciele NSZZ RI „Solidarność” w sejmie i senacie po wyborach czerwcowych 1989 roku	37
 BIBLIOGRAFIA	 39
 MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE	 42
Nr 1. „Ostatnia wielka akcja społeczna Prymasa Tysiąclecia”. Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński wobec ruchu związkowego na polskiej wsi	42
Nr 2. „Panowie, załatwajcie jak najszybciej sprawę »Solidarności« wiejskiej”. Fragment przemówienia prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do przedstawicieli Krajowej Komisji Porozumiewawczej „Solidarność”, 28 marca 1981 r.	43
Nr 3. „...mają prawo tworzyć samorządne związki rolników niezależnych”. Przemówienie prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do rolników indywidualnych, 2 kwietnia 1981 r.	44
Nr 4. „Kościół jest najbliższym sprzymierzeńcem Waszych dążeń”. Przemówienie prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do NSZZ „Solidarność” Regionu Wielkopolska, 4 lutego 1981 r.	44
Nr 5. „Bezpieka przeciwko chłopom”. Fragment opracowania	45
Nr 6. Kryzys bydgoski 1981. Fragment opracowania	46
Nr 7. Raport Zdzisława Ropińskiego na temat rozpoczęcia strajku chłopskiego w siedzibie WK ZSL w Bydgoszczy oraz przebiegu sesji WRN w Bydgoszczy w dniu 19 marca 1981 r., opublikowany w „Zielonym Sztandarze” 26 marca 1981 r.	48
Nr 8. O akcji „usuwania intruzów”. Informacja ministra spraw wewnętrznych Mirosława Milewskiego o wydarzeniach bydgoskich, 20 marca 1981 r.	49
Nr 9. „...ja, stary rolnik, zmęczony życiem, częściowo sparaliżowany, ośmielam się polemizować z mistrzem pióra”. List otwarty Michała Bartoszcze do wicepremiera Mieczysława F. Rakowskiego z czerwca 1981 r.	51
Nr 10. Porozumienie bydgoskie zawarte dnia 17 kwietnia 1981 r.	53
Nr 11. „Celem Związku jest ochrona godności zawodowej, praw i interesów indywidualnych rolników oraz ich rodzin”. Statut NSZZ RI „Solidarność”, zarejestrowany 12 maja 1981 r.	54
Nr 12. Wniosek o wszczęcie sprawy obiektowej krypt. „Chłopi”, 26 listopada 1981 r.	57

Nr 13. „Tak mniej więcej przedstawia się rys historyczny »Solidarności Chłopskiej«”. Służba Bezpieczeństwa o nurtach i podziałach w „Solidarności” rolniczej, 11 listopada 1981 r.	58
Nr 14. „Zdecydowani dalej prowadzić działalność związkową”. Plan pracy operacyjnej dotyczący byłej Krajowej Komisji Porozumiewawczej Niezależnych Samorządnych Chłopskich Związków Zawodowych „Solidarność” na rok 1982	61
Nr 15. „...istnieje pilne zadanie wzmożenia pracy operacyjno-rozpoznawczej i profilaktycznej na wsi w ramach sprawy obiektowej”. Wniosek o wszczęcie sprawy obiektowej krypt. „Solidarność Wiejska”/„Tabun” na Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Indywidualnych Producentów Rolnych „Solidarność Wiejska” w Bydgoszczy, 17 lutego 1981 r.	62
Nr 16. „Praca operacyjna na odcinku środowiska wiejskiego oparta jest przede wszystkim na osobowych źródłach informacji”. Analiza i ocena sytuacji środowiska wiejskiego w województwie bydgoskim ze szczególnym uwzględnieniem Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność Chłopska”, 19 lutego 1981 r.	64
Nr 17. „Powiedział do kamery znacznie więcej, niż puszczono”. Sprawa Jana Kułaja	66
Nr 18. Śmierć Piotra Bartoszcze. Informacja pionu śledczego IPN, stan na luty 2018 r.	67
Nr 19. „Do śmierci przyczyniły się osoby trzecie, co wskazuje na zabójstwo Piotra Bartoszcze”, 26 października 2017 r.	68
Nr 20. „Twym obowiązkiem będzie walczyć każdą dostępną Ci bronią o wyzwolenie Ojczyzny”. Przysięga dla wstępujących do Ogólnopolskiego Komitetu Oporu Rolników „Solidarność” [1982 r.]	68
Nr 21. „Przysięgam być wierny Ojczyźnie mej, Rzeczypospolitej Polskiej”. Tekst przysięgi Armii Krajowej ogłoszony przez gen. Stefana Roweckiego „Grota”, komendanta Sił Zbrojnych w Kraju, 12 grudnia 1942 r.	69
Nr 22. „OKOR wzywa wszystkich rolników do podjęcia następujących działań...”. Projekt deklaracji programowej Ogólnopolskiego Komitetu Oporu Rolników, 15 sierpnia 1982 r.	70
Nr 23. Program OKOR „niebezpieczny politycznie” dla komunistów. Analiza materiałów operacyjnych w sprawie krypt. „Gryzonie”, opracowana przez Wydział VIII Departamentu IV MSW, 29 października 1983 r.	71
Nr 24. „Generał Kiszczak poleca opracować informację na temat OKOR”. Informacja dotycząca działalności ogólnopolskiej struktury konspiracyjnej pod nazwą Ogólnopolski Komitet Oporu Rolników, przedłożona przez gen. Władysława Ciastonia, 16 grudnia 1983 r.	73
WYKAZ SKRÓTÓW	77

ESEJ HISTORYCZNY

1. PZPR i Moskwa przeciwko „Solidarności” rolników

Mieszkańcy polskiej wsi domagali się prawa do posiadania własnej reprezentacji związkowej już od drugiej połowy lat siedemdziesiątych XX w., czyli na długo zanim powstał Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” (NSZZ „S”). Mimo podpisania porozumień sierpniowych w 1980 r. i rejestracji „Solidarności” robotniczej władze zdecydowanie odmawiały zgody na rejestrację niezależnych rolniczych związków zawodowych, których załóżki stopniowo kształtowały się na polskiej prowincji już od początku 1980 r. U schyłku 1980 r. związki rolnicze istniejące w 36 województwach skupiały 40 tys. osób, podczas gdy „Solidarność” robotnicza liczyła 7 mln członków. W opinii rządzących ruch związkowy na wsi nie stanowił takiej siły społecznej jak „Solidarność”; w środowisku wiejskim występowało więc znacznie mniejsze prawdopodobieństwo wybuchu niezadowolenia społecznego.

Odmowę prawa do rejestracji związkom chłopskim uzasadniano tym, że obowiązujący w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) Kodeks pracy nie definiował rolnika indywidualnego jako pracownika, w związku z czym nie miał on praw przysługujących osobom zatrudnionym w fabrykach, zakładach przemysłowych i innych miejscach pracy. Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KC PZPR) nie wyrażał zgody na rejestrację „Solidarności” rolniczej również dlatego, że obawiał się powstania kolejnej po „Solidarności” społeczno-zawodowej reprezentacji wspieranej przez Kościół katolicki. Uważano, że Kościół popiera te organizacje, bo „chce mieć własną partię na wsi”. Co istotne, zagorzałymi przeciwnikami powstania struktur związkowych na wsi byli towarzysze z Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego (KPZR) z jej sekretarzem generalnym Leonidem Breżniewem na czele. Podczas spotkania przywódców państw Układu Warszawskiego I sekretarz KC PZPR Stanisław Kania, zgodnie z wolą Kremla, zobowiązał się do tego, że nie dopuści do rejestracji rolniczego związku zawodowego¹.

Powstanie odrębnego i jednolitego związku reprezentującego interesy polskiej wsi popierało kierownictwo NSZZ „Solidarność”, duże było również poparcie społeczne dla tej idei. Jak wynikało z badań Polskiej

Uczestnicy manifestacji rolniczej na Starym Rynku w Bydgoszczy, 8 lutego 1981 r. (zdjęcie udostępnione przez Krzysztofa Osińskiego).

¹ T. Kozłowski, *Chłopska Solidarność*, „Tygodnik Powszechny” 2011, nr 34, Dodatek specjalny *Wieś polska 1944–1989*; idem, *Zielona Solidarność*, „Nasz Dziennik”, 15 II 2017, Dodatek historyczny IPN *Polska i Polacy 1918–1989*, s. 12; T. Kozłowski, J. Olszok, *Niezależny ruch chłopski w Polsce 1980–1989* [w:] NSZZ „Solidarność” 1980–1989, t. 2: *Ruch społeczny*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010, s. 79, 85.

Akademii Nauk (PAN), przeprowadzonych pod koniec 1980 r., ponad 87 proc. z 2,5 tys. respondentów pochodzących ze stu wsi popierało powstanie niezależnych związków zawodowych na wsi².

Ogromnego wsparcia organizacjom rolniczym udzielali duchowni i hierarchowie Kościoła katolickiego, a przede wszystkim prymas Polski kard. Stefan Wyszyński, który wielokrotnie publicznie wyrażał swoje poparcie dla idei rejestracji związków zawodowych na wsi³. Prymas podkreślał, że prawo do zrzeszania się jest „przyrodzone” i „właściwe każdemu człowiekowi”, a nie, jak twierdzili komuniści – stanowione. W marcu 1981 r. Konferencja Episkopatu Polski wydała komunikat stwierdzający m.in., że „prawo do takich związków osadzone jest w katolickiej nauce społecznej”. Prymas Wyszyński prowadził w tej sprawie rozmowy z przedstawicielami najwyższych władz PRL, w tym z I sekretarzem KC PZPR Stanisławem Kanią i jego następcą gen. Wojciechem Jaruzelskim. Przekonywał ich, że rejestracja

Pismo Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” „Wolne Związki” z 1 marca 1981 r.

jednolitego związku chłopskiego na wsi to jedna z najpilniejszych spraw „dla zachowania spokoju w kraju”³. **🌸 teksty źródłowe nr 1-4. Prymas Stefan Wyszyński wobec ruchu związkowego na wsi.**

2. W WALCE O PODMIOTOWOŚĆ I REJESTRACJĘ NSZZ RI „SOLIDARNOŚĆ” (MARZEC-MAJ 1981 R.)

Walka o prawo polskiej wsi do samostanowienia i podstawowe prawa obywatelskie jej mieszkańców nasiliła się jesienią 1980 r. Jednakże w historii niezależnego ruchu chłopskiego przełomowy był rok 1981, kiedy to nastąpiły zmiany na polskiej wsi i doszło do uformowania się ruchu społeczno-zawodowego reprezentującego

² A. Kura, *Skala poparcia społecznego dla rolniczej „Solidarności” w 1981 roku* [w:] *Opozycja i opór społeczny w Polsce po 1956 r. Rolnicza „Solidarność” w Polsce 1989–1989*, red. A.W. Kaczorowski, T. Kozłowski, J. Olaszek, Warszawa 2016, s. 13; T. Kozłowski, *30-lecie niezależnego ruchu ludowego* [w:] *30. rocznica rejestracji NSZZ RI „Solidarność” – polska wieś a wspólna polityka rolna do 2020 roku. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 10 maja 2011 r.*, s. 15, <http://ww2.senat.pl/k7/agenda/seminar/110510/1.pdf>.

³ A.W. Kaczorowski, *Kościół wobec rolniczej „Solidarności”* [w:] A.W. Kaczorowski, T. Kozłowski, J. Olaszek, „Solidarność” Rolników 1980–1989, Warszawa 2010, red. *idem*, Warszawa 2010, s. 121–127; *idem*, *Prymas Tysiąclecia wobec rolniczej „Solidarności”*, „Biuletyn IPN” 2011, nr 10, s. 84–91; S. Wyszyński, *Wezwanie do odpowiedzialności i cierpliwości* (fragment przemówienia do przedstawicieli KKP „Solidarność”, 28 III 1981 r.), „W Drodze” 1981, nr 8; Przemówienie prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do „Solidarności” wiejskiej rolników indywidualnych, Warszawa, 2 kwietnia 1981 r. [w:] S. Wyszyński, *Nie rzucim ziemi. Wybór z przemówień do rolników 1970–1981*, Warszawa 1984.

jej najżywotniejsze interesy. Był to ważny krok na drodze odzyskiwania przez mieszkańców polskiej wsi podmiotowości i suwerenności utraconej wskutek komunistycznych reform agrarnych oraz brutalnej polityki kolektywizacyjnej⁴.

Plakat z napisem: „Solidarność Chłopska to fakt!” (fot. Ludomił Żołnowski, PAP/CAF).

Najważniejsze postulaty, o których realizację walczyli działacze związkowi reprezentujący interesy polskiej wsi, to:

- prawo do swobodnego zrzeszania się w niezależnych związkach zawodowych,
- poszanowanie przez komunistyczne władze prawa do własności ziemi,
- swobodny obrót własnością ziemską,
- zrównanie w prawach gospodarstw rolników indywidualnych z uprzywilejowanymi dotąd państwowymi gospodarstwami rolnymi (PGR),
- ujednoczenie praw socjalnych na wsi i w mieście,
- reforma szkolnictwa wiejskiego,
- poszanowanie wolności religijnej⁵.

Rolnicy nie stworzyli jednak jednego wspólnego związku zawodowego na wzór NSZZ „Solidarność”. Ich interesy reprezentowało kilka organizacji, w tym głównie trzy związki, różniące się rodowodem, programem ideowym, strukturą i koncepcją działania: „Solidarność Chłopska”, „Solidarność Wiejska” i Związek Producentów Rolnych. Przełomowym, ale i symbolicznym momentem walki chłopów o podstawowe prawa polskiej wsi były strajki w Rzeszowie i Ustrzykach Dolnych na początku 1981 r. Strajki te, jednocząc różne organizacje chłopskie, pokazały nie tylko determinację polskiej wsi, lecz także jej solidarność. Strajkującym udało się bowiem doprowadzić do podpisania 18 i 20 lutego 1981 r. tzw. porozumień rzeszowsko-ustrzyckich⁶.

⁴ Zob. D. Iwaneczko, *Od Ustrzyk Dolnych do stanu wojennego. Wybrane działania operacyjne SB wobec „Solidarności” rolniczej w Polsce południowo-wschodniej 1980–1981* [w:] *Represje wobec wsi i ruchu ludowego (1956–1989). Materiały z konferencji naukowej 27–28 listopada 2003 r. w Rzeszowie*, red. J. Gmitruk, Z. Nawrocki, t. 2, Warszawa 2004, s. 241 i n.; T. Kozłowski, *Zielona Solidarność...*, s. 12.

⁵ Szerzej zob. B. Fedyszak-Radziejowska, *Trudne strajki, ważne porozumienia. Dramatyczna walka rolników o porozumienia*, „Nasz Dziennik”, 15 II 2017, Dodatek historyczny IPN Polska i Polacy 1918–1989, s. 11.

⁶ D. Iwaneczko, *Od Ustrzyk Dolnych do stanu wojennego...*, s. 241; T. Kozłowski, *Zielona Solidarność...*, s. 12. Zob. materiały edukacyjne dla nauczyciela, cz. 2, rozdz. 4.

Uczestnicy manifestacji rolników na Starym Rynku w Bydgoszczy, 8 lutego 1981 r. (zdjęcie udostępnione przez Krzysztofa Osińskiego)

zostać przedstawione najważniejsze postulaty niezależnego ruchu chłopskiego⁷.

9 lutego 1981 r., z inicjatywy Andrzeja Gwiazdy, pracownicy czterdziestu zakładów pracy z pięciu województw podjęli strajk solidarnościowy z organizacjami chłopskimi, wyrażając poparcie robotniczej „Solidarności” dla polskiej wsi i prawa jej mieszkańców do rejestracji niezależnego związku reprezentującego jej interesy. Jednak czynne manifestacje i strajki nie były jedynymi formami walki o rejestrację. W tym miejscu warto wspomnieć spektakularną akcję rolników z województwa wałbrzyskiego. Na przełomie stycznia i lutego 1981 r. 15 osób na znak protestu podjęło wielodniową głodówkę w kościele św. Józefa w Świdnicy. Trwała ona piętnaście dni,

Uczestnicy manifestacji rolników na Starym Rynku w Bydgoszczy, 8 lutego 1981 r. (zbiory Zarządu Regionu Bydgoskiego NSZZ „Solidarność”).

a wspierały ją liczne delegacje i setki osób z całej Polski⁸.

Kiedy 10 lutego 1981 r., mimo skali społecznych protestów, Sąd Najwyższy odrzucił wniosek o rejestrację rolniczej „Solidarności”, działacze chłopscy uznali, że nadszedł czas na konsolidację struktur

⁷ K. Osiński, P. Rybarczyk, *Kryzys bydgoski 1981. Przyczyny, przebieg, konsekwencje*, t. 1: *Monografia*, Warszawa-Gdańsk-Bydgoszcz 2013, s. 19.

⁸ T. Kozłowski, *Powstanie NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność” 1980–1981* [w:] A.W. Kaczorowski, T. Kozłowski, J. Olszok, *„Solidarność” Rolników...*, s. 58.

2. W WALCE O PODMIOTOWOŚĆ I REJESTRACJĘ NSZZ RI „SOLIDARNOŚĆ”

związkowych. 13 lutego 1981 r. w Bydgoszczy podczas spotkania przedstawiciele trzech głównych nurtów związkowych na polskiej wsi: NSZZ „Solidarność Chłopska”, NSZZ Rolników „Solidarność Wiejska” oraz NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność”, powołano Krajową Komisję Porozumiewawczą (KKP) NSZZ Rolników Indywidualnych, która stała się ciałem koordynującym działania trzech związków. W skład KKP weszły 33 osoby, po jedenastu przedstawicieli z każdego ugrupowania. W prezydium, na którego czele stanął Witold Hatka, zasiadło piętnaście osób – po pięciu przedstawicieli każdego związku. Był to ważny krok ku zjednoczeniu struktur chłopskich w jeden silny związek zawodowy, reprezentujący prawa polskich rolników⁹.

Jeszcze podczas pertraktacji z ekipą rolników w Rzeszowie i Ustrzykach Dolnych rozpoczęły się przygotowania do wspólnego zjazdu chłopskiego, który ostatecznie odbył się 8 i 9 marca 1981 r. w Poznaniu. Doszło wówczas do zjednoczenia niezależnego ruchu chłopskiego i powstania jednej wspólnej organizacji pod nazwą NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność”. Zjazd przyjął statut oraz dokonał wyboru Ogólnopolskiego Komitetu Założycielskiego z przewodniczącym Janem Kułajem (jednym z przywódców strajków rzeszowsko-ustrzyckich) i jego zastępcami: Janem Antołem, Piotrem Baumgartem i Gabrielem Janowskim, który jednocześnie pełnił funkcję rzecznika prasowego nowego związku; sekretarzem nowo powstałej struktury został Andrzej Chałupnik. W skład prezydium weszli m.in.: Roman Bartoszcze, Stanisław Chrobak, Jan Ciosek, Janusz Rożek i Józef Ślisz¹⁰.

Powstanie NSZZ RI „Solidarność” na zjeździe w Poznaniu było doniosłym wydarzeniem dla ruchu związkowego na wsi. Świadczyło o jego liczebności i ukonstytuowaniu się silnej struktury związkowej,

Pochód zmierzający do gmachu Opery Poznańskiej na zjazd zjednoczeniowy NSZZ RI „Solidarność”, Poznań, 8 marca 1981 r. (fot. Lech Ścibor-Rylski, zbiory Ośrodka KARTA/Independent Polish Agency [dalej: IPA], przekazał Józef Lebenbaum).

Tłum przed wejściem do Opery Poznańskiej przed rozpoczęciem zjazdu zjednoczeniowego NSZZ RI „Solidarność”. Na balkonie opery transparent z napisem „Chłopom polskim szczęście Boże!”, Poznań, 8 marca 1981 r. (fot. Lech Ścibor-Rylski, zbiory Ośrodka KARTA/IPA, przekazał Józef Lebenbaum).

⁹ *Ibidem*, s. 60.

¹⁰ *Ibidem*, s. 58; T. Kozłowski, *Chłopska „Solidarność”...*, s. 26.

Zjazd zjednoczeniowy NSZZ RI „Solidarność” w gmachu Opery Poznańskiej, widok na mównicę i prezydium. Nad prezydium napis: „Sami wyżywimy nasz naród”, Poznań, 8–9 marca 1981 r. (fot. Lech Ścibor-Rylski, zbiory Ośrodka KARTA/IPA, przekazał Józef Lebenbaum).

Zjazd zjednoczeniowy NSZZ RI „Solidarność” w gmachu Opery Poznańskiej, Poznań, 8–9 marca 1981 r. Siedzą od lewej: Gabriel Janowski, Jan Antoń, Jan Kułaj (z podniesioną ręką), Piotr Baumgart i Artur Balazs (fot. Lech Ścibor-Rylski, zbiory Ośrodka KARTA/IPA, przekazał Józef Lebenbaum).

Wojewódzkiego Komitetu ZSL w Bydgoszczy rozpoczął się strajk okupacyjny rolników indywidualnych. Protestowali oni przeciwko nierównemu i niesprawiedliwemu traktowaniu ich przez władze wojewódzkie oraz uprzywilejowanej pozycji rolników skupionych w Wojewódzkim Związku Kółek i Organizacji Rolniczych.

Strajk podjęto także w proteście przeciwko niedotrzymaniu przez władze obietnicy zwołania specjalnej sesji Wojewódzkiej

reprezentującej interesy polskiej wsi i mogącej zawalczyć o reje-strację w Sądzie Najwyższym. Wkrótce po powstaniu rolniczej „Solidarność” jej członków czekała poważna konfrontacja z komunistycznymi władzami, która do historii najnowszej Polski przeszła pod nazwą bydgoskiego marca 1981 r. ❀ **tekst źródłowy nr 6. Kryzys bydgoski 1981. Fragment opracowania**

16 marca 1981 r. w siedzibie Rady Narodowej, podczas której miała być rozpatrywana kwestia praw ludności rolniczej i związków chłopskich. Na czele strajku okupacyjnego stanął Roman Bartoszcze – znany działacz rolniczy z Inowrocławia, członek Prezydium NSZZ RI „S”. On też przewodził Ogólnopolskiemu Komitetowi Strajkowemu (OKS) NSZZ RI „Solidarność”. Głównym postulatem OKS było uznanie przez rząd PRL związku zawodowego rolników. Protest w Bydgoszczy

wsparli swoją obecnością Jan Kułaj i Anna Walentynowicz. Warto wspomnieć, że mimo rozpoczęcia negocjacji ze strajkującymi resort spraw wewnętrznych z gen. Czesławem Kiszczakiem na czele przygotował plan o kryptonimie „Noteć”, który zakładał siłowe wypro- wadzenie strajkujących z budynku ZSL¹¹.

Strajkującym, podobnie jak podczas innych strajków chłopskich, wydatnej pomocy udzielała bydgoska „Solidarność” i jej członkowie, m.in. Mariusz Łabentowicz i Stanisław Lewandowski, a wsparli ich

¹¹ Szerzej zob. T. Chinciński, *Noteć przeciwko rolniczej „Solidarność”*, „Biuletyn IPN” 2006, nr 3/4, s. 78–83; K. Osieński, P. Rybarczyk, *Kryzys bydgoski 1981...*, s. 15–76, 77–214 (rozdziały *Wydarzenia bydgoskie i Kryzys bydgoski*).

2. W WALCE O PODMIOTOWOŚĆ I REJESTRACJĘ NSZZ RI „SOLIDARNOŚĆ”

Strajkujący w siedzibie Wojewódzkiego Komitetu ZSL w Bydgoszczy. Protest trwał od 16 marca do 17 kwietnia 1981 r. (ze zbiorów Jana Rulewskiego).

Budynek Wojewódzkiego Komitetu ZSL w Bydgoszczy podczas strajku okupacyjnego prowadzonego przez członków organizacji i związków rolniczych. Na transparencie napis: „Żądamy ukarania winnych bestialstwa w WRN”, marzec 1981 r. (AIPN By).

Strajkujący w siedzibie WKZSL w Bydgoszczy podczas odpoczynku, kwiecień 1981 r. (fot. Ludomił Żołnowski, PAP/CAF).

Rady Narodowej w Bydgoszczy doszło do siłowej konfrontacji członków „Solidarności” pracowniczej i rolniczej z przedstawicielami władz i resortu bezpieczeństwa. Podczas tej historycznej sesji jednym z punktów obrad miała być dyskusja nad postulatami zgłoszonymi przez członków rolniczej „Solidarności”.

Posiedzenie Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy, 19 marca 1981 r. (ze zbiorów Krzysztofa Kudły).

Jednak członkowie Prezydium WRN nie dopuścili do debaty i w strategicznym momencie obrad przerwali posiedzenie, a znaczna część radnych w pośpiechu opuściła pomieszczenie. Pozostało 45 radnych, którzy wraz z przedstawicielami „Solidarności” usiłowali kontynuować posiedzenie WRN i przystąpili do wspólnych uzgodnień.

✿ tekst źródłowy nr 7. Raport Zdzisława Ropińskiego na temat rozpoczęcia strajku chłopskiego w siedzibie WKZSL w Bydgoszczy oraz przebiegu sesji WRN w Bydgoszczy w dniu 19 marca 1981 r., opublikowany w „Zielonym Sztandarze” 26 marca 1981 r.

mat rozpoczęcia strajku chłopskiego w siedzibie WKZSL w Bydgoszczy oraz przebiegu sesji WRN w Bydgoszczy w dniu 19 marca 1981 r., opublikowany w „Zielonym Sztandarze” 26 marca 1981 r.

Władze, obawiając się, że zostanie podjęta okupacja kolejnego budynku, wezwały na pomoc funkcjonariuszy MO i siłą usunęły z pomieszczeń członków „Solidarności”¹². W trakcie milicyjnej interwencji dotkliwie pobito Michała Bartoszcze, Mariusza Łabentowicza i Jana Rulewskiego, którzy zostali odwiezieni do szpitala¹³.

Wydarzenia te wstrząsnęły opinią publiczną i wywołały falę strajków i protestów w całym kraju. Do Bydgoszczy przyjechał Lech Wałęsa, który choć sprzeciwiał

¹² Szczegółowy przebieg VI sesji WRN w Bydgoszczy w dniu 19 III 1981 r. w: K. Osiński, P. Rybarczyk, *Kryzys bydgoski 1981...*, s. 33–76.

¹³ Na temat doznanych obrażeń pobitych związkowców szerzej zob. *ibidem*, s. 71–72.

2. W WALCE O PODMIOTOWOŚĆ I REJESTRACJĘ NSZZ RI „SOLIDARNOŚĆ”

Wystąpienie Michała Bartoszcze podczas sesji WRN w Bydgoszczy, 19 marca 1981 r. (ze zbiorów Archiwum NSZZ „Solidarność” Regionu Bydgoskiego).

Siłowe usunięcie przedstawicieli opozycji politycznej z sali WRN w Bydgoszczy, 19 marca 1981 r. (AIPN By).

Lech Wałęsa przemawia do tłumów zgromadzonych przed siedzibą bydgoskiej „Solidarności” przy ul. Marchlewskiego 10 (obecnie Stary Port) (fot. Gerard Lewandowski, ze zbiorów Hanny Sowińskiej).

się radykalnym rozwiązaniom, to jednak wyraził zgodę na przeprowadzenie dwugodzinnego strajku w regionie. Następnego dnia, tj. 20 marca, tylko w samej Bydgoszczy w dwugodzinnym strajku wzięło udział 85 proc. pracowników pierwszej zmiany. Poza regionem bydgoskim strajk protestacyjny odbył się także w Toruniu¹⁴.

Wydarzenia z 19 marca 1981 r., zwane kryzysem bydgoskim, a przez komunistyczną propa-

gandę – prowokacją bydgoską, wymierzoną w ekipę gen. Jaruzelskiego, były największym konfliktem, do jakiego doszło między „Solidarnością” a władzą w okresie od końca sierpnia 1980 do 13 grudnia 1981 r. Podczas nadzwyczajnego posiedzenia Krajowej Komisji Porozumawczej NSZZ „Solidarność” podjęto m.in. decyzję, że w przypadku braku porozumienia z władzami 31 marca zostanie ogłoszony ogólnopolski

Po zakończeniu rozmów między rządem a „Solidarnością” Andrzej Gwiazda odczytuje wspólny komunikat o zawieszeniu strajku generalnego. Na zdjęciu od lewej: Witold Stefanowicz, Lech Wałęsa, Andrzej Gwiazda, Mieczysław F. Rakowski, Warszawa, 30 marca 1980 r. (fot. Zbigniew Matuszewski, PAP/CAF).

¹⁴ Za: K. Osiński, *Zarys dziejów NSZZ „Solidarność” Regionu Bydgoskiego (1980–1990)*, Gdańsk 2010, s. 57–58.

2. W WALCE O PODMIOTOWOŚĆ I REJESTRACJĘ NSZZ RI „SOLIDARNOŚĆ”

Spotkanie komisji rządowej z Komitetem Założycielskim NSZZ RI „Solidarność” w gmachu Wojewódzkiego Komitetu ZSL. W rozmowach uczestniczyli: minister ds. związków zawodowych Stanisław Ciosek, wiceminister rolnictwa Andrzej Kacała, wicedyrektor Wydziału Rolnictwa Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy Ludwik Skowronek oraz sekretarz WK ZSL w Bydgoszczy Antoni Duraj (dolne zdjęcie). Po prawej stronie stołu członkowie „Solidarności” (górne zdjęcie), od prawej: Gabriel Janowski, Jan Rulewski, Roman Bartoszcze, Jan Kułaj, Bydgoszcz, 17 kwietnia 1981 r. (fot. Ludomił Żołnowski, PAP/CAF).

Po podpisaniu porozumienia bydgoskiego uścisk dłoni wymieniają minister Stanisław Ciosek i Roman Bartoszcze. Na zdjęciu widoczni od prawej: Piotr Baumgart, Gabriel Janowski, Jan Rulewski, Bydgoszcz, 17 kwietnia 1981 r. (fot. Ludomił Żołądowski, PAP/CAF).

strajk generalny. Powołano również Międzyzakładowy Komitet Strajkowy. 27 marca w całym kraju przeprowadzono czterogodzinny strajk ostrzegawczy, który stanowił pokaz siły i jedności niezależnego ruchu związkowego w Polsce¹⁵. ❀ **tekst źródłowy nr 8. O akcji „usuwania intruzów”. Informacja ministra spraw wewnętrznych Mirosława Milewskiego o wydarzeniach bydgoskich, 20 marca 1981 r.;** ❀ **tekst źródłowy nr 9. List otwarty Michała Bartoszcze do wicepremiera Mieczysława F. Rakowskiego z czerwca 1981 r.**

W obliczu strajku generalnego i totalnego paraliżu władze rozpoczęły pertraktacje, które zakończyły się tzw. porozumieniem warszawskim, podpisanym 30 marca 1981 r. W zamian za zawieszenie strajku generalnego władze zgodziły się nie kwestionować legalności działania związku rolników indywidualnych do czasu rozpatrzenia problemu ich zrzeszania się przez Sąd Wojewódzki w Warszawie.

W konsekwencji tych wydarzeń 17 kwietnia 1981 r. podpisano tzw. porozumienie bydgoskie, w którym rząd obiecał zwrócić się do sejmu z prośbą o stworzenie podstaw prawnych do rejestracji NSZZ RI „Solidarność”, „tak aby Związek został zarejestrowany do 10 maja 1981 r. – zgodnie z postulatem OKS i OKZ – na takich samych zasadach i w takim samym trybie, jakie dotyczą pracowniczych związków zawodowych”¹⁶.

¹⁵ T. Kozłowski, *Powstanie NSZZ Rolników Indywidualnych...*, s. 68–69.

¹⁶ A.W. Kaczorowski, *Kościół wobec rolniczej „Solidarności”...*, s. 128–129; zob. Porozumienie między komisją rządową a Ogólnopolskim Komitetem Strajkowym NSZZ RI „Solidarność” w Bydgoszczy i Ogólnopolskim Komitetem Założycielskim NSZZ RI „Solidarność”, Bydgoszcz, 17 kwietnia 1981 r. [w:] *Kryzys bydgoski 1981. Przyczyny, przebieg, konsekwencje*, t. 2: *Dokumenty*, wybór i oprac. R. Gajos, K. Osiński, P. Rybarczyk, Bydgoszcz–Gdańsk–Warszawa 2013, s. 882–884.

W dokumencie zadeklarowano również, że „do czasu zarejestrowania związków będzie rozwijać bez jakichkolwiek przeszkód działalność związkową w ramach porządku prawnego PRL, w ramach Statutu związku i w oparciu o deklarację Ogólnopolskiego Komitetu Założycielskiego (OKZ) NSZZ RI z 12 kwietnia 1981 r.”¹⁷. Zapewniono, że legalność tych działań nie będzie kwestionowana, a władze państwowe w miarę możliwości udostępnią ogniom Związku lokale i środki techniczne zgodnie z obowiązującymi przepisami. **✿ tekst źródłowy nr 10. Porozumienie bydgoskie zawarte dnia 17 kwietnia 1981 r.**

Władze PRL zawarły porozumienie bydgoskie w obawie przed dalszą eskalacją strajków i konfliktu społecznego. Jeszcze bowiem podczas trwania negocjacji strajkujących z komisją rządową rozpoczęła się okupacja siedziby ZSL w sąsiednim Inowrocławiu. Warto też wspomnieć o kilkudziesięciu działaczach ruchu wiejskiego, którzy podjęli głódówkę na Jasnej Górze, domagając się rejestracji „Solidarności” rolników. Efektem sygnowania porozumienia bydgoskiego było przyjęcie przez Sejm PRL dwóch ustaw, które otwierały drogę do rejestracji niezależnych od komunistów związków rolniczych i legalizacji ich działania. Były to ustawy „O związkach zawodowych rolników indywidualnych”¹⁸ i „O rejestracji kółek rolniczych oraz związków kółek i organizacji rolniczych” z maja 1981 r.¹⁹

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ DzU 1981, nr 11, poz. 50, Ustawa z dnia 6 maja 1981 r. o związkach zawodowych rolników indywidualnych.

¹⁹ DzU 1981, nr 11, poz. 51, Ustawa z dnia 6 maja 1981 r. o rejestracji kółek rolniczych oraz związków kółek i organizacji rolniczych; zob. T. Kozłowski, *Powstanie NSZZ Rolników Indywidualnych...*, s. 76.

Numer „Chłopskiej Sprawy” z 20 kwietnia 1981 r., w którym przedrukowano znaczącą część treści porozumienia bydgoskiego.

3. OD REJESTRACJI DO DELEGALIZACJI. LEGALNA DZIAŁALNOŚĆ ROLNICZEJ „SOLIDARNOŚCI” (MAJ–GRUDZIEŃ 1981 R.)

Wiosną 1981 r. w wielu miejscowościach odbywały się manifestacje popierające prawo polskiej wsi do samostanowienia i rejestracji rolniczych związków zawodowych. 3 maja 1981 r. w Toruniu odbyła się uroczystość, którą zorganizowali członkowie „Solidarności” RI przy współpracy „Solidarności” robotniczej i Niezależnego Zrzeszenia Studentów. Zgromadziła ona wielotysięczny tłum mieszkańców miasta i okolicznych miejscowości. Wielu uczestników miało na sobie tradycyjne stroje kosynierów.

Uroczysta manifestacja poparcia dla sprawy rejestracji NSZZ RI „Solidarność” w Toruniu, 3 maja 1981 r. (fot. Tomasz Sobecki).

Barwny korowód przemaszerał od Rynku Nowomiejskiego na Rynek Starego Miasta, gdzie odprawiono uroczystą mszę świętą, celebrowaną przez dwunastu duchownych. Przybyłych powitał Henryk Kaźmierski, jeden z działaczy NSZZ RI „Solidarność”, a po mszy i wystąpieniach głos zabrał Kamil Matuszewski, który odniósł się do sprawy rejestracji chłopskich związków zawodowych i towarzyszących jej problemów²⁰.

Uroczysta manifestacja poparcia dla idei rejestracji NSZZ RI „S” w Toruniu, 3 maja 1981 r. (fot. Tomasz Sobiecki).

Wobec nieugiętej postawy związkowców, w obliczu podpisanych porozumień oraz przyjęcia przez sejm nowych ustaw dotyczących rejestracji kółek i organizacji rolniczych, 12 maja 1981 r. Sąd Wojewódzki w Warszawie dokonał rejestracji statutu Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych „Solidarność”. Decyzja ta wywołała entuzjazm i radość kilku tysięcy Polaków oczekujących przed budynkiem sądu, oznaczała bowiem prawne usankcjonowanie działania związku, który był „samorządny i niezależny od organów administracji państwowej, organizacji politycznych oraz organizacji społecznych i gospodarczych działających na wsi”²¹.

W Statucie NSZZ RI „Solidarność” szczegółowo omówiono cele i formy działania związku, określono jego struktury i sposób wyboru władz, wymieniono także prawa i obowiązki członków organizacji. Za jego cel uznano ochronę godności zawodowej, praw i interesów rolników indywidualnych i ich rodzin oraz działalność na rzecz realizacji ich potrzeb ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych. Związek, działając „w ramach konstytucyjnego ustroju Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”, miał dążyć do „prawnego zagwarantowania trwałych perspektyw rozwojowych dla indywidualnej gospodarki rolnej”, którą uważano za „podstawę polskiego rolnictwa w socjalistycznym ustroju społeczno-gospodarczym Polski”.

Najniższym ogniwem związku było koło wiejskie, liczące co najmniej dziesięciu członków i obejmujące teren jednej wsi lub kilku sąsiadujących. Wyższy szczebel stanowiły organizacje gminne i wojewódzkie, a także regionalne, obejmujące obszar kilku województw. Na poziomie gminnym, wojewódzkim i ogólnokrajowym mogły działać sekcje branżowe, zrzeszające producentów wyspecjalizowanych działów produkcji rolnej. W kole wiejskim władza należała do walnego zebrania członków oraz zarządu,

²⁰ W. Polak, *Najtrudniejsze egzaminy. Niezależne Zrzeszenie Studentów UMK na tle wydarzeń w kraju i regionie 1980–1982*, Toruń 2001, s. 99–100.

²¹ Na temat szczegółów okoliczności rejestracji zob. T. Kozłowski, *Powstanie NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność” 1980–1981* [w:] A.W. Kaczorowski, T. Kozłowski, J. Olszek, „Solidarność” Rolników..., s. 76–78; *Statut NSZZ RI „Solidarność”, zarejestrowany 12 maja 1981 r. w Sądzie Wojewódzkim w Warszawie* [fragmenty], Biblioteka Kórnicka, 219911, dostęp online.

Tłum stojący przed Sądem Wojewódzkim w Warszawie w oczekiwaniu na rejestrację NSZZ RI „Solidarność”, 12 maja 1981 r. (zbiory Ośrodka KARTA, udostępnił Edward Lipiec).

Rozprawa sądowa w sprawie rejestracji NSZZ RI „Solidarność”. Przemawia mec. Stanisław Szczuka, obok niego siedzi mec. Jerzy Ostafil, a za nim Józef Ślisz i Roman Bartoszcze. W pierwszym rzędzie siedzą od lewej: Gabriel Janowski, Piotr Baumgart, Jan Kułaj i Jan Antoń; nad Janowskim stoi Wieńczysław Nowacki, z tyłu między Kułajem a Antońem – Stanisław Chrobak, Warszawa, 12 maja 1981 r. (fot. Lech Ścibor-Rylski, zbiory Ośrodka KARTA/IPA, przekazał Józef Lebenbaum).

Rozprawa sądowa w sprawie rejestracji NSZZ RI „Solidarność” w Sądzie Wojewódzkim w Warszawie. W pierwszym rzędzie siedzą od lewej: N.N., Gabriel Janowski, Piotr Baumgart, Jan Kułaj, Jan Antoń, mec. Stanisław Szczuka, 12 maja 1981 r. (fot. Lech Ścibor-Rylski, zbiory Ośrodka KARTA/IPA, przekazał Józef Lebenbaum).

Przerwa w rozprawie podczas rejestracji przez Sąd Wojewódzki w Warszawie NSZZ RI „Solidarność”. Przemawia Jan Kułaj, na podeście pierwszy od lewej delegat prymasa Romuald Kukołowicz (fot. Lech Ścibor-Rylski, zbiory Ośrodka KARTA/IPA, przekazał Józef Lebenbaum).

Jan Kułaj niesiony przez Władysława Grzybowskiego i Wiesława Kęcika (niewidoczny na zdjęciu), po rejestracji NSZZ RI „Solidarność” przez Sąd Wojewódzki w Warszawie, 12 maja 1981 r. (fot. Lech Ścibor-Rylski, zbiory Ośrodka KARTA/IPA, przekazał Józef Lebenbaum).

Pierwsza strona organu prasowego MKZ NSZZ „Solidarność” w Gdańsku z 13 maja 1981 r. informująca o rejestracji NSZZ RI „Solidarność”.

Pierwsza strona Statutu NSZZ RI „Solidarność”, wydanie z roku 1989.

natomiast władzami naczelnymi organizacji były Krajowy Zjazd Delegatów oraz Rada Krajowa i jej prezydium wraz z Krajową Komisją Rewizyjną²².

☼ tekst źródłowy nr 11. Statut NSZZ RI „Solidarność” zarejestrowany 12 maja 1981 r.

Trudno oszacować liczbę członków nowo zarejestrowanego związku. Liczba wstępujących do NSZZ RI „Solidarność” zależała od mniej lub bardziej rolniczego charakteru regionu; zazwyczaj były to dwie, trzy osoby z jednego gospodarstwa domowego. W kwietniu 1981 r. władze oceniały, że Związek liczył 600 tys. rolników. Z kolei zdaniem przewodniczącego rolniczej „Solidarności” Jana Kułaja do podległej mu organizacji należało 2–3 mln osób. Według badaczy problemu najbardziej prawdopodobna liczba to 800 tys. członków²³.

W okresie po rejestracji najważniejszym zadaniem NSZZ RI „Solidarność” była walka o realizację zapisów i ustaleń zawartych w porozumieniach rzeszowsko-ustrzyckich. Choć zawierały one wiele ważnych punktów, to jednak część z nich miała charakter deklaracyjny. Rolnicy skupieni w NSZZ „S” RI byli bardzo krytyczni wobec polityki władz odpowiedzialnych za spowodowanie głębokiego kryzysu gospodarczego i żywnościowego. Nadto nastroje ludności wiejskiej radykalizowały się dodatkowo z powodu nieprzestrzegania przez rządzących zawartych wcześniej porozumień.

Protesty chłopskie na tym tle zaczęły wybuchać w wielu miejscowościach kraju, m.in. w Świdnicy, Toruniu, Siedlcach, Człuchowie, Włocławku. Największy strajk, o oddźwięku ogólnopolskim, rozpoczął się 5 listopada 1981 r. w Siedlcach, gdzie rolnicy okupowali budynek organizacji

Strajk w Siedlcach, na ścianie postulatory strajkujących, 11 listopada 1981 r. (fot. Teodor Walczak, PAP).

Rozmowy strajkujących z przedstawicielami NSZZ RI „Solidarność” z władzami, m.in. z wiceministrem rolnictwa Andrzejem Kacałą, Siedlce, 11 listopada 1981 r. (fot. Teodor Walczak, CAF/PAP).

²² Szerzej zob. *Statut NSZZ RI „Solidarność”, zarejestrowany w Sądzie Wojewódzkim w Warszawie dnia 12 maja 1981 r.*, Biblioteka Kórnicka, 219911, dostęp online.

²³ T. Kozłowski, *Chłopska Solidarność...*, s. 26; *idem, 30-lecie niezależnego ruchu ludowego...* s. 14.

młodzieżowych. Jednym z postulatów strajkujących było zagwarantowanie w Konstytucji PRL nienaruszalności własności ziemskiej i swobodnego obrotu ziemią²⁴. Domagano się też poprawy sytuacji ekonomicznej na wsi i realizacji deklarowanych przez władze postanowień, mających prowadzić do tego celu.

W upowszechnianiu programu i bieżącej pracy związku oraz zagadnień związanych z ekonomicznymi i społecznymi problemami polskiej wsi ważną rolę odgrywała rolnicza prasa związkowa. Do najważniejszych ogólnopolskich tytułów opiniotwórczych należały: „Biuletyn Informacyjny OKZ NSZZ RI »Solidarność«” (lipiec–grudzień 1981 r.) oraz „Nowiny” jako organ prasowy Prezydium OKZ. Siedziba władz „Solidarności” RI mieściła się w Warszawie w Domu Chłopa. Za pomocą teleksu nadawano stamtąd „Serwis Informacyjny Rolników”. Ukazywały się również czasopisma o tematyce wiejskiej: „Solidarność Wiejska”, „Rola”, „Rolnik Niezależny”, „Gospodarz”. Kilkanaście tytułów wydawały łącznie poszczególne regiony, np. w Łodzi wychodziło czasopismo „Żywią i Bronią”, w Bydgoszczy, Toruniu i we Włocławku – „Chłopska Sprawa”, w Poznaniu – „Wiadomości Rolnicze”, w Ustrzykach Dolnych – „Bieszczadnik”. Natomiast w okresie stanu wojennego i w latach późniejszych wydawano około czterdziestu czasopism, często o charakterze efemerycznym – ukazywało się po kilka numerów danego tytułu²⁵.

Próba zjednoczenia wszystkich chłopskich struktur związkowych w jedną wspólną organizację się nie powiodła. W maju 1981 r. o rejestrację do sądu wystąpił NSZZ „Solidarność Chłopska” Ziemi Lubuskiej, potem w sierpniu NSZZ „Solidarność Chłopska” Ziemi Dobrzyńskiej i Kujaw, a w listopadzie 1981 r. NSZZ Rolników „Solidarność Wiejska”, którego przywódca, Henryk Bąk, nie zaakceptował zapisu kierowniczej roli PZPR w statucie „Solidarności” RI²⁶. Poniżej w tabeli przedstawiono daty rejestracji poszczególnych struktur. Trwający od maja do listopada 1981 r. proces rejestracji różnych odłamów chłopskiego ruchu związkowego z jednej strony był dużym sukcesem, lecz z drugiej utrwałał stan rozbicia i pogłębiał konflikty wewnętrzne. Wykorzystywała to Służba Bezpieczeństwa, która dążyła do dezintegracji ruchu chłopskiego.

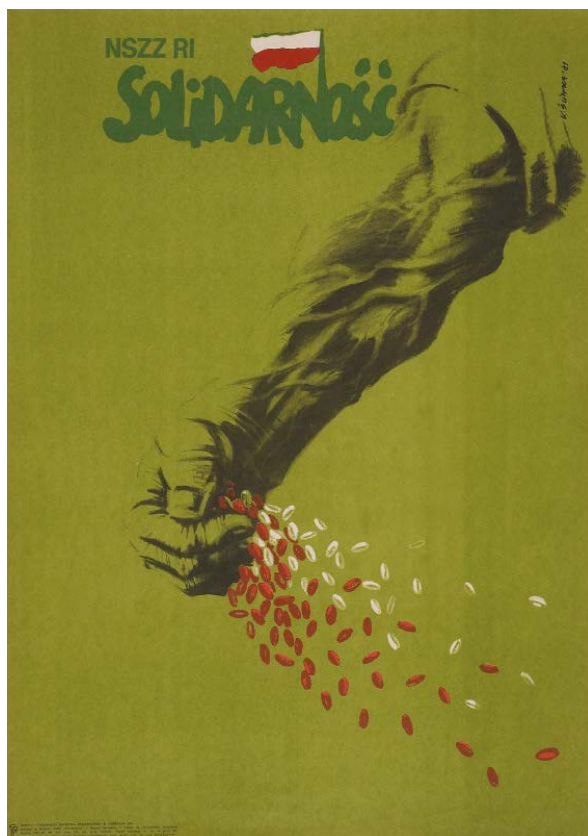
Tabela 1. Daty rejestracji poszczególnych chłopskich struktur związkowych

Nazwa struktury	Data rejestracji
NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność”	12 maja 1981 r.
NSZZ „Solidarność Chłopska” Ziemi Lubuskiej	25 maja 1981 r.
NSZZ „Solidarność Chłopska” Ziemi Dobrzyńskiej i Kujaw	12 sierpnia 1981 r.
NSZZ Rolników „Solidarność Wiejska”	18 listopada 1981 r.

²⁴ *Idem*, *Powstanie NSZZ Rolników Indywidualnych...*, s. 100–104.

²⁵ T. Kozłowski, *Powstanie NSZZ Rolników Indywidualnych...*, s. 83; J. Olszek, „Solidarność” Rolników Indywidualnych 1981–1989 [w:] „Solidarność” Rolników..., s. 156–157.

²⁶ T. Kozłowski, *Powstanie NSZZ Rolników Indywidualnych...*, s. 76, 84, 95.

Plakat Karola Śliwki, 1981 r.
(ze zbiorów Karola Śliwki).

przeniesiono do wydziałów zajmujących się rozpracowywaniem i inwigilacją Kościoła katolickiego, czyli do Wydziału IV SB. Utworzono w nim dwie nowe sekcje – VII, która miała zajmować się „bazą” – ochroną kompleksu żywnościowego – i VIII, kontrolującą „nadbudowę”. Zadanie Sekcji VIII polegało na zwalczaniu „antysocjalistycznej działalności” na wsi. W strukturze Centrali MSW w Warszawie rozpracowywanie to prowadziły odpowiednie struktury Departamentu IV MSW, nadzorowane m.in. przez zastępcę dyrektora departamentu płk. Zenona Płatka oraz naczelnika Wydziału VIII tegoż departamentu płk. Romana Potockiego. Działania Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Indywidualnych Producentów Rolnych „Solidarność Wiejska” były kontrolowane operacyjnie m.in. w ramach sprawy obiektowej krypt. „Solidarność Wiejska”, a „Solidarności Chłopskiej” – sprawy obiektowej „Chłopi”²⁷.

Chociaż jeszcze przed 13 grudnia 1981 r. w walce z opozycją rolniczą wykorzystywano cały aparat państwowy i struktury partyjne, to jednak dopiero wprowadzenie stanu wojennego i aresztowania przywódców oraz wielu aktywnych członków wiejskich struktur związkowych zahamowały rozwój rolniczej „Solidarności”.

✿ teksty źródłowe nr 5 oraz 12–16 o działaniach aparatu bezpieczeństwa PRL podejmowanych przeciwko rolniczej „Solidarności”.

²⁷ M. Szpytma, *Zielona „Solidarność”. Niezależne związki zawodowe na wsi w latach 1980–1989*, „Biuletyn IPN” 2009, nr 5/6, s. 18, szczególnie zob. podrozdział *Bezpieka przeciwko chłopom*; AIPN, 0717/8, Wniosek o wszczęcie sprawy obiektowej krypt. „Chłopi” na antysocjalistyczną działalność w Niezależnym Samorządnym Chłopskim Związku Zawodowym, 26 XI 1981 r.

4. W STANIE WOJENNYM (1981–1983)

W okresie stanu wojennego internowano w sumie 333 osoby z grona „Solidarności” rolniczej; w tym 155 działaczy szczebla regionalnego i centralnego; wśród nich były także kobiety. Już w nocy z 12 na 13 grudnia 1981 r. zatrzymano większość z 23 osób ze ścisłego kierownictwa, czyli Prezydium OKZ NSZZ RI, w tym jego przewodniczącego Jana Kułaja²⁸. Największa liczba internowanych rolników pochodziła z południa i ze wschodu kraju. Spośród zatrzymanych działaczy wiejskich 150 osób należało do grupy wiekowej 41–60 lat i tyle samo do grupy osób młodych, tj. w wieku 26–40 lat. Odsetek osób starszych, powyżej 60. roku życia, był znacznie większy w porównaniu z innymi grupami internowanych²⁹. Wśród zatrzymanych znalazło się wielu uczestników wcześniejszych strajków okupacyjnych w Zamościu, Toruniu, Siedlcach, Lublinie, we Włocławku, a także w Ustrzykach Dolnych, Rzeszowie, Bydgoszczy, Łochowie. We wrześniu 1982 r. po dożynkach na Jasnej Górze ponownie internowano kilkunastu działaczy rolniczej „Solidarności”³⁰. Niektórych członków „Solidarności” RI, tak jak i pracowniczej, internowano kilkakrotnie, np. Wacława Rembosza z Kieleckiego – trzykrotnie.

Jan Kułaj, młody, dwudziestotrzyletni wówczas człowiek, został internowany 15 grudnia 1981 r. i przewieziony do Konstancina-Jeziorny. Za namową Romana Malinowskiego, prezesa ZSL, pod koniec kwietnia 1982 r. Kułaj zgodził się wystąpić w reżimowej telewizji – publicznie odciął się od NSZZ RI „S” i złożył samokrytykę. Tym samym zniechęcił, a wręcz wrogo do siebie nastawił wielu działaczy rolniczej „Solidarności”. Jan Kułaj tłumaczył potem, że jego wystąpienie zostało zmanipulowane. Kilka lat później, w 1986 r. zgodził się wejść do Rady Konsultacyjnej działającej przy Radzie Państwa, której przewodniczył gen. Wojciech Jaruzelski, odpowiedzialny za zbrodnie stanu wojennego³¹.

Zdaniem Wiesława Kęcika Jan Kułaj był po prostu za młody, aby prowadzić związek, nie miał wystarczającego doświadczenia politycznego. Jesienią 1981 r. tak charakteryzował młodego chłopskiego przywódcę: „Jan Kułaj był sobą, jak robił strajk rzeszowski, jak jeździł po tym terenie i organizował związek. Pojechał do Warszawy, zaczął się spotykać z panami premierami, ministrami, prymasami i we łbie mu wymieszali dokładnie”³². ❀ **tekst źródłowy nr 17. „Powiedział do kamery znacznie więcej, niż puszczono”. Sprawa Jana Kułaja.**

Ci spośród kierownictwa „Solidarności” rolniczej, którzy nie zostali internowani, byli szykanowani w inny sposób: nękanii przez funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, wzywani na przesłuchania i rozmowy, nakłanianii do podpisywania tzw. lojalek i podejmowania tajnej współpracy z SB. Innym ograniczano wolność osobistą, ustanawiając dozór milicyjny lub zakaz opuszczania danego terenu.

Niektórzy z internowanych przebywali w ciężkich warunkach, zagrażających ich życiu i zdrowiu, niekiedy w celach pozbawionych podstawowych urządzeń sanitarnych. W wielu ośrodkach obowiązywał więzienny rygor. Przymus emigracyjny i presja

²⁸ J. Olszerek, „Solidarność” Rolników Indywidualnych..., s. 139–140.

²⁹ A.W. Kaczorowski, *Internowania uczestników ruchu solidarnościowego na wsi [w:] Opozycja i opór społeczny w Polsce...*, s. 66, 69, 70–73.

³⁰ J. Olszerek, „Solidarność” Rolników Indywidualnych..., s. 145.

³¹ *Ibidem*, s. 141.

³² Cyt. za: T. Kozłowski, *Chłopska „Solidarność”...*, s. 26.

Roman Bartoszcze podczas internowania w Ośrodku Odosobnienia w Mielęcinie (zbiory Krzysztofa Osińskiego).

psychiczna wywierana przez SB w trakcie całego stanu wojennego, nawet po zakończeniu internowania, były kolejnymi formami represji, mającymi daleko idące konsekwencje dla struktur rolniczych. W efekcie 46 internowanych działaczy związków rolniczych podjęło decyzję o emigracji. Część z nich wróciła do kraju po 1989 r.³³

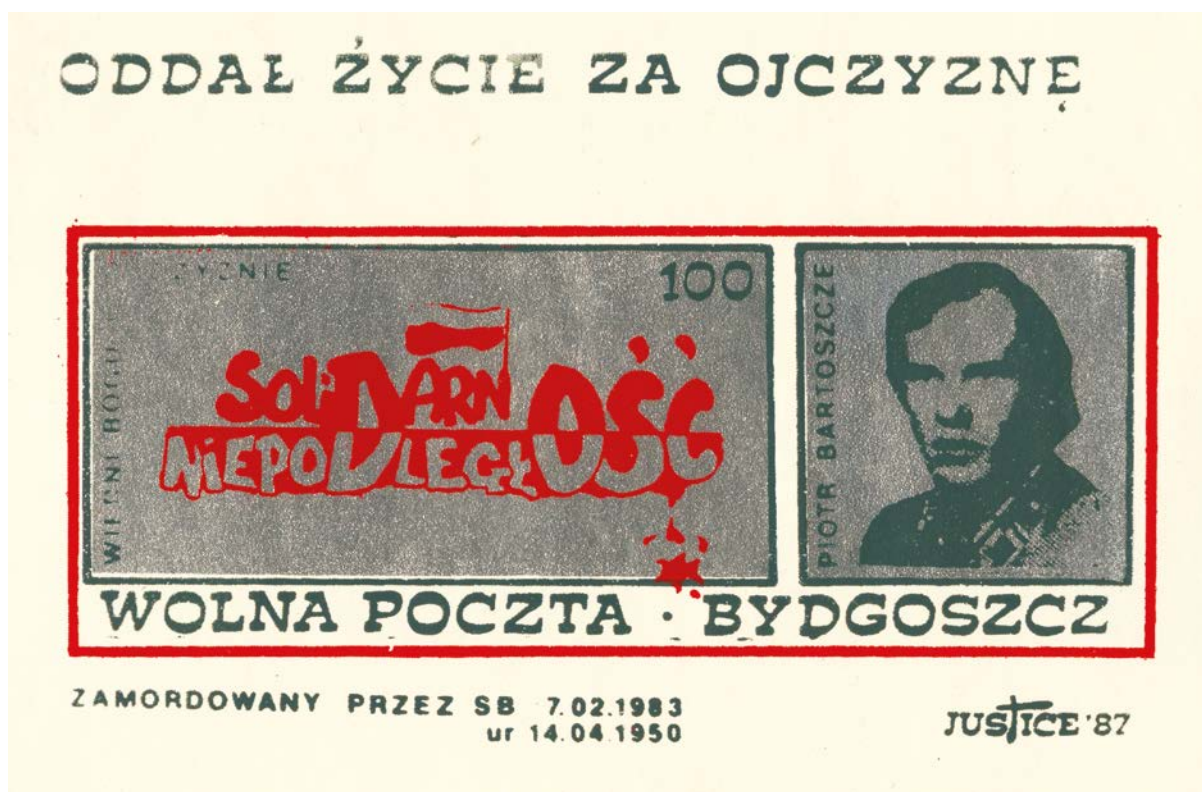
Jedną z form represji towarzyszących wprowadzaniu stanu wojennego w nocy z 12 na 13 grudnia 1981 r. – poza internowaniami – były brutalne pacyfikacje strajkujących załóg, połączone z niszczeniem siedzib i mienia związkowego. Represje te nie ominęły struktur „Solidarności” rolniczej i jej członków. Na przykład oddziały toruńskiego ZOMO zdemolowały siedzibę NSZZ RI „Solidarność” przy ul. Prostej w Toruniu oraz biura niektórych podregionów. 13 grudnia 1981 r. wczesnym rankiem ZOMO spacyfikowało też strajk okupacyjny rolników indywidualnych, zorganizowany przez NSZZ RI „Solidarność” pod wodzą Antoniego Łapczyńskiego, trwający od kilku tygodni w budynku Cukrowni Toruńskich. Zomowcy zdewastowali wówczas nie tylko pomieszczenia okupowane przez związkowców, lecz także cały budynek zakładu. Zatrzymano wtedy i przesłuchano wielu rolników, a trzech internowano³⁴.

Wielu rolników uwięzionych w okresie stanu wojennego po odzyskaniu wolności ponownie angażowało się w działalność opozycyjną i niepodległościową. Częstokroć ponosili konsekwencje karne, po raz kolejny padali ofiarą komunistycznych szykan i represji, okupionych niekiedy uszczerbkiem na zdrowiu.

³³ Dane za: A.W. Kaczorowski, *Internowania uczestników ruchu solidarnościowego na wsi...*, s. 73.

³⁴ W. Polak, *Trudne lata przelotu. Szkice z historii najnowszej*, Gdańsk 2006, s. 222.

5. TAJEMNICA ŚMIERCI PIOTRA BARTOSZCZE

Wielkim dramatem, nie tylko dla ruchu związkowego na wsi, lecz także dla całej „Solidarności”, była śmierć Piotra Bartoszcze, który zginął 7/8 lutego 1984 r. „w niewyjaśnionych okolicznościach”. Jego ciało zostało odnalezione po kilku dniach w studzience melioracyjnej w pobliżu domu.

Okolicznościowa koperta z wizerunkiem Piotra Bartoszcze, wydana i kolportowana przez struktury podziemnej „Solidarności” w Bydgoszczy, 1987 r. (ze zbiorów Jana Monarchy).

Pogrzeb, w którym uczestniczyły setki osób i członków „Solidarności” z całego kraju, odbył się 12 lutego w Inowrocławiu. Dramatycznej i zagadkowej śmierci Piotra Bartoszcze towarzyszyły fale strajków i manifestacji antyreżimowych w całej Polsce. Piotr Bartoszcze osierocił czwórkę dzieci; czwartego najmłodszego synka – Piotrusia, nie zdążył nigdy poznać, chłopiec urodził się bowiem po śmierci ojca. Niestety do dzisiaj nie udało się odnaleźć i osądzić winnych śmierci tego wówczas 33-letniego działacza rolniczej „Solidarności”. Zgodnie z najnowszymi ustaleniami pionu śledczego Instytutu Pamięi Narodowej i opinią, jaką dysponują prokuratorzy IPN, do śmierci przyczyniły się osoby trzecie, co wskazuje na zabójstwo Piotra Bartoszcze. Nie odnaleziono jednakże przesłanek świadczących o kryminalnych okolicznościach zdarzenia i, jak określono, „wielce prawdopodobne jest”, że doszło do niego ze względu „na wcześniejszą działalność opozycyjną Piotra Bartoszcze”³⁵. ❀ **teksty źródłowe nr 18 i 19. Śmierć Piotra Bartoszcze. Informacja pionu śledczego IPN.**

³⁵ K. Osiński, *Niewyjaśniona śmierć Piotra Bartoszcze*, „Nasz Dziennik”, 15 II 2017, Dodatek historyczny IPN *Polska i Polacy 1918–1989*, s. 14; Informacja Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Szczecinie na temat śledztw w toku – stan na luty 2018 r., <https://szczecin.ipn.gov.pl/pl/sledztwa/sledztwa/oddzialowa-komisja-w-sz/31507,Sledztwa-w-toku.html>.

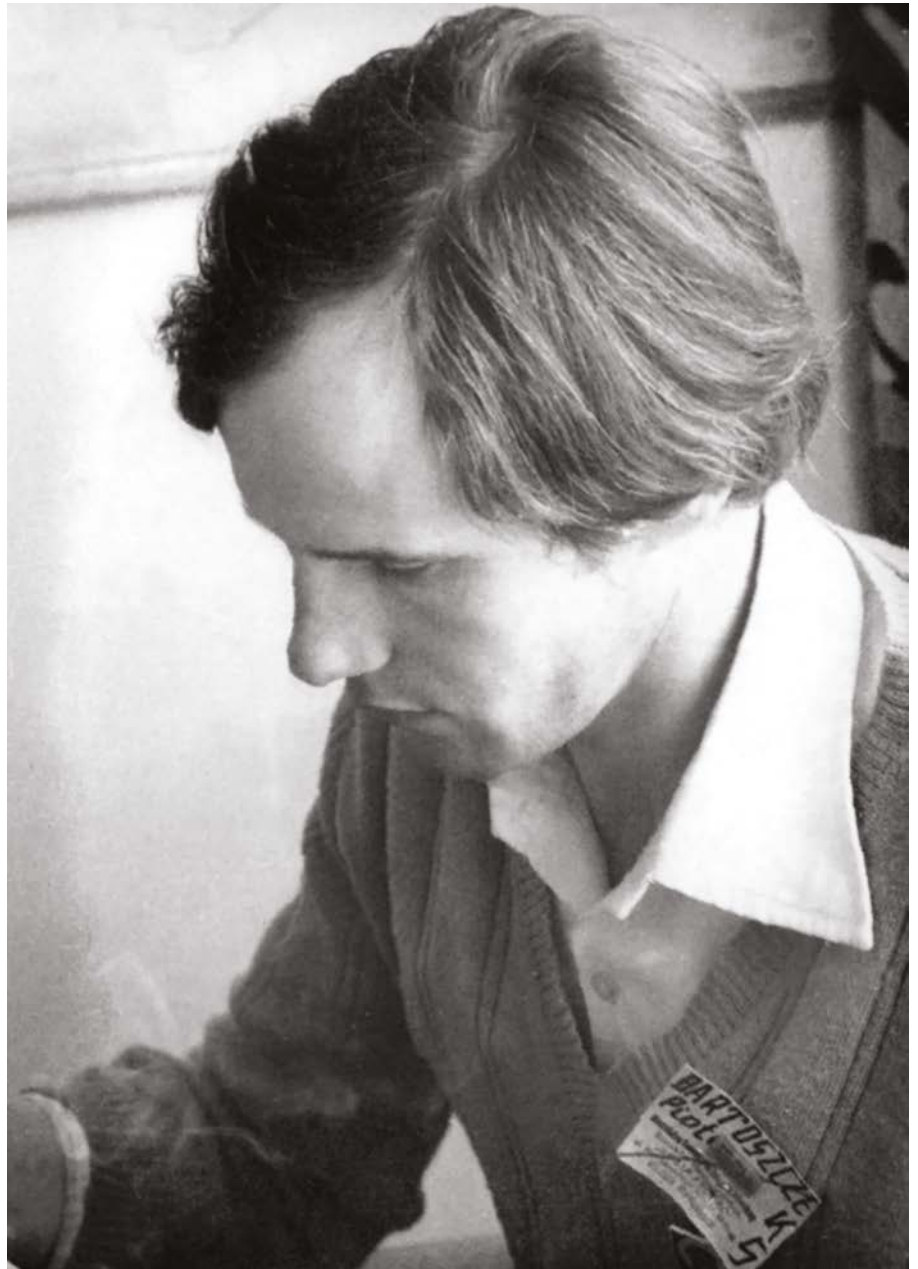
Pogrzeb Piotra Bartoszcze, Inowrocław, 12 lutego 1984 r. (ze zbiorów Tadeusza Jakubka).

Uroczystość chrztu Piotrusia Bartoszcze, syna Piotra. Ojcem chrzestnym chłopca był Lech Wałęsa (na zdjęciu trzyma dziecko w beciku), a matką chrzestną została bydgoska działaczka „Solidarności” Krystyna Perejczuk (ze zbiorów Antoniego Tokarczuka).

Pogrzeb Piotra Bartoszcze, Inowrocław, 12 lutego 1984 r. (ze zbiorów Tadeusza Jakubka).

Piotr Bartoszcze 1950–1984 (AIPN By).

Znaczek pocztowy upamiętniający Piotra Bartoszcze, wydany przez NSZZ RI „Solidarność” w 1985 r. (zbiory Ośrodka KARTA).

6. OGÓLNOPOLSKI KOMITET OPORU ROLNIKÓW (1982–1984)

Stan wojenny i represje, jakie spadły na członków opozycji antykomunistycznej po 13 grudnia 1981 r., a także delegalizacja „Solidarności”, w tym również rolniczej, doprowadziły do powstania struktur podziemnych. Działalność związkową kontynuowano w podziemiu mimo zagrożenia utratą wolności, zdrowia, a czasem nawet życia.

W sierpniu 1982 r. z inicjatywy Józefa Teligi powstał Ogólnopolski Komitet Oporu Rolników (OKOR). Zainaugurował swoją działalność podczas tajnego spotkania w parafii pw. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Krakowie-Bieżanowie³⁶. Komitet był największą podziemną grupą skupiającą członków zdelegalizowanej „Solidarności” rolniczej. Pomysłodawca OKOR, Józef Teliga³⁷, w czasie II wojny światowej był żołnierzem AK, dlatego schemat organizacyjny OKOR przypominał tzw. piątki AK-owskie. Warto również wspomnieć o tym, że przysięga dla wstępujących do OKOR brzmiała niemal identycznie jak przysięga AK zatwierdzona przez jej dowódcę gen. Stefana Roweckiego „Grota” w grudniu 1942 r.³⁸ ❀ **teksty źródłowe nr 20 i 21. Przysięga dla wstępujących do OKOR i tekst przysięgi AK.**

Deklaracja OKOR wymieniała najważniejsze cele nowo powstałego związku. Były to: „obrona posierpniowych zdobyczy”, doprowadzenie do zniesienia stanu wojennego, uwolnienie osób internowanych i aresztowanych, odbudowanie wolnych i niezależnych związków zawodowych, doprowadzenie do rozmów przedstawicieli „Solidarności” z rządem, a także koordynowanie oporu społecznego na polskiej wsi. W dramatycznych realiach stanu wojennego, wobec rozbitcia ruchu związkowego rolników, OKOR wzywał mieszkańców wsi nie tylko do tworzenia niezależnego ruchu społecznego, lecz także do stosowania biernego oporu w ramach solidarności społecznej. Nawoływano zatem do niekupowania prasy i nieoglądania telewizji, zwłaszcza 13. i 16. dnia każdego miesiąca (daty dzienne wprowadzenia stanu wojennego oraz krwawej pacyfikacji Kopalni Węgla Kamiennego „Wujek”, uznawane za „dni tragedii narodowej”); pomijania państwa w handlu żywnością i dostarczania jej bezpośrednio do odbiorcy indywidualnego, organizowania akcji solidarnościami-protestacyjnymi z robotnikami, kolportowania ulotek i gazetek antyreżimowych. Ponadto zachęcano do organizowania we wspólnotach wiejskich spotkań mających integrować Polaków wokół historii ojczystej i wartości chrześcijańskich. Ważnym obszarem działalności podziemnej było udzielanie pomocy materialnej osobom represjonowanym i ich rodzinom, a także osobom w szczególnie trudnej sytuacji (np. wsparcie finansowe, pomoc w pracach polowych)³⁹. ❀ **tekst źródłowy nr 22. Projekt deklaracji programowej Ogólnopolskiego Komitetu Oporu Rolników, 15 sierpnia 1982 r.**

³⁶ J. Baran, *Ogólnopolski Komitet Oporu Rolników i inne wojenne wspomnienia*, „Sowiniec” 2011, nr 38/39, s. 98–99; C. Kuta, *Ruch oporu rolników polskich w latach osiemdziesiątych XX wieku*, „Dziennik Polski”, 10 X 2017, <https://dziennikpolski24.pl/ruch-oporu-rolnikow-polskich-w-latach-osiemdziesiątych-xx-wieku/ar/12561958>.

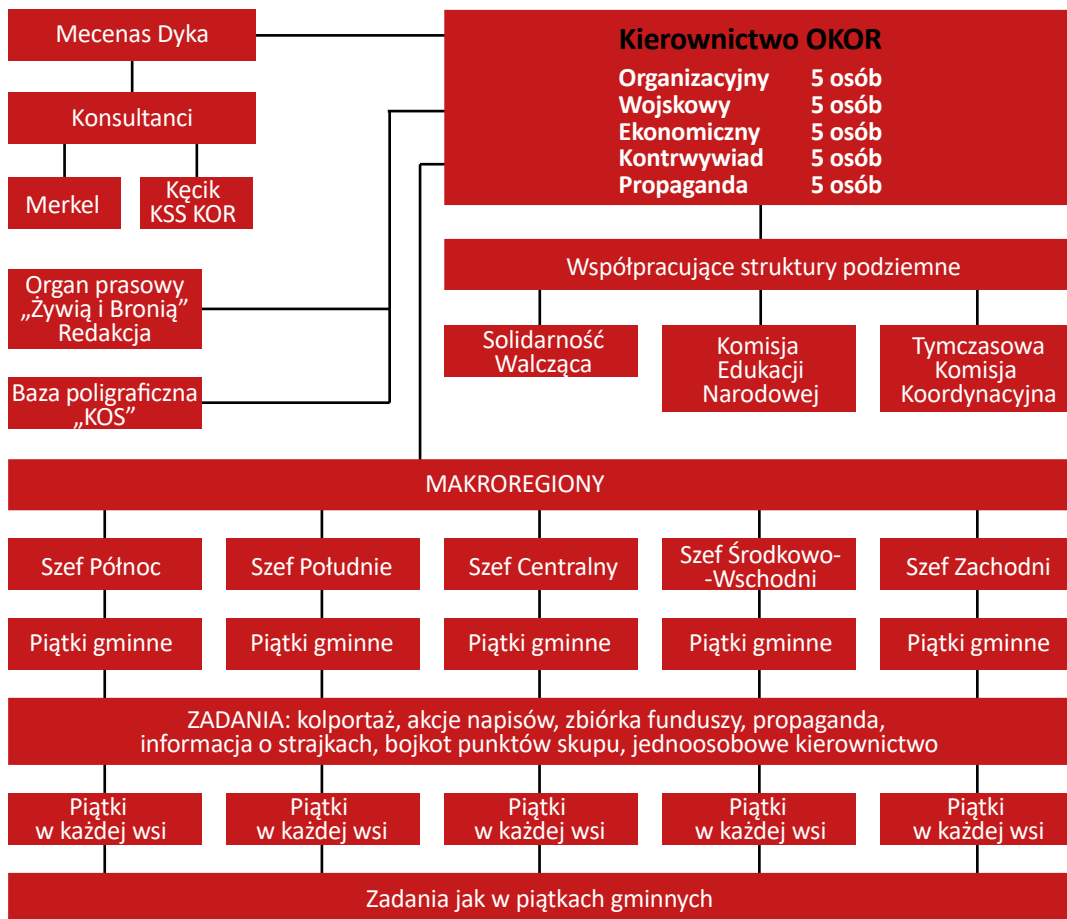
³⁷ Zob. biogram Józefa Teligi w *Encyklopedii Solidarności*: http://www.encysol.pl/wiki/Józef_Teliga.

³⁸ C. Kuta, *Ruch oporu rolników polskich...; Deklaracja programowa Ogólnopolskiego Komitetu Oporu Rolników, 15 VIII 1982 r.*, „Serwis Informacyjny Regionalnej Komisji Wykonawczej Solidarności Małopolska”, 30 VIII 1982, nr 23; *Deklaracja OKOR* udostępniona przez dr Cecylię Kutę z Oddziału IPN w Krakowie. Biogram Józefa Teligi opracowano na podstawie *Encyklopedii Solidarności*, http://www.encysol.pl/wiki/J%C3%B3zef_Teliga; por. *Tekst przysięgi dla wstępujących do OKOR* oraz *Tekst przysięgi AK uchwalony przez gen. Stefana Roweckiego „Grota” Komendant Sił Zbrojnych w Kraju*, 12 grudnia 1942 r., https://twitter.com/aan_gov_pl.

³⁹ C. Kuta, *Ruch oporu rolników polskich w latach osiemdziesiątych XX wieku...; Deklaracja programowa Ogólnopolskiego Komitetu Oporu Rolników...*

Wykres 1. Schemat struktury OKOR opracowany przez funkcjonariuszy SB (1983 r.)⁴⁰

Ogromnym wsparciem dla działaczy podziemnych struktur rolniczych był Kościół katolicki i Duszpasterstwo Rolników. Struktury duszpasterstw masowo powstawały na polskiej prowincji za sprawą związkowców i stanowiły dla nich zaplecze organizacyjne do dalszego działania w realiach stanu wojennego. Najprężniej funkcjonowało tam, gdzie hierarchowie Kościoła katolickiego najsilniej wspierali podziemną działalność opozycyjną. Wielką rolę w powstaniu i trwaniu tej formacji duchowej na polskiej wsi odegrał biskup przemyski Ignacy Tokarczuk, który 5 września 1982 r. zainicjował tradycję pielgrzymki rolników na Jasną Górę. Ta tradycja trwa po dziś dzień. W pierwszej pielgrzymce rolników na Jasną Górę wzięło udział 300 tys. osób.

Podczas pierwszej pielgrzymki rolników na Jasną Górę, 5 września 1982 r. homilię wygłosił bp Tokarczuk, który zaapelował m.in. o zorganizowanie pomocy żywnościowej dla miasta. Apel stał się początkiem akcji „Wieś miastu – miasto wsi”. W kierowanej przez bp. Tokarczuka diecezji przemyskiej powołano nie tylko duszpasterstwo, lecz także organizowano uroczystości religijne w parafii Chrystusa Króla w Rzeszowie

⁴⁰ AIPN By, 0222/143, t. 8, Sprawa operacyjnego rozpracowywania krypt. „Gryzonie”; Informacja MSW dotycząca działalności ogólnopolskiej struktury konspiracyjnej pod nazwą Ogólnopolski Komitet Oporu Robotników, Warszawa, 16 XIII 1983 r., k. 46.

SERWIS INFORMACYJNY
NR 23 30.VIII.1982

REGIONALNEJ KOMISJI WYKONAWCZEJ
SOLIDARNOŚĆ MAŁOPOLSKA

Regionalna Komisja Wykonawcza
do Członków Związku i Mieszkańców Regionu Małopolska

W dniu 31 sierpnia spotykamy się na uroczystościach ŚWIĘTA SOLIDARNOŚCI. Apelujemy do wszystkich, którym drogą są ideały wolności i demokracji o udział w organizowanych w Regionie pokojowych manifestacjach. Nasze masowe uczestnictwo będzie najpewniejszą gwarancją pokojowego przebiegu Święta Związku. Będziemy manifestowali wyłącznie pod hasłami ogłoszonymi przez Tymczasową Komisję Koordynacyjną "Solidarność" oraz RKW "S" Małopolska:

żądania ugody społecznej
uwolnienia skazanych, aresztowanych, internowanych
przywrócenia legalnej działalności NSZZ "S".

Nie wznosimy okrzyków antyrządowych - zdyscyplinowanemu podporządkowanie się tym zaleceniom organizacyjnym będzie najlepszą odpowiedzią na ewentualne prowokacje ze strony służb bezpieczeństwa. Manifestujemy w odświętanych strojach, pogodnie i z kwiatami, gdyż jest to nasze Święto, DZIEŃ SOLIDARNOŚCI, dzień pokojowej walki o realizację naszego programu. Przypominamy o konieczności dekorowania miasta flagami narodowymi.

Apelujemy do wszystkich mieszkańców i ludzi pracy zakładów Nowej Huty oraz delegacji z innych dzielnic Krakowa i z Regionu o przybycie pod bramą główną Kombinatu przed godz. 14.30 skąd wyruszamy na pokojowy MARSZ SOLIDARNOŚCI.

Uczestnicy pochodów dzielnicowych proszeni są o dojazd do "Arki" /Kościół 1MI w Bieżanym/ na Centralną Dziękczynno-Błagalną Mszę św. o godz. 16.

NIE ODDAMY SIERNIĄ - wszyscy spotykamy się na uroczystościach

ŚWIĘTA SOLIDARNOŚCI

Regionalna Komisja Wykonawcza
Solidarność Małopolska
Władysław Hardek, Jan Pacula,
Jan Ciesielski

O Ś W I A D C Z E N I E

W związku z publicznymi zapewnieniami p. Rakowskiego, że nie podejmie on rozmów z podziemiem Solidarności zapewniam, że nigdy nie wyrażę chęci rozmówienia z p. Rakowskim i oświadczam, że w takich rozmowach nie będę uczestniczył. O ile wiem, Solidarność podziemną interesują rozmowy Naszych Statutowych Władz Związku z autentyczną i kompetentną władzą.

W. Hardek

Do ROLNIKÓW !!!

Projekt deklaracji programowej Ogólnopolskiego Komitetu Oporu Rolników

Od początku swego powstania w Polsce władza komunistyczna dąży w sposób jawny, bądź ukryty do kolektywizacji wsi. Wszystko co rolnictwo indywidualne osiąga, dokonuje się przy ogromnym nakładzie pracy, w sytuacji ciągłej niepewności jutra i dyskryminacji chłopskich gospodarstw rodzinnych. Rolnicy pozbawieni są środków produkcji, maszyn, narzędzi i nawozów, żyją często w trudnych warunkach materialnych, a jedynie dostępną rzeczą to ciężka praca. Wskutek polityki państwa wieś stała się polskim trzecim światem.

Demokratyczne przemiany zapoczątkowane w sierpniu 1980, zwłaszcza powstanie wolnych związków zawodowych w mieście i na wsi, stwarzały gwarancję, że podstawowe prawa ludzkie będą w Polsce przestrzegane. Dla wsi zaistniała możliwość zmiany dotychczasowej polityki rolnej państwa, normalnego rozwoju rolnictwa i obrotu chłopa przed władzą. Jednak tylko dalszy rozwój demokracji jest w stanie zapewnić nie naruszalność chłopskiej własności. Komunistyczna władza bowiem nie zrezygnuje nigdy ze swoich doktrynalnych celów, zmienia tylko metody szczególnie wtedy, gdy brak jest żywności.

Biskup Ignacy Tokarczuk (pierwszy z prawej) w koncelebrze mszy św. podczas pierwszej pielgrzymki rolników na Jasną Górę, 5 września 1982 r. (fot. Marek Osicki).

w rocznicę sygnowania porozumień rzeszowsko-ustrzyckich. Co roku w obchodach tych brały udział tysiące mieszkańców wsi.

W akcję „Wieś miastu – miasto wsi” szczególnie aktywnie włączyła się parafia św. Marcina w Krasieczynie koło Przemyśla, gdzie działało bardzo aktywne duszpaństwo za sprawą charyzmatycznego proboszcza ks. Stanisława Bartmińskiego. Kapłan ten intensywnie wspierał wówczas związkowców, pomagał znaleźć pracę zarobkową i sam zatrudniał członków „Solidarności”, którzy mieli tzw. wilczy bilet, a nawet pomagał ukrywać się poszukiwanym przez aparat represji PRL. To właśnie ks. Bartmiński w 1982 r. zorganizował w swej parafii rekolekcje dla rolników z całej Polski, podczas których zrodziła się idea powołania OKOR⁴¹.

Początkowo OKOR funkcjonował w kilkunastu regionach, wkrótce jednak objął swym zasięgiem prawie połowę z ówczesnych 49 województw. Organizacja wydawała dwa ogólnopolskie tytuły prasowe: „Solidarność Rolników” i „Żywią i Bronią” oraz kilka pism regionalnych, w których informowano czytelników o bieżących pracach, podejmowanych inicjatywach i założeniach ideowo-programowych. W sierpniu 1983 r. OKOR zawarł z „Solidarnością Walczącą” porozumienie o współpracy „w walce o niepodległą Polskę, wolność i suwerenność Narodu” („SW” wspomagała OKOR m.in. przy druku pism związkowych). Wkrótce zawarto także porozumienie z Liberalno-Demokratyczną Partią „Niepodległość” i Grupą Polityczną „Samostanowienie”. Celem

⁴¹ J. Olaszek, *„Solidarność” Rolników Indywidualnych...*, s. 145; M. Krzysztofiński, *Wieś miastu, miasto wsi*, „Nasz Dziennik”, 13 XII 2016, Dodatek historyczny IPN, s. 10; K. Losz, *Obrona wsi przed komuną*, „Nasz Dziennik”, 9 XII 2017.

Plakat wyborczy rolniczej „Solidarność” z kampanii wyborczej do sejmu i senatu w czerwcu 1989 r. (AIPN By).

porozumień było powstanie dużego i liczącego się reprezentanta nurtu niepodległościowego, skupiającego członków i sympatyków czterech wspomnianych ugrupowań⁴².

W listopadzie 1986 r. OKOR powołał Tymczasową Krajową Radę Rolników „Solidarność” m.in. z Józefem Teligą i Romanem Bartoszcze na czele oraz Konwent Seniorów Niezależnego Ruchu Ludowego, nawiązujący do tradycji niepodległościowej w ruchu ludowym. W jego skład weszli: Józef Teliga, Michał Bartoszcze, Adam Bień, Hanna Chorążyna, Stanisław Janisz, Antonina Komorowska, Józef Marcinkowski, Roman Michałkiewicz, Paweł Mucha, ks. Jan Zieja. Warto tu podkreślić, że w tym gremium znalazł się Adam Bień, skazany w czerwcu 1945 r. w moskiewskim procesie szesnastu przywódców Polskiego Państwa Podziemnego.

Ze względu na zasięg i skalę swojej działalności oraz duże wpływy wśród ludności wiejskiej OKOR był rozpracowywany i silnie inwigilowany przez Służbę Bezpieczeństwa PRL w ramach sprawy operacyjnego rozpracowania krypt. „Gryzonie”. **✿ teksty źródłowe nr 23 i 24. Materiały operacyjne SB dotyczące sprawy krypt. „Gryzonie”.**

W 1983 r. przeprowadzono masowe aresztowania wśród 60 najaktywniejszych członków Komitetu, zatrzymano wówczas m.in. Józefa Teligę. W 1985 r. aresztowano kolejne dziesięć osób. Należy zaznaczyć, że w tym okresie opozycja na wsi nie była masowa i silna. Jak szacowało Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, w 1986 r. w działalność związkową na wsi w całym kraju zaangażowanych było 1169 osób.

⁴² C. Kuta, *Ruch oporu rolników polskich...*; AIPN, 0222/143, t. 8, Sprawa operacyjnego rozpracowania krypt. „Gryzonie”.

Pierwsze posiedzenie Rady Krajowej NSZZ RI „Solidarność” w Wilanowie, 21 grudnia 1989 r. (fot. Lech Ścibor-Rylski).

W okresie obrad Okrągłego Stołu (6 lutego – 5 kwietnia 1989 r.) OKOR nie poparł dążeń kierownictwa NSZZ „Solidarność” do zawarcia porozumienia i podziału władzy z komunistami. Wiosną 1989 r. po odrodzeniu NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność” zawiesił swoją działalność⁴³.

7. PRZEDSTAWICIELE NSZZ RI „SOLIDARNOŚĆ” W SEJMIE I SENACIE PO WYBORACH CZERWCOWYCH 1989 ROKU

W czasie gdy toczyły się obrady Okrągłego Stołu, w dniach 18–19 marca 1989 r. w Warszawie odbył się zjazd „Solidarności” Rolników Indywidualnych, w którym wzięło udział 444 uczestników. Zebranych powitał Józef Ślisz, przewodniczący Tymczasowej Krajowej Rady Rolników „Solidarność” (powstałej w listopadzie 1986 r.), a obrady prowadzili Roman Bartoszcze i Gabriel Janowski. Podczas zjazdu omawiano przebieg negocjacji z władzami w trakcie Okrągłego Stołu, proponowane zmiany w konstytucji oraz program związku. Większość uczestników deklarowała, że nie będzie bojkotu wyborów pod warunkiem dotrzymania przez stronę rządową złożonych obietnic⁴⁴. (Ponowna rejestracja NSZZ RI „Solidarność” nastąpiła 20 kwietnia 1989 r.⁴⁵).

Przedstawiciele odrodzonego NSZZ RI „Solidarność” z powodzeniem startowali w wyborach czerwcowych 1989 r. – 23 działaczy wiejskich uzyskało mandat poselski

⁴³ C. Kuta, *Ruch oporu rolników polskich...*

⁴⁴ T. Kozłowski, J. Olszek, *Niezależny ruch chłopski w Polsce...*, s. 127, 134–135.

⁴⁵ A.W. Kaczorowski, *Reaktywowanie NSZZ RI „Solidarność”* [w:] „Solidarność” Rolników..., s. 238.

(m.in. Roman Bartoszcze i Janusz Rożek), a trzynastu – senatorski (m.in. Gabriel Janowski, Jan Kozłowski, Józef Ślisz)⁴⁶. Po raz pierwszy od ponad czterdziestu lat polska wieś uzyskała autentyczną reprezentację polityczną w parlamencie.

Historyczny sztandar kosynierów krakowskich, nadany im przez Tadeusza Kościuszkę w marcu 1794 r. Na sztandarze dewiza: „Żywią y bronią” (zbiory Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie).

⁴⁶ *Ibidem*, s. 135.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu:

- AIPN, 0222/143, t. 8, Sprawa operacyjnego rozpracowywania krypt. „Gryzanie”,
- AIPN, 0717/8, Sprawa obiektowa na Niezależny Samorządny Zawodowy Chłopski Związek Zawodowy „Solidarność” krypt. „Chłopi”,
- AIPN By, 069/1361, Sprawa obiektowa krypt. „Solidarność Wiejska”/„Tabun”.

Projekt Deklaracji programowej Ogólnopolskiego Komitetu Oporu Rolników, 15 VIII 1982 r., „Serwis Informacyjny Regionalnej Komisji Wykonawczej Solidarność Małopolska”, 30 VIII 1982, nr 23 (materiał użyczony przez dr Cecylię Kutę).

Informacja Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Szczecinie na temat śledztw w toku – stan na luty 2018 r., <https://szczecin.ipn.gov.pl/pl9/sledztwa/sledztwa/oddzialowa-komisja-w-sz/31507,Sledztwa-w-toku.html>.

Kryzys bydgoski 1981. Przyczyny, przebieg, konsekwencje, t. 2: *Dokumenty*, wybór i oprac. R. Gajos, K. Osiński, P. Rybarczyk, Bydgoszcz–Gdańsk–Warszawa 2013.

Porozumienie między komisją rządową a Ogólnopolskim Komitetem Strajkowym NSZZ RI „Solidarność” w Bydgoszczy i Ogólnopolskim Komitetem Założycielskim NSZZ RI „Solidarność”, Bydgoszcz, 17 kwietnia 1981 r. [w:] *Kryzys bydgoski 1981. Przyczyny, przebieg, konsekwencje*, t. 2: *Dokumenty*, wybór i oprac. R. Gajos, K. Osiński, P. Rybarczyk, Bydgoszcz–Gdańsk–Warszawa 2013, s. 882–884.

Przemówienie prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do „Solidarności Wiejskiej” rolników indywidualnych, Warszawa 2 kwietnia 1981 r. [w:] S. Wyszyński, *Nie rzucim ziemi. Wybór z przemówień do rolników 1970–1981*, Warszawa 1984.

Statut NSZZ RI „Solidarność”. Zarejestrowany w Sądzie Wojewódzkim w Warszawie dnia 12 maja 1981 r., Biblioteka Kórnicka, 219911, dostęp online.

Tekst przysięgi Armii Krajowej zatwierdzony przez gen. Stefana Roweckiego „Grota”, komendanta Sił Zbrojnych w Kraju, 12 grudnia 1942 r., za: https://twitter.com/aan_gov_pl.

OPRACOWANIA

Baran J., *Ogólnopolski Komitet Oporu Rolników i inne wojenne wspomnienia*, „Sowiniec” 2011, nr 38/39.

Chinciński T., *Noteć przeciwko rolniczej „Solidarności”*, „Biuletyn IPN” 2006, nr 3/4.

Fedyszak-Radziejowska B., *Trudne strajki, ważne porozumienia. Dramatyczna walka rolników o porozumienia*, „Nasz Dziennik”, 15 II 2017, Dodatek historyczny IPN *Polska i Polacy 1918–1989*.

Iwaneczko D., *Od Ustrzyk Dolnych do stanu wojennego. Wybrane działania operacyjne SB wobec „Solidarności” rolniczej w Polsce południowo-wschodniej 1980–1981* [w:] *Represje wobec wsi i ruchu ludowego (1956–1989), Materiały z konferencji naukowej 27–28 listopada 2003 r. w Rzeszowie*, red. J. Gmitruk, Z. Nawrocki, t. 2, Warszawa 2004.

Kaczorowski A.W., *Internowania uczestników ruchu solidarnościowego na wsi* [w:] *Opozycja i opór społeczny w Polsce po 1956 r. Rolnicza „Solidarność” w Polsce 1989–1989*, red. A.W. Kaczorowski, T. Kozłowski, J. Olaszek, Warszawa 2016.

- Kaczorowski A.W., *Kościół wobec rolniczej „Solidarności”* [w:] A.W. Kaczorowski, T. Kozłowski, J. Olszek, „Solidarność” Rolników 1980–1989, Warszawa 2010.
- Kaczorowski A.W., *Prymas Tysiąclecia wobec rolniczej „Solidarności”*, „Biuletyn IPN” 2011, nr 10.
- Kisielewski T., *Zapiski historyczno-polityczne z lat 1981–1991*, Częstochowa 1994.
- Konfrontacje i negocjacje. Wokół konfliktów społeczno-politycznych z PRL z początku lat osiemdziesiątych XX w.*, red. M. Golon, K. Osiński, Bydgoszcz–Gdańsk 2015.
- Kozłowski T., *30-lecie niezależnego ruchu ludowego* [w:] 30. rocznica rejestracji NSZZ RI „Solidarność” – polska wieś a wspólna polityka rolna do 2020 roku. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Komisję Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 10 maja 2011 r., <http://ww2.senat.pl/k7/agenda/seminar/110510/1.pdf>.
- Kozłowski T., *Chłopska Solidarność*, „Tygodnik Powszechny” 2011, nr 34, dodatek specjalny IPN *Wiś polska 1944–1989*.
- Kozłowski T., *Powstanie NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność” 1980–1981* [w:] A.W. Kaczorowski, T. Kozłowski, J. Olszek, „Solidarność” Rolników 1980–1989, Warszawa 2010.
- Kozłowski T., *Walka o rejestrację niezależnych związków zawodowych rolników* [w:] *Konfrontacje i negocjacje. Wokół konfliktów społeczno-politycznych z PRL z początku lat osiemdziesiątych XX w.*, red. M. Golon, K. Osiński, Bydgoszcz–Gdańsk 2015.
- Kozłowski T., *Zielona Solidarność*, „Nasz Dziennik”, 15 II 2017, Dodatek historyczny IPN *Polska i Polacy 1918–1989*.
- Kozłowski T., Olszek J., *Niezależny ruch chłopski w Polsce 1980–1989* [w:] NSZZ „Solidarność” 1980–1989, t. 2: *Ruch społeczny*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010.
- Krzysztofiński M., *Wiś miastu, miasto wsi*, „Nasz Dziennik”, 13 XII 2016, Dodatek historyczny IPN.
- Kura A., *Skala poparcia społecznego dla rolniczej „Solidarności” w 1981 roku* [w:] *Opozycja i opór społeczny w Polsce po 1956 r. Rolnicza „Solidarność” w Polsce 1989–1989*, red. A.W. Kaczorowski, T. Kozłowski, J. Olszek, Warszawa 2016.
- Kuta C., *Ruch oporu rolników polskich w latach osiemdziesiątych XX wieku*, „Dziennik Polski”, 10 X 2017.
- Losz K., *Obrona wsi przed komuną*, „Nasz Dziennik”, 9 XII 2017.
- NSZZ „Solidarność” 1980–1989, t. 2: *Ruch społeczny*, red. Ł. Kamiński, G. Waligóra, Warszawa 2010.
- Olszek J., „Solidarność” Rolników Indywidualnych 1981–1989 [w:] A.W. Kaczorowski, T. Kozłowski, J. Olszek, „Solidarność” Rolników 1980–1989, Warszawa 2010.
- Opozycja i opór społeczny w Polsce po 1956 r. Rolnicza „Solidarność” w Polsce 1989–1989*, red. A.W. Kaczorowski, T. Kozłowski, J. Olszek, Warszawa 2016.
- Osiński K., *Niewyjaśniona śmierć Piotra Bartoszcze*, „Nasz Dziennik”, 15 II 2017, Dodatek historyczny IPN *Polska i Polacy 1918–1989*.
- Osiński K., *Zarys dziejów NSZZ „Solidarność” Regionu Bydgoskiego (1980–1990)*, Gdańsk 2010.
- Osiński K., Rybarczyk P., *Kryzys bydgoski 1981. Przyczyny, przebieg, konsekwencje*, t. 1: *Monografia*, Bydgoszcz–Gdańsk–Warszawa 2013.
- Polak W., *Najtrudniejsze egzaminy. Niezależne Zrzeszenie Studentów UMK na tle wydarzeń w kraju i regionie 1980–1982*, Toruń 2001.

- Polak W., *Trudne lata przełomu. Szkice z historii najnowszej*, Gdańsk 2006.
- Ropiński Z., *Tak to wtedy bywało. Moje zapiski z lat 1977–1981*, wstęp T. Kisielewski, red. K. Osiński, Bydgoszcz–Gdańsk 2013.
- A.W. Kaczorowski, T. Kozłowski, J. Olaszek, „*Solidarność*” Rolników 1980–1989, Warszawa 2010.
- Szpytma M., *Zielona „Solidarność”. Niezależne związki zawodowe na wsi w latach 1980–1989*, „Biuletyn IPN” 2009, nr 5/6.
- Wyszyński S., *Wezwanie do odpowiedzialności i cierpliwości*, „W Drodze” 1981, nr 8.

INTERNET

- Józef Teliga [w:] *Encyklopedia Solidarności*, http://www.encycsol.pl/wiki/J%C3%B3zef_Teliga.

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

Nr 1

„Ostatnia wielka akcja społeczna Prymasa Tysiąclecia”. Prymas Polski kard. Stefan Wyszyński wobec ruchu związkowego na polskiej wsi

Zaangażowanie kard. Stefana Wyszyńskiego na rzecz powstających po sierpniu 1980 r. związków zawodowych rolników indywidualnych prof. Andrzej Stelmachowski nazwał „ostatnią wielką akcją społeczną prymasa Tysiąclecia”. Z pewnością nie byłoby „Solidarności” na wsi, gdyby nie stanowisko episkopatu i osobiście jego przewodniczącego, kierującego Kościołem w Polsce. Postawa prymasa trzydzieści lat temu w decydujący sposób wpłynęła na uznanie przez władze PRL organizacji zawodowej rolników niezależnej od państwa i monopartii.

Kardynał Stefan Wyszyński wielokrotnie wspominał, że jest wnukiem rolnika z nad Bugu i Liwca, i był z tego dumny. [...]

[...] Potępiając „totalistyczno-kolektywistyczną” wizję rozwoju, za błąd ekonomiczny uważał koncentrację ziemi przez państwo kosztem rodzinnych gospodarstw chłopskich. Bronił mieszkańców wsi usuwanych z Puszczy Kampinoskiej – gdzie podczas Powstania Warszawskiego był kapłanem AK – a także drobnych rolników, którzy padli ofiarą forsowanej przez władze industrializacji i urbanizacji. Usuwanie ludzi z ich ojcowizny nazwał „jawnym bezprawiem” i wzywał do naprawienia krzywd. Dostrzegał postępujący brak żywnościowej samowystarczalności kraju i rosnące uzależnienie gospodarki od kredytów zagranicznych. Zwracając uwagę na błędy gospodarcze, szczególnie w polityce rolnej, wielokrotnie mówił, że siła Polski opiera się na rolnictwie; dlatego ziemia ojczysta powinna być należycie „doceniona i obsłużona”. [...]

[...] Powstawanie „Solidarności” wiejskiej było w dużej mierze możliwe dzięki przychylności większości duchowieństwa parafialnego i biskupów diecezjalnych, tym bardziej że rolnicy walczący o swoje prawa związkowe manifestowali tradycyjne przywiązanie do Kościoła i wartości chrześcijańskie. Uczestnicy chłopskich protestów upomnieli się również o sprawy ważne dla wszystkich wiernych w Polsce, takie jak budowa nowych świątyń, katechizacja, swoboda praktyk religijnych dla dzieci na obozach i koloniach, opieka duszpasterska w wojsku i zakładach karnych, prowadzenie placówek przedszkolnych przez zakony, zwiększenie nakładu pism katolickich.

Po raz pierwszy prymas publicznie zabrał głos w obronie prawa ludu rolniczego do wolności zrzeszania się i stanowienia o sobie 24 stycznia 1981 r. w Warszawie, na spotkaniu opłatkowym dla kombatantów. Trwały wówczas strajki okupacyjne rolników w Ustrzykach Dolnych i Rzeszowie, których głównym postulatem była zgoda władz na rejestrację związku zawodowego. Prymas zwrócił uwagę, że świat rolniczy ma te same potrzeby co świat robotniczy. „Jeżeli zgodziliście się na samorządność robotniczą, musicie również zgodzić się na samorządność rolniczą” – mówił w Warszawie pod adresem polityków, przypominając, że prawo do wolności jest prawem naturalnym każdej osoby ludzkiej i nie można go nikomu odmówić. Przewodniczący episkopatu radził, że „zdrowiej i właściwiej” będzie, jeśli lud rolniczy uzyska dobrowolnie przyznanie swoich praw: „Raczej dobrowolnie, niżby miał je wymuszać”.

Swoje stanowisko kard. Wyszyński potwierdził, przemawiając w katedrze gnieźnieńskiej w święto Matki Bożej Gromnicznej 2 lutego 1981 r.: „Zwlekanie z przyznawaniem ludności rolniczej

prawa do zrzeszania się, tak jak ona chce tego, jest nierozumne, więcej – jest przeciwne prawu przyrodzonemu i prawu własnemu tego wielkiego żywiciela naszego Narodu, jakim jest ludność rolnicza” – powiedział. Przyjmując dwa dni później w Gnieźnie występujących wspólnie przedstawiciele wielkopolskiej „Solidarności” miejskiej i wiejskiej, prymas ponownie przypomniał zasady katolickiej nauki społecznej, zgodnie z którą prawo do zrzeszania się jest prawem naturalnym człowieka [...]

Podczas spotkania w Natolinie 7 lutego 1981 r. [Stanisław] Kania zrobił na prymasie wrażenie człowieka „głęboko załęknionego” stanem gospodarki i państwa. Negatywnie odnosił się do rejestracji wiejskiej „Solidarności”, uważając, że „wieś dąży do stworzenia partii politycznej”. Prymas usiłował przekonać swego rozmówcę, że rejestracja jest konieczna. „Jeśliby w tym względzie władza miała ustąpić na skutek strajku generalnego na wsi, to lepiej uczynić to wcześniej i pójść na ustępstwa” – radził zmartwionemu I sekretarzowi. „Jeśli rząd nie uzna tego prawa – napięcie będzie się potęgowało. Zacznie się tworzyć koalicja pokrzywdzonych – przeciwko partii. Może nawet dojść do powstania wsi” – ostrzegał. „Należy unikać rozlewu krwi. Kościół uznaje to prawo wsi – z założeń zasadniczych – i będzie je popierał”. [...]

Mimo postępującej choroby 2 kwietnia 1981 r. kard. Wyszyński przyjął w Warszawie członków władz NSZZ RI „Solidarność”, którzy podziękowali za zdecydowane poparcie ze strony Kościoła; była to ostatnia jego audyencja. [...]

Za symboliczny można uznać fakt, że rejestracja NSZZ RI „Solidarność”, która stała się możliwa po przyjęciu przez Sejm PRL specjalnej ustawy o związkach zawodowych rolników indywidualnych, nastąpiła 12 maja 1981 r. – w 35. rocznicę święceń biskupich kard. Wyszyńskiego.

Źródło: Andrzej W. Kaczorowski, *Prymas Tysiąclecia wobec rolniczej „Solidarności”*, „Biuletyn IPN” 2011, nr 10, s. 84–91.

Nr 2

„Panowie, załatwajcie jak najszybciej sprawę »Solidarności« wiejskiej”. Fragment przemówienia prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do przedstawicieli Krajowej Komisji Porozumiewawczej „Solidarność”, 28 marca 1981 r.

W rozmowie z Premierem postulowałem: Panowie, załatwajcie jak najszybciej sprawę Bydgoszczy i sprawę „Solidarności” wiejskiej. Wprowadzie teza związków zawodowych dla indywidualnych właścicieli rolnych jest odosobniona, ponieważ teoretycznie rzecz biorąc, teza ta zgodnie z układem międzynarodowym funkcjonuje w innym wymiarze strukturalnym niż np. związki zawodowe pracowników przemysłowych. W produkcji przemysłowej są pracodawcy i pracownicy, podczas gdy wśród rolników indywidualnych są tylko właściciele pracujący u siebie na własne dobro, na rzecz swojej rodziny. Ale ludzie ci pracują także społecznie, bo są właścicielami ziemi, która ma przeznaczenie nie tylko indywidualne, lecz także i społeczne.

To jest specjalny tytuł, który podkreśliłem w rozmowie z Panem Jaruzelskim, wyjaśniając: Proszę Pana, Rząd może i powinien orzec, że z uwagi na specjalne zadania żywicieli kraju przysługuje rolnikom indywidualnym prawo zrzeszania się oraz szczególna opieka i pomoc ze strony władz państwowych i administracyjnych. Jestem zdania, że Państwo tego prawa nie nadaje, ponieważ jest to niejako prawo wrodzone, właściwe każdemu człowiekowi. Te dwa postulaty omawiałem

przez przeszło trzy godziny, wracając do nich raz po raz, ażeby wykazać, że są to najpilniejsze sprawy dla zachowania spokoju w kraju. [...]

Źródło: Fragment przemówienia prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do przedstawicieli KKP „Solidarność”, 28 marca 1981 r. [w:] S. Wyszyński, *Wezwanie do odpowiedzialności i cierpliwości*, „W drodze” 1981, nr 8.

Nr 3

„...mają prawo tworzyć samorządne związki rolników niezależnych”. Przemówienie prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do rolników indywidualnych, 2 kwietnia 1981 r.

[...]

Trzeba zatem uznać, że mają prawo tworzyć samorządne związki rolników niezależnych, indywidualnych. Przyjmując takie stanowisko, pragnę dodać, że prawo rolników indywidualnych ma jeszcze szerszy zakres. [...] rolnicy są właścicielami części ziemi ojczystej, za którą odpowiadają społecznie. Ziemia bowiem służy nie tylko dla pracownika i dla jego rodziny, ale i dla wyżywienia Narodu. Z uwagi na tak doniosłe zadanie i obowiązki trzeba uznać prawo rolników indywidualnych do stanu posiadania i otoczyć taką opieką społeczeństwa, by mogli te zadania wypełnić. Takie ujęcie problemu wynika z zasad katolickiej nauki społecznej.

[...]

Źródło: Przemówienie prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do „Solidarności” wiejskiej rolników indywidualnych, Warszawa, 2 kwietnia 1981 r. [w:] S. Wyszyński, *Nie rzucim ziemi. Wybór z przemówień do rolników 1970–1981*, Warszawa 1984.

Nr 4

„Kościół jest najbliższym sprzymierzeńcem Waszych dążeń”. Przemówienie prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do NSZZ „Solidarność” Regionu Wielkopolska, 4 lutego 1981 r.

Prawo do zrzeszania się prawem naturalnym człowieka

[...] To dążenie jest naturalnym prawem człowieka do zrzeszania się. Mówię to już od lat. Człowiek ma tak zwane indywidualne, jak najbardziej osobiste prawo tworzenia zrzeszeń. I tym argumentem posługuje się dzisiaj, gdy idzie o prawo do zrzeszania się w „Solidarności” rolnej. Oprócz prawa wrodzonego, wszczepionego w człowieka, jest też prawo wiążące się z tym, czym dany człowiek się zajmuje, co robi, jakie są jego zadania. [...]

W tym wyraża się naturalne prawo wsi do zrzeszania się. Mogą wam powiedzieć: przecież są już kółka rolnicze i inne związki. Jednakże tak zwane indywidualne prawo człowieka wyraża się w tym, że on sam decyduje o tym, jakie organizacje, jakie związki zawodowe ma powołać do życia, jakie są mu potrzebne, by mógł sprostać powierzonym mu zadaniom. Robotnicy przemysłowi wiążą się w związki branżowe [...]. Jakim prawem jednym przyznaje się prawo do zrzeszania się,

a innym nie? To jest dyskryminacja! Stąd słuszne są dążenia ludności rolniczej, żywicieli naszej Ojczyzny, do odpowiedzialności za ziemię i jej owocowanie, słuszne są dążenia do tworzenia własnych zrzeszeń „Solidarności” rolnej, która – jak wierzymy – będzie w najbliższej współpracy z „Solidarnością” przemysłową. [...]

Źródło: Przemówienie prymasa Polski kard. Stefana Wyszyńskiego do NSZZ „Solidarność” Regionu Wielkopolska, Gniezno, 4 lutego 1981 r. [w:] S. Wyszyński, *Nie rzucim ziemi. Wybór przemówień do rolników 1970–1981*, Warszawa 1984.

Nr 5

„Bezpieka przeciwko chłopom”. Fragment opracowania

[...]

Rozwój sytuacji w „S[olidarności] W[iejskiej]” na bieżąco śledziła SB. Mimo rozległych zniszczeń, dokonanych w latach 1989–1990 w jej dokumentacji dotyczącej inwigilacji i dezintegracji chłopskiego związku, zachowała się część dokumentów, które pozwalają zrekonstruować jej działalność.

Opozycją na wsi zajmowały się pierwotnie wydziały III „A” KW MO. W marcu 1981 r. centrala SB, ze względu na pomoc hierarchii kościelnej w organizacji „S[olidarności] W[iejskiej]”, przeniosła „ochronę odcinka wiejskiego” do wydziałów IV KW MO, gdzie utworzono dwie nowe sekcje – VII, która miała zajmować się „bazą”, czyli ochroną kompleksu żywnościowego, i VIII, kontrolującą „nadbudowę” przez zwalczanie „antysocjalistycznej działalności” na wsi. Z Warszawy nadzór nad nimi sprawowali m.in. zastępca dyrektora Departamentu IV MSW płk Zenon Płatek i naczelnik Wydziału VIII Departamentu IV MSW płk Roman Potocki.

W Warszawie odbyła się 22 grudnia 1980 r. narada naczelników wydziałów III „A” SB KW MO, dotycząca m.in. zwalczania rodzącej się opozycji na wsi. Zastępca dyrektora Departamentu III „A” MSW płk Stefan Olejarz 10 stycznia 1981 r. skierował do poszczególnych zastępców komendantów wojewódzkich ds. SB pismo, w którym zobowiązał podległe jednostki do założenia spraw obiektowych o krypt[onimie] „Solidarność Wiejska”. Pierwsza analiza sytuacji w województwach miała zostać przesłana do Warszawy do 1 lutego 1981 r. Analizy zawierały opis początków działalności „SW” oraz wymieniały i charakteryzowały jej głównych działaczy.

Cele operacji były zapewne bardzo podobne w całym kraju. W Krakowie nosiła ona krypt. „Solidarność Wiejska” *vel* „Tygiel-2” i jej zadaniem było: „pełne rozpoznanie, jakie faktycznie związki i organizacje chłopskie powstały i działają na terenie woj. miejskiego krakowskiego w ramach „Solidarności Wiejskiej”, ich cele i zadania, środki do ich realizacji, główni inspiratorzy i czołowi działacze, prasa chłopska, powiązania i inspiracje ze strony MKZ NSZZ »Solidarność Małopolska«; prowadzenie rozpoznania operacyjnego i przeciwdziałania przed oddziaływaniem na ruch chłopski elementów i sił antysocjalistycznych [będących] pod wpływami byłych działaczy PSL i reakcyjnego kleru; podejmowanie działań operacyjnych i wspieranie instancji partyjnych oraz władz administracyjnych w eliminowaniu z tych związków osób wrogo ustosunkowanych do ustroju rolnego PRL, polityki partii i państwa na wsi oraz osób podejmujących działania skierowane przeciwko porządkowi i bezpieczeństwu publicznemu; dokumentowanie faktów naruszania obowiązujących norm prawnych prac działaczy i członków »SW«, mogących mieć wpływ na wyeliminowanie z działania głównych inspiratorów tworzenia »SW«; koordynacja działań operacyjnych wszystkich pionów MO i SB”.

Innym zadaniem było osłabianie pozycji szczególnie niebezpiecznych działaczy, a wspieranie tych, którzy byli ugodowo nastawieni lub zostali zwerbowani. Do związku planowano skierować osoby z zewnątrz, będące tajnymi współpracownikami, np. dziennikarzy, którzy dezawuowałiby działania związkowe, a przez publikowane teksty wskazywali na bezzasadność tworzenia kół „Solidarności W[iejskiej]”. Jednocześnie zamierzano posiłkować się perlustracją korespondencji, podsłuchami i obserwacją lokalu związkowego. W marcu 1981 r. na polecenie gen. Konrada Straszewskiego z Departamentu IV MSW opracowano Plan prowadzenia rozmów profilaktyczno-ostrzegawczych z delegatami na Krajowy Zjazd „Solidarności Wiejskiej” w Poznaniu w dniach 4 i 6 marca. Celem rozmów miało być zniechęcenie delegatów (za pomocą perswazji lub gróźb) do wyjazdu na zjazd, gdyż jest to „nielegalne” zgromadzenie niezarejestrowanej sędownie organizacji. [...]

Równoległe z rozbudową struktur „Solidarności” RI i rosnącą liczbą członków związku SB rozbudowywała sieć tajnych współpracowników w tym środowisku. Mieli się oni skupiać głównie na wywoływaniu konfliktów wewnętrznych we władzach związkowych. Zadanie to w dużej mierze udawało się realizować.

Źródło: Mateusz Szpytma, *Zielona „Solidarność”. Niezależne związki zawodowe na wsi w latach 1980–1989*, „Biuletyn IPN” 2009, nr 5/6.

Nr 6

Kryzys bydgoski 1981. Fragment opracowania

Kryzys bydgoski to określenie wydarzeń zapoczątkowanych wyrzuceniem działaczy NSZZ „Solidarność” i towarzyszących im rolników z budynku Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy. Udali się oni tam 19 marca 1981 r., aby na zaproszenie władz wojewódzkich wziąć udział w VI sesji Wojewódzkiej Rady Narodowej, podczas której zamierzali się upomnieć o prawa mieszkańców wsi i zażądać rejestracji rolniczej „Solidarności”. Nie zdołali jednak zrealizować swych zamierzeń, ponieważ sesję przerwano przed czasem, a ich samych usunięto siłą z budynku. Wywołało to oburzenie w społeczeństwie, a „Solidarność” odebrała postępowanie władz jako atak nie tylko na bydgoskich działaczy, ale również na cały Związek. Kraj stanął na krawędzi strajku generalnego, którego zdołano uniknąć dzięki długim i trudnym negocjacjom. Zakończyły się one 30 marca 1981 r. zawarciem tzw. porozumienia warszawskiego. W jego następstwie doszło do uspokojenia nastrojów społecznych, a groźba wybuchu strajku powszechnego została zażegnana. Zdaniem wielu działaczy związkowych wydarzenia bydgoskie stanowiły przełom w dziejach pierwszej „Solidarności” – po tym kryzysie Związek zaczął tracić impet. Bydgoski marzec stanowił więc punkt zwrotny „karnawału »Solidarności«”. [...]

Kryzys bydgoski z 1981 r. obrósł legendą, został wręcz zmitologizowany, co wynikało z nadmiaru emocji towarzyszących temu wydarzeniu. W późniejszym czasie przekładało się to na utrwalane relacje, w których własne wyobrażenia rzeczywistości mieszały się z faktami. Zarówno władze, jak i „Solidarność” chętnie odwoływały się do tych wydarzeń w prowadzonej walce politycznej. Pojawiające się w ówczesnej propagandzie – obu stron – informacje były często przejawskrawiane, zdeformowane i przekręcane. [...] Upowszechniano informacje na temat prowokacyjnego charakteru zajęć w Bydgoszczy, groźby interwencji radzieckiej w marcu 1981 r., zniekształcano dane o skali obrażeń doznanych przez związkowców usuwanych z gmachu Urzędu Wojewódzkiego itd.

Celem niniejszej książki jest więc nie tylko opisanie wydarzeń związanych z kryzysem bydgoskim, ale również zweryfikowanie tych mitów i odrzucenie tego, co nie znajduje potwierdzenia w materiałach źródłowych. Historycy, wyjaśniając genezę kryzysu bydgoskiego, przedstawili do tej pory kilka hipotez. Żadna z nich nie była jednak na tyle przekonująca, aby rozwiązać wszystkie wątpliwości, przy każdej pojawiają się pytania i obiekcje. Wszystkie teorie o prowokacji, mówiące o zaplanowanym pobiciu działaczy związkowych, obciążone są jednostronnym postrzeganiem tego problemu. Zawsze wskazuje się w nich obóz władzy jako sprawcę oraz politycznego beneficjenta tych wydarzeń. Wydaje się, iż dla pełniejszego oglądu tego problemu należałoby również rozpatrzyć inne możliwe warianty, czego do tej pory nie zrobiono. [...]

Antoni Dudek w wydarzeniach bydgoskich widzi realizację koncepcji „odcinkowych konfrontacji”. Jego zdaniem wpisują się one w prowadzone od jesieni 1980 r. przygotowania władz zmierzające do likwidacji „Solidarności” i pacyfikacji kontestacyjnych nastrojów społecznych za pomocą stanu wojennego, wprowadzonego w całym kraju lub w jego części. Aby osiągnąć swój cel, przedstawiciele obozu władzy wykorzystywali istniejące konflikty społeczne, a czasami je również generowali, chcąc w ten sposób paraliżować i zastraszać działaczy „Solidarności”, bądź też ośmieszać ich w oczach opinii publicznej. Dokonując ogólnej oceny kryzysu bydgoskiego, Antoni Dudek twierdzi, iż bez względu na to, czy wydarzenia z 19 marca 1981 r. mieściły się w ramach „odcinkowej konfrontacji”, czy też je przekroczyły, ich beneficjentem była strona partyjno-rządowa. W czasie kryzysu bydgoskiego najpoważniejsze atuty „Solidarności” w postaci sprawnej mobilizacji ogromnej liczby obywateli i groźby strajku generalnego zostały bezpowrotnie zużyte, z biegiem czasu opadł entuzjazm społeczny, a nadzieje towarzyszące podejmowanym przez NSZZ „Solidarność” inicjatywom uległy wyraźnemu załamaniu.

Andrzej Paczkowski w jednej ze swoich publikacji, poświęconej problematyce lat osiemdziesiątych, zaznacza, że chociaż „historią rządzi najczęściej przypadek, wydaje się wszakże, iż »wydarzenia bydgoskie« były najprawdopodobniej prowokacją”. Podobnie jak Dudek, w wydarzeniach bydgoskich Paczkowski dostrzega realizację założeń koncepcji „odcinkowych konfrontacji”. Co jednak ważne, historyk ten dopuszcza tezę, że wydarzenia te mogły być także przejawem spontanicznej „nadgorliwości czy emocji”, które towarzyszyły wyrzucaniu związkowców z budynku Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy.

Kolejny pogląd przedstawił Wojciech Polak, który obrazowo nazwał swą koncepcję „spuszczeniem pary”. Pod tą nazwą miał się kryć socjotechniczny zabieg władz polegający na zmobilizowaniu społeczeństwa do wystąpień antyrządowych. W ich następstwie przewidywano przesilenie oraz spadek aktywności społecznej na dłuższy czas, co nastąpiło właśnie po zawarciu porozumienia warszawskiego. Koncepcja ta ma jednak duże luki. Po pierwsze zakłada ona, że wydarzenia bydgoskie były prowokacją władz, czego (przynajmniej do tej pory) nie zdołał udokumentować żaden historyk. Poza tym, gdyby nawet przyjąć, że władze z premedytacją wywołały wydarzenia w Bydgoszczy, to skąd mogły wiedzieć, w jakim kierunku potoczą się dalsze wypadki? Nikt nie był w stanie przewidzieć skali wystąpień społecznych ani tego, czy pozostanie to tylko wydarzeniem o charakterze lokalnym, czy też przekształci się w protest ogólnopolski. [...]

Nie można wykluczyć, że w przyszłości uda się dotrzeć do jakichś nowych źródeł, które zrewidują to stanowisko. Obecnie nie ma jednak wystarczających podstaw, by twierdzić, że władze celowo zaplanowały pobicie działaczy związkowych, chcąc wywołać w kraju niepokoje, które dadzą pretekst do sięgnięcia po radykalne środki w rozprawie z „Solidarnością”. Wielu przedstawicieli ścisłego kierownictwa PZPR z zaskoczeniem przyjęło wiadomość o pobiciu w Bydgoszczy działaczy związkowych, stwierdzali wręcz, że sytuacja ta „rozłożyła ich moralnie” [...] Wiele

wskazuje na to, że działania funkcjonariuszy wynikały z emocji i nadgorliwości i że przekroczyły przygotowany wcześniej plan operacji „Sesja”.

Źródło: Krzysztof Osiński, Piotr Rybarczyk, *Kryzys bydgoski 1981. Przyczyny, przebieg, konsekwencje*, t. 1: *Monografia*, Bydgoszcz–Gdańsk–Warszawa 2013, s. 7–14 (pominięto przypisy).

Nr 7

Raport Zdzisława Ropińskiego na temat rozpoczęcia strajku chłopskiego w siedzibie WK ZSL w Bydgoszczy oraz przebiegu sesji WRN w Bydgoszczy w dniu 19 marca 1981 r., opublikowany w „Zielonym Sztandarze” 26 marca 1981 r.

[...] Noc spędziłem w lokalu strajkujących – razem z dyżurującymi tam kilku pracownikami W[ojewódzkiego] K[omitetu] Z[jednoczonego] S[tronnictwa] L[udowego]. Każdy z nich na pobyt w lokalu musiał mieć odpowiednią przepustkę, którą przedłużano na kolejne dni. Większość pomieszczeń była zajęta przez strajkujących – łącznie z sekretariatem i pokojem sekretarza WK. Strajkujący stanowczo żądali uznania ich „prawa” pobytu w lokalu. Nikogo, kto nie był pracownikiem WK, nie wpuszczano. [...]

Wszyscy wiedzieliśmy, że 19 marca najważniejszym wydarzeniem będzie sesja W[ojewódzkiej] R[ady] N[arodowej]. Wybierali się na nią także niektórzy strajkujący rolnicy. Na mieście widziało się afisze wzywające radnych do opowiedzenia się za strajkującymi rolnikami.

Sesję otwiera przewodniczący WRN – Edward Berger, informując na wstępie radnych, że M[iędzyzakładowy] K[omitety] Z[აღოციელი] „Solidarność” zapraszał swoich członków do przybycia w godz. 14.00–15.00 przed gmach WRN. Może więc dojść do zakłócenia porządku.

Pierwszym punktem porządku obrad są interpelacje. Kiedy na mównicy przemawia pierwszy radny – rolnik z gminy Strzelno, na salę wkraczają członkowie MKZ N[iezależnego] S[amorządowego] Z[wiązku] Z[awodowego] „Solidarność” z Janem Rulewskim. Są wśród nich także chłopi. Jest ich około 40.

Obrady toczą się bez zakłóceń. Jeden radny za drugim stają na mównicy. Radni mówią o sprawach rolnictwa, zaopatrzenia, oświaty, budownictwa mieszkaniowego i gospodarki komunalnej. Zabiera głos kilkunastu radnych. Zgodnie z porządkiem obrad po zgłoszeniu interpelacji radni w tajnym głosowaniu zaopiniowali z pozytywnym wynikiem kandydaturę Bogdana Królewskiego na wakujące stanowisko wojewody bydgoskiego.

Następnie po 15-minutowej przerwie przystąpiono do obrad nad głównym tematem sesji – planem społeczno-gospodarczym i projektem budżetu województwa bydgoskiego na 1981 r. Zagajenie do tego tematu wygłosił wicewojewoda Roman Bąk. Z kolei przewodniczący Komisji Rozwoju Gospodarczego Zagospodarowania Przestrzennego WRN – Andrzej Młodecki, ustosunkowując się do przedstawionych radnym materiałów, zgłosił wniosek o potrzebie ponownego przedyskutowania planu gospodarczego w komisjach WRN i omówienie tego tematu na następnej sesji. Wniosek został przegłosowany, przy czterech głosach wstrzymujących się. Przewodniczący Edward Berger oznajmił, że na tym sesja się kończy.

Była godzina 13.40. Radni zaczęli opuszczać salę. Wtedy podniósł się siedzący w tylnych rzędach Jan Rulewski i zaczął wzywać radnych do pozostania na sali, twierdząc, że obiecano mu, że na sesji będzie przemawiał.

Większość radnych wyszła. Jan Rulewski podszedł do mównicy, z której podniesionym głosem mówił, iż czuje się znieważony jako reprezentant „Solidarności”. Pozostali na sali radni wyglądali na zaskoczonych tym, co się stało. W zdecydowanej większości byli to młodzi ludzie. Zaledwie kilku mogło być w wieku około pięćdziesiątki. Pierwszych kilkanaście minut przysłuchiwali się wystąpieniom przedstawicieli „Solidarności” w milczeniu. W podjętym potem dialogu stwierdzali, że istotnie nie spodziewali się, że na tym sesja zakończy się. Oni rozumieli, że głosują nie za przerwaniem sesji, lecz za odroczeniem dyskusji nad planem i budżetem.

– Musimy się do tego co zaszło, ustosunkować – powiedział któryś z radnych – zostaliśmy bowiem wprowadzeni w błąd.

Po dyskusji zdecydowano, że nad tym, jakie zająć stanowisko, najpierw radzić będą osobno członkowie „Solidarności” i osobno radni. Radni w swoim gronie zdecydowali wystąpić z wnioskiem o zwołanie w ciągu 7 dni nadzwyczajnej sesji WRN, na której umożliwi się przedstawicielom MKZ „Solidarność” wyrażenie swoich opinii w sprawach rolnictwa i wsi. Na spisanej w tej sprawie petycji złożyło podpisy 44 radnych. Stanowisko radnych przedstawiciele „Solidarności” uznali za niezadowolające, twierdząc, że nie mają oni już zaufania do wojewódzkiej rady. Dlatego trzeba ją rozwiązać i przeprowadzić nowe wybory. Obecni na sali radni poczuli się tą sugestią urażeni.

– To znaczy, że i do nas nie macie zaufania – ktoś zawołał.

Ostatecznie radni zobowiązali się, że na najbliższej sesji wysuną wniosek o zmianie przewodniczącego WRN. Członków „Solidarności” to nie zadawała. Jan Rulewski w ich imieniu stwierdził, że wszyscy powinni pozostać na tej sali i podjąć akcję protestacyjną. Jakby na poparcie tych słów kilku młodych ludzi wniosło na salę, zakupione w znajdującym się w gmachu WRN kiosku, narezcza ciastek i butelek z napojami.

Radni cierpliwie wyjaśniali, iż trzeba działać rozważnie, nie można od razu podejmować tak drastycznych metod walki, nawet w słusznej sprawie. To, co nie zostało spełnione dziś, może być załatwione w ciągu 7 dni na najbliższej sesji. Należy wykazać trochę cierpliwości. Chwilami wydawało się, że członkowie MKZ „Solidarność” zostali już przekonani, ale na każde pytanie, co zamierzają robić, odpowiadali – Zostajemy.

Rozmowy się przeciągały. Mijały godziny. Ktoś wreszcie wysunął wniosek opracowania wspólnego komunikatu. Nie okazało się to łatwe. Toczyły się spory o każde słowo. Nie widząc końca tych pertraktacji, około godziny 18.00 opuściłem gmach WRN, aby udać się do strajkujących rolników. [...]

Potem już z prasy dowiedziałem się o pobitych i rannych. [...]

Źródło: Zdzisław Ropiński, *Raport z Bydgoszczy*, „Zielony Sztandar” 1981, nr 25, s. 1–2; fragmenty w: Zdzisław Ropiński, *Tak to wtedy bywało. Moje zapiski z lat 1977–1981*, wstęp T. Kisielewski, red. K. Osiński, Bydgoszcz–Gdańsk 2013, s. 122–125.

Nr 8

O akcji „usuwania intruzów”. Informacja ministra spraw wewnętrznych Mirosława Milewskiego o wydarzeniach bydgoskich, 20 marca 1981 r.

Informacja o wydarzeniach w Bydgoszczy w dniu 19 marca 1981 r.

Tow. minister [Mirosław] Milewski:

Chciałem poinformować, że wczoraj zgodnie z obowiązującymi przepisami, a jednocześnie w obecności wicewojewody, prokuratora wojewódzkiego, przedstawiciela Komitetu

Wojewódzkiego [PZPR] z Bydgoszczy siły porządkowe przystąpiły do akcji usuwania stamtąd intruzów, którzy zostali po przerwaniu sesji Wojewódzkiej Rady Narodowej. Chciałbym dodać, że był tam również obecny lekarz. Całe wydarzenie zostało szczegółowo udokumentowane w obrazie i głosie. Akcja usunięcia z gmachu Urzędu Wojewódzkiego intruzów odbyła się bez pałek, bez użycia gazu, natomiast z uwagi na to, że obecni odmówili dobrowolnego wyjścia, zostali stamtąd wyprowadzeni z sesji [przez] odpowiednio przeszkolonych i zorientowanych funkcjonariuszy; po prostu [członków „Solidarności”] brano pod rękę i wyprowadzano. Tu mogą wystąpić pewne nieścisłości, w każdym bądź razie było tam w tym czasie około 70 osób.

Po wyprowadzeniu przewodniczący MKZ z Bydgoszczy [Jan] Rulewski wrócił na salę z okrzykami, że jest bity, w każdym bądź razie zachowywał się oczywiście jak człowiek nienormalny. Przedtem jeszcze zaapelował do funkcjonariuszy, żeby jako synowie robotników, związani z klasą robotniczą, żeby odmówili wykonania rozkazu. Towarzysze uważają, że fakt braku jakiegokolwiek reakcji na to jego płomienne wystąpienie mógł też wpłynąć na stan jego emocji. W każdym bądź razie kiedy oświadczył, że został pobity, lekarz chciał go zbadać, dokonać obdukcji, on odmówił i wybiegł z sali, na której akcja się odbywała. Akcja zakończona została o godz. 20.25. Uczestniczyło tam również grono radnych, którzy wyprowadzani oczywiście nie byli.

Już po zakończeniu akcji nadeszła wiadomość o tym, że Rulewski został przewieziony do Szpitala XXX-lecia [PRL] w Bydgoszczy i że on jest mocno poturbowany. Wcześniejsza informacja przekazana do KKP mówiła o tym, że Rulewski jest aresztowany, natomiast jest około 30 pobitych członków „Solidarności”. Kiedy sprostowano wiadomość, że nikt Rulewskiego nie zatrzymywał, nadeszła wiadomość, że znajduje się w szpitalu. W czasie akcji przed gmachem WRN był tłum, który częściowo został stworzony sztucznie, ponieważ „Solidarność” przechodzących ludzi [na] wiece solidarnościowe zatrzymywała, natomiast część przyszła w związku z zapowiedzią, że ma się tam o godz. 14.00 odbyć wiec. Dane orientacyjne podają dwie cyfry, jedna w granicach 500, druga w granicach 1000 osób. Przy pojawieniu się wozów Milicji Obywatelskiej na tamtym terenie i wezwaniu do rozejścia się tłum dostał się na drugą stronę ulicy, później po akcji zaczął się rozchodzić. Żadnych wystąpień wrogich ze strony tłumów pod adresem Milicji Obywatelskiej nie było.

Na wiadomość o pobiciu i obrażeniach odniesionych przez [Jana] Rulewskiego udał się do szpitala prokurator z naczelnikiem Wydziału Śledczego i dopiero później odbyła się rozmowa Lecha Wałęsy u [biskupa] [Jana] Michalskiego, który również dotarł w późnych godzinach wieczornych do Bydgoszczy, widział się z [Janem] Rulewskim. Z relacji, którą mam w tej chwili, wynika, że [Jan] Rulewski mówił, że został pobity w trakcie interwencji usuwania go; obecny tam prokurator, który był świadkiem zajścia, przedstawiał zgodnie z sytuacją, jaka miała miejsce, to wydarzenie.

Towarzysze, znacie oświadczenie Prezydium KKP, które w związku z tym dziś o godz. 4.00 odwołało wszelkie rozmowy z władzami i ogłosiło we wszystkich instytucjach związkowych stan gotowości strajkowej, a jednocześnie zaleciło, aby wszystkie organizacje przygotowały się do 23 [marca] do spełnienia zadań, jakie stwarza zaistniała sytuacja, i w oświadczeniu tym jest mowa, że zajście 19 [marca] w Bydgoszczy jest oczywistą prowokacją wymierzoną w rząd premiera [Wojciecha] Jaruzelskiego.

Z tych wszystkich danych, którymi w tej chwili dysponuję, mogę powiedzieć, że [Jan] Rulewski przez nikogo bity nie był i zresztą świadkami wyprowadzania go [z] pomieszczenia były te

osoby w granicach 60–70. Można przyjąć, że jest to kolejna prowokacja, mająca na celu stworzenie atmosfery kolejnego napięcia, tworzenia niechęci czy wrogości pod adresem aparatu Milicji Obywatelskiej i aparatu bezpieczeństwa. Wypada jeszcze dodać, że w trakcie całej akcji przeprowadzonej tam brali udział doświadczeni funkcjonariusze, kierujący tą akcją, i stąd ich oświadczenie [nie zawiera] żadnych faktów, które by naruszały istniejące przepisy na terenie Urzędu Wojewódzkiego.

Źródło: Informacja ministra spraw wewnętrznych Mirosława Milewskiego na temat wydarzeń w gmachu Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy po sesji WRN 19 marca 1981 r., Warszawa, 20 marca 1981 r. [w:] *Kryzys bydgoski 1981. Przyczyny, przebieg, konsekwencje*, t. 2: *Dokumenty*, wybór i oprac. R. Gajos, K. Osiński, P. Rybarczyk, Bydgoszcz–Gdańsk–Warszawa 2013, s. 173–174 (pominięto przypisy).

Nr 9

„...ja, stary rolnik, zmęczony życiem, częściowo sparaliżowany, ośmielałem się polemizować z mistrzem pióra”. List otwarty Michała Bartoszcze do wicepremiera Mieczysława F. Rakowskiego z czerwca 1981 r.

Sławęcín, czerwiec 1981 r.

Panie Premierze,

wybacz, że ja, stary rolnik, zmęczony życiem, pracą i schorowany, częściowo sparaliżowany na skutek pobicia dnia 19 marca 1981 r. (na sali) podczas sesji WRN przez organa Milicji Obywatelskiej, ośmielałem się polemizować z mistrzem pióra. Z Twojego exposé wygłoszonego dnia 6 czerwca 1981 r. na konferencji partyjnej w Bydgoszczy wynika, że chcesz zagłuszyć sumienie swoje i ludzi winnych zająsci. Naprawdę trzeba być mistrzem, żeby umieć przedstawić fakty odwrotnie i z poszkodowanych zrobić winnych, a winnych wybielać, a w dodatku przez 2 godziny nie zająknąć się. Nie wiem, co myśleli członkowie partii w Bydgoszczy, słuchając, jak im, panie Mieczysławie, wmawiałeś, że i oni współwinni są za zająscia bydgoskie (że to my tak mówimy i dlatego dążymy do rozbicia partii i socjalizmu).

Gdy brać robotnicza zaczęła strajki w sierpniu 1980 r., ty wtedy jako redaktor wystąpiłeś w telewizji. Pamiętam, jakby to było wczoraj, powiedziałeś, że cię posądzą o pogoń za popularnością, bo stawałeś w obronie [Edwarda] Gierka i socjalizmu, wzruszając przemawiając do sumień obywatelskich. I z tej perspektywy czasu pytam się, o jaki ci socjalizm chodziło, o tamten gierkowski, [Macieja] Szczepańskiego i tysiący innych skorumpowanych? Robotnicy, chłopci i całe społeczeństwo oburzone było, że przywódcy narodu brudzili sobie ręce zwykłym złodziejstwem. Socjalizmu nie zwalczyliśmy i nie zwalczamy. Trzeba być albo zwykłym kłamcą, albo ślepcem politycznym, posługując się takim argumentem, że naród dąży do obalenia socjalizmu. Kto? Robotnicy, po to żeby całować fabrykantów? Kto? Fornal, żeby dziedzica w rękę całować? Kto? Chłop, ha, może on, bo to jest wielki obszarnik i kapitalista, wiechcie w butach i portki całe życie podarte. Dla wymienionych grup idea socjalizmu to druga Konstytucja 3-majowa. Socjalizm to wróg dla tych, co siedzą na wysokich szczeblach, bo oni właśnie kosztem społeczeństwa budowali sobie hrabiowskie wille, a że społeczeństwo podjęło z nimi walkę, więc stworzyli parawan ze straszakiem kontrrewolucją, straszili naród, że sojusznicy się niecierpliwią, bo historia nasza ma w zapisie renegatów i zdrajców, którzy wzywali carów i sojuszników, a ojczyzna w wiekowej niewoli.

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

Panie Premierze,

A że wojewoda bydgoski i naczelnik wydziału MO siedzą za złodziejstwo, nic ci to nie mówi? Że zrujnowane rolnictwo indywidualne, że manipulowano organizacją chłopską, też ci nic nie mówi? Bo nam tak. Zwykłym robociarzom i chłopom tak. Może mamy z tobą odmienne zdanie, ale my nie pozwolimy ojczyzny psu i na Pana Boga czekać [tak w oryginale]. Ale gdy premier stara się fakty zmieniać, to już to nie jest szczekanie, już jest działanie zamierzone: zastraszyć, a potem ujarzmić naród, odebrać mu godność i wolność, choć i tak bardzo wątpliwą.

[...]

Panie Premierze,

Czy nie uważasz, że po raz drugi łamiesz praworządność, przejmując czynności rządu, i orzekasz wyrok, a wydarzenia bydgoskie nazywasz tylko błędem politycznym. Milicja mnie nie znała, ale gdy mnie bito, to stwierdzono, że to on, Bartoszcze. Kto mnie znał i wskazał? [...]

Panie Premierze,

Winisz [Jana] Rulewskiego, że stawał w obronie chłopów. To powiedz, dlaczego wznosicie hasło sojusz robotniczo-chłopski. Winisz go, że zawiadomił piętnastotysięczną załogę, że odbędzie się sesja, w której on będzie brał udział jako ich przedstawiciel, to jest normalne. Ale nie jest normalne, jak ty, przemawiając do przedstawicieli trzydziestopięciotysięcznej rzeszy członków partii, zmieniasz fakty i stawiasz zarzuty, jeżeli wygłodzony robotnik domaga się, żeby nie wywozić żywności za granicę, że domaga się kontroli w magazynach żywnościowych, by artykuły spożywcze nie uległy zepsuciu i nie zmarnowano ich, gdy grozi głód krajowi. [...] Obrażasz się, że „Solidarność” występuje przeciw soюзom, lecz związek będzie stać zawsze na stanowisku, że jesteśmy krajem niepodległym i możemy być w sojuszu tylko z równym partnerem, [...] każdą ingerencję, czy to prasową, słowną czy jakkolwiek inną, uważać będziemy za wrogą dla ojczyzny i jej obywateli.

Panie Premierze,

Wytykasz nam niewdzięczność dla tych, którzy nas wspomagają. Myśmy się nie urodzili żebrakami i hańbą dla nas by było, gdyby nasze pokolenie uważano za żebraków, a że kraj jest w ciężkim położeniu, to nie nasza wina, tylko wina rządzących, którzy doprowadzili kraj do tego stanu. Mówimy otwarcie: nie umiecie prowadzić gospodarki państwowej, odejdźcie, przyjdą inni, młodszy, po studiach i na pewno dadzą sobie radę. My, naród cały im pomoże.

Panie Premierze,

Stwierdzasz, że nie może być sądu nad sprawcami, którzy łamią praworządność, bo byłaby to sprawa polityczna. My, obywatele tego kraju, uważamy, że stoimy równo wobec prawa i tak twierdzi nasza konstytucja. Jeżeli jest to policzek dla rządu, zwolnić winnych ze stanowisk i karać jako zwykłych przestępców.

Panie Premierze,

Stwierdzasz, że musisz wkładać drugie portki, bo twój fotel to wulkan. To z [powodu] swego wieku ośmielam się ci radzić, wkładaj szybko dużo portek, bo wulkan nienawiści za krzywdy popełnione na narodzie może wybuchnąć, a co będzie, jak sojusznicy nie zechcą pomóc, bo mają swoje sprawy albo więcej rozumu.

[...]

Z wielkim szacunkiem i poważaniem

MKZ NSZZ „Solidarność” w Inowrocławiu

P.S.

Nic pan nie wspomniał o naszej krzywdzie moralnej.

Źródło: *Kryzys bydgoski 1981. Przyczyny, przebieg, konsekwencje*, t. 2: *Dokumenty*, wybór i oprac. R. Gajos, K. Osiński, P. Rybarczyk, Bydgoszcz–Gdańsk–Warszawa 2013, s. 796–798 (pominięto przypisy).

Nr 10

Porozumienie bydgoskie zawarte dnia 17 kwietnia 1981 r.

Ogólnopolski Komitet Strajkowy i Ogólnopolski Komitet Założycielski NSZZ RI „Solidarność” przyjęły do wiadomości oświadczenie Rządu PRL z dnia 10 kwietnia 1981 roku.

W nawiązaniu do oświadczenia Rządu PRL strony uzgodniły, co następuje:

1. Rząd zwróci się do Sejmu PRL o stworzenie podstaw prawnych dla zarejestrowania NSZZ RI „Solidarność”, tak aby związek był zarejestrowany do dnia 10 V 1981 r. – zgodnie z postulatem OKS i OKZ – na takich samych zasadach i w takim samym trybie, jakie dotyczą pracowniczych związków zawodowych.

2. Do czasu zarejestrowania związek będzie rozwijać bez jakichkolwiek przeszkód działalność związkową w ramach porządku prawnego PRL, w ramach Statutu związku i w oparciu o deklaracje OKZ NSZZ RI „Solidarność” z dnia 12 IV 1981 r., a legalność tych działań nie będzie kwestionowana. Władze państwowe w miarę możliwości udostępnią ogniom związku lokale i środki techniczne zgodnie z obowiązującymi przepisami.

3. Rząd zwróci się do sejmiku z wnioskiem o umieszczenie w przygotowanej ustawie o związkach zawodowych przepisów gwarantujących prawo rolników indywidualnych do tworzenia związków zawodowych na zasadach określonych w tej ustawie.

4. Rząd podejmie starania o zapewnienie przedstawicielom NSZZ RI „Solidarność” pełnoprawnego udziału w pracach nad ustawą o związkach zawodowych oraz nad ustawami o samorządzie rolniczym.

5. W kwestii opublikowania w prasie społecznego projektu ustawy o samorządnych organizacjach rolników indywidualnych, opracowanego przez NSZZ RI „Solidarność”, rząd zastosuje się w pełni do ustaleń w tej kwestii Nadzwyczajnej Komisji Sejmowej do spraw Kontroli Przestrzegania Porozumień Społecznych.

6. Strony oświadczają zgodnie, że porozumienie rzeszowsko-ustrzyckie będzie w pełni i konsekwentnie realizowane. W tym celu zostaną zintensyfikowane kontakty robocze między stroną rządową a komisją NSZZ RI „Solidarność” do spraw realizacji tego porozumienia.

7. W sprawie wyciągnięcia konsekwencji prawnych w stosunku do winnych zajęć w Bydgoszczy z dnia 19 marca 1981 r. strony stwierdzają, że zostało to uregulowane w porozumieniu między rządem a KKP NSZZ „Solidarność” z dnia 30 III 1981 r. Rząd stoi na stanowisku, że w odniesieniu do poszkodowanych członków NSZZ RI „Solidarność” udział przedstawicieli tego związku w postępowaniu przygotowawczym i sądowym jest zapewniony na tych samych zasadach jak udział przedstawicieli NSZZ „Solidarność”.

8. W celu zagwarantowania bezpieczeństwa uczestnikom akcji protestacyjnej prowadzonej w siedzibie WK ZSL w Bydgoszczy oraz akcji wspierającej w Inowrocławiu rząd stwierdza, że wobec uczestników tych akcji protestacyjnych i ich rodzin nie zostaną wyciągnięte ani w czasie trwania akcji, ani po ich zakończeniu żadne konsekwencje natury prawnokarnej, administracyjnej

lub innej oraz nie będą stosowane jakiegokolwiek szykany z tytułu prowadzenia akcji protestacyjnej. Dotyczy to także członków NSZZ „Solidarność” biorących udział bądź wspierających wyżej wymienione akcje protestacyjne.

9. Tekst niniejszego porozumienia zostanie podany do publicznej wiadomości w całości, między innymi za pośrednictwem prasy, radia i telewizji.

10. Strony uznają zgodnie, że z chwilą zawarcia niniejszego porozumienia ustały przyczyny, które legły u podstaw protestu rolników w Bydgoszczy i Inowrocławiu oraz w innych rejonach kraju. Akcje protestacyjne zostaną zakończone z dniem 17 kwietnia 1981 r.

[...]

Strony są głęboko przekonane, iż zawarte porozumienie służyć będzie stabilizacji społecznej i zgodzie narodowej oraz przyczyni się wydatnie do rozwoju rolnictwa i produkcji żywności w kraju.

[...]

Źródło: Porozumienie między komisją rządową a Ogólnopolskim Komitetem Strajkowym NSZZ RI „Solidarność” w Bydgoszczy i Ogólnopolskim Komitetem Założycielskim NSZZ RI „Solidarność”, Bydgoszcz, 17 kwietnia 1981 r. [w:] *Kryzys bydgoski 1981. Przyczyny, przebieg, konsekwencje*, t. 2: *Dokumenty*, wybór i oprac. R. Gajos, K. Osiński, P. Rybarczyk, Bydgoszcz–Gdańsk–Warszawa 2013, s. 882–884 (pominięto przypisy).

Nr 11

„Celem Związku jest ochrona godności zawodowej, praw i interesów indywidualnych rolników oraz ich rodzin”. Statut NSZZ RI „Solidarność” zarejestrowany 12 maja 1981 r.

Rozdział I. Nazwa, charakter, teren działania i siedziba Związku

§ 1

Tworzy się organizację zawodową pod nazwą Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Rolników Indywidualnych „Solidarność”, zwaną dalej Związkiem. Związek, działający w ramach konstytucyjnego ustroju Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, dąży do prawnego zagwarantowania trwałych perspektyw rozwojowych dla indywidualnej gospodarki rolnej – podstawy polskiego rolnictwa w socjalistycznym ustroju społeczno-gospodarczym Polski.

Związek rozwija działalność na rzecz ochrony godności, praw i interesów zawodowych rolników indywidualnych oraz realizacji ich potrzeb ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych.

§ 2

Związek jest samorządny i niezależny od organów administracji państwowej, organizacji politycznych oraz organizacji społecznych i gospodarczych działających na wsi.

§ 3

Terenem działania Związku jest obszar Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

§ 4

Siedzibą władz naczelnych jest Warszawa.

Rozdział II. Cele i formy działania

§ 5

Celem Związku jest ochrona godności zawodowej, praw i interesów indywidualnych rolników oraz ich rodzin, a w szczególności:

1. dążenie do stworzenia gwarancji nienaruszalności indywidualnej własności rolniczej oraz równoprawnego traktowania wszystkich sektorów rolnictwa w prawodawstwie, planach społeczno-gospodarczych oraz w działalności instytucji państwowych i gospodarczych;
2. ochrona własności i interesów materialnych indywidualnych rolników;
3. troska o należyte zaspokojenie potrzeb socjalnych rolników i ich rodzin, w szczególności w zakresie opieki zdrowotnej, ubezpieczeń społecznych i zaopatrywania emerytalnego oraz opieki społecznej, zapewnienia urlopów wypoczynkowych, zasiłków rodzinnych, chorobowych i macierzyńskich i innych świadczeń socjalnych;
4. dbałość o należyte zaspokojenie potrzeb kulturalnych i oświatowych ludności wiejskiej;
5. zabezpieczenie właściwego poziomu i struktury cen produktów rolnych, środków produkcji rolniczej i usług dla rolnictwa oraz systemu kredytowania rolnictwa gwarantujących rentowność gospodarowania;
6. działanie na rzecz ochrony gruntów rolnych i leśnych oraz ich należytego zagospodarowania [...] rozwoju infrastruktury wiejskiej, pełnego zaopatrzenia ludności rolniczej w środki produkcji i konsumpcji, prawidłowej organizacji i funkcjonowania instytucji skupu i obsługi rolnictwa oraz sprawnego i praworządnego funkcjonowania administracji rolnej;
7. sprzyjanie upowszechnianiu wiedzy rolniczej, wdrażaniu postępu rolniczego i podnoszeniu wydajności rolnictwa;
8. kultywowanie i rozwijanie etyki zawodowej producentów żywności;
9. krzewienie samorządności wiejskiej, sprawiedliwości społecznej i solidarności między rolnikami;
10. umacnianie wzajemnego szacunku i solidarności wszystkich ludzi pracy na wsi i w mieście;
11. wychowywanie w duchu poświęcenia dla Ojczyzny w myśl hasła „Żywią i bronią”.

§ 6

1. Związek działa stosownie do obowiązujących ustaw, odnośnych konwencji międzynarodowych ratyfikowanych przez PRL, a w szczególności Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, oraz stosownie do porozumień zawartych z władzami państwowymi.

2. Związek realizuje swe cele w szczególności przez:

- 1) reprezentowanie swoich członków wobec władz państwowych, zrzeszeń oraz instytucji gospodarczych i społecznych;
 - 2) opiniowanie projektów wszelkich przepisów prawnych i planów społeczno-gospodarczych dotyczących rolnictwa i spraw rolników, a także inicjowanie odpowiednich zmian w tym zakresie;
 - 3) wpływ na ustalanie cen na płody rolne, środki produkcji rolniczej oraz usługi dla rolnictwa. [...]
 - 6) sprawowanie społecznej kontroli nad funkcjonowaniem administracyjnej, bankowej, technicznej i handlowej obsługi rolnictwa oraz nad funkcjonowaniem placówek leczniczych, socjalnych, oświatowych, i kulturalnych na wsi [...]
- [...]

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

7) podejmowanie starań o zapewnienie członkom Związku i ich rodzinom wczasów, sanatoriów, miejsc w żłobkach i przedszkolach, oraz odpowiedniego udziału w korzystaniu z funduszy socjalnych.

[...]

11) prowadzenie działalności wydawniczej i prasowej;

[...]

13) udzielanie porad i pomocy prawnej członkom Związku;

14) organizowanie i kierowanie akcjami protestacyjnymi rolników;

15) współdziałanie z innymi związkami zawodowymi i organizacjami działającymi na wsi, których cele są zbieżne z celami Związku.

§ 7

1. Związek udziela swym członkom porad prawnych w sprawach związanych z prowadzeniem i pracą w gospodarstwie rolnym.

2. W miarę możliwości i potrzeby Związek udziela swym członkom [informacji] w sprawach, o których mowa w ust. 1, pomocy prawnej w postępowaniu przed organami państwowymi oraz w sporach z instytucjami gospodarczymi.

§ 8

1. W razie zagrożenia lub naruszenia zbiorowych interesów zawodowych członków Związku albo zagrożenia lub naruszenia praw lub swobód związkowych Związek po wyczerpaniu innych środków interwencji organizuje akcje protestacyjne.

2. W przypadku konfliktu obejmującego jedną gminę akcję protestacyjną proklamuje i kieruje nią zarząd gminny. [...]

3. Proklamowanie akcji protestacyjnej oraz określenie jej formy następuje za zgodą organu Związku bezpośrednio wyższego szczebla.

[...]

Rozdział IV. Ustrój i władze Związku

1. W ramach Związku tworzy się:

1) koła wiejskie,

2) organizacje gminne [...],

3) organizacje wojewódzkie lub organizacje regionalne obejmujące obszar kilku województw.

2. Nadto w ramach związku na szczeblu gminnym, wojewódzkim (regionalnym) i ogólnokrajowym mogą działać sekcje branżowe, zrzeszające producentów wyspecjalizowanych działów produkcji rolnej.

§ 16

1. Podstawowymi ogniwami Związku są koła wiejskie.

2. Koło wiejskie liczy co najmniej 10 członków i obejmuje teren jednej lub kilku sąsiedzkich wsi. Koła wiejskie mogą działać również na terenach rolniczych należących do miast.

3. Władzami koła wiejskiego są:

1) walne zebranie członków,

2) zarząd koła [...]

[...]

§ 19

1. Władzami naczelnymi Związku są:

1) Krajowy Zjazd Delegatów,

2) Rada Krajowa i jej Prezydium,

3) Krajowa Komisja Rewizyjna.

[...]

§ 21

1. Władze związkowe wszystkich szczebli pochodzą z wyboru.

2. Obowiązują następujące zasady wyborcze:

1) głosowanie jest tajne,

2) nie ogranicza się liczby kandydatów,

3) funkcji związkowych nie mogą pełnić osoby zajmujące stanowiska kierownicze w organach państwowych i organizacjach spółdzielczych oraz w instytucjach obsługi rolnictwa, jak również osoby pełniące funkcje w kierowniczych instancjach organizacji politycznych.

[...]

3. Odwoływanie członków władz odbywa się na tych samych zasadach co wybór.

4. Kadencja wszystkich władz związkowych trwa 2 lata.

[...]

Wydano nakładem „Rola”

Biurowo Rzecznika Prasowego OKZ NSZZ RI „Solidarność”, Warszawa [...]

Źródło: Statut NSZZ RI „Solidarność”. Zarejestrowany w Sądzie Wojewódzkim w Warszawie dnia 12 maja 1981 r., Biblioteka Kórnicka, 219911, dostęp online.

Nr 12

Wniosek o wszczęcie sprawy obiektowej krypt. „Chłopi”, 26 listopada 1981 r.

Warszawa, 26 listopada 1981 r.

Tajne

Wniosek o wszczęcie sprawy obiektowej krypt. „Chłopi”

Na antysocjalistyczną działalność w Niezależnym Samorządnym Chłopskim Związku Zawodowym.

Cel założenia:

1. Ochrona NSChZZ „Solidarność” przed wpływami na jego działalność grup antysocjalistycznych i osób związanych z tymi grupami, b[yłych] działaczy P[olskiego] S[tronnictwa] L[udowego] w kraju i za granicą oraz wrogich ośrodków antysocjalistycznych za granicą.

2. Podejmowanie działań operacyjnych w kierunku eliminowania z tego związku osób wrogo ustosunkowanych do ustroju rolnego P[olskiej] R[zeczypospolitej] L[udowej], polityki partii oraz osób podejmujących działania skierowane przeciwko porządkowi i bezpieczeństwu publicznemu.

3. Gromadzenie materiałów operacyjnych, dokumentowanie własnych działań programujących, koordynujących i kontrolno-współdziałających z zainteresowanymi pionami M[inisterstwa] S[praw] W[ewnętrznych] oraz terenu, a także władzami partyjno-administracyjnymi.

Zastępca naczelnika

Wydziału VIII

Departamentu IV MSW

płk Stefan Turlej

Źródło: AIPN, 0717/8, Wniosek o wszczęcie sprawy obiektowej krypt. „Chłopi” na antysocjalistyczną działalność w Niezależnym Samorządnym Chłopskim Związku Zawodowym, Warszawa, 26 listopada 1981 r.

Nr 13

„Tak mniej więcej przedstawia się rys historyczny »Solidarności Chłopskiej«. Służba Bezpieczeństwa o nurtach i podziałach w „Solidarności” rolniczej, 11 listopada 1981 r.

Warszawa, dnia 11 listopada 1981 r.

Tajne

Proces kształtowania się w chłopskim ruchu N[iezależnego] S[amorządnego] Ch[łopskiego] Z[wiązku] Z[awodowego] „Solidarność” jako przeciwstawnego nurtu w stosunku do N[iezależnego] S[amorządnego] Z[wiązku] Z[awodowego] R[olników] I[ndywidualnych] „Solidarność”

Na powstanie chłopskiego ruchu związkowego złożyło się szereg przyczyn. Niewątpliwie do jednej z zasadniczych należy zaliczyć działalność antysocjalistyczną K[omitetu] S[amoobrony] S[połecznej] KOR, R[uchu] O[brony] P[raw] C[złowieka] i O[bywatela], O[środką] M[yśli] L[udowej] oraz innych osób i grup wspieranych przez reakcyjną część kleru katolickiego. Wyszczególnione ośrodki opozycyjne, dążąc do zdominowania środowisk wiejskich i narzucenia im wrogich koncepcji programowych, od samego początku istnienia przystąpiły do organizowania na wsi różnego rodzaju antysocjalistycznych przybudówek i ich ekspozytur.

Z posiadanego materiału faktograficznego wynika, że pierwsza grupa antysocjalistyczna o charakterze zawodowo-związkowym powstała 10 września 1978 r., przyjmując nazwę Tymczasowy Komitet Niezależnego Związku Zawodowego Rolników. Została powołana przez grupę pravicowych działaczy (m.in. T[adeusza] Fijałkowskiego, Edwarda Koleję, Henryka Kosuta i J[ana] Kozłowskiego), skupionych wokół nielegalnego kwartalnika „Postęp” – wydawanego przez H[enryka] Bąka (założyciela w latach pięćdziesiątych zbrojnej organizacji pod nazwą Polska Szturmówka Chłopska, zaś aktualnie kontynuującego nurt „Solidarności Wiejskiej” w chłopskim ruchu związkowym).

Jakościowo nowa sytuacja – pod wpływem znanych wydarzeń z sierpnia 1980 r. – wytworzyła się w późniejszym okresie.

Na fali ogólnej tendencji tworzenia nowych związków zawodowych, zorganizowane grupy antysocjalistyczne przystępują do organizowania na wsi masowego ruchu związkowego. W walce o wpływy zaostrzają się wzajemne sprzeczności i pogłębiają podziały, m.in. dochodzi do rozłamów w OML na tzw. zwolenników KSS KOR na czele z W[iesławem] Kęcikiem i ich przeciwników konsolidujących się wokół M[ichała] Jagły – b. z[astępcy] przewodniczącego Z[wiązku] M[łodzieży] W[iejskiej] R[zeczypospolitej] P[olskiej] „Wici”.

Zaistniałe rozbieżności w nadbudowie politycznego pravicowego ruchu ludowego znajduje odzwierciedlenie w organizującym się na wsi ruchu związkowym. Każda z rozłamowych grup politycznych dąży do posiadania na wsi własnej grupy związkowej. W dniu 21 września 1980 r. w Warszawie z inicjatywy W[iesława] Kęcika, H[enryka] Bąka i innych członków oraz sympatyków KSS KOR powstaje Komitet Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników „Solidarność Wiejska”, do którego przystępują 42 osoby. Przewodniczącym zostaje wybrany Zdzisław Ostatek z Grójca, ale w rzeczywistości związkiem steruje KSS KOR poprzez W[iesława] Kęcika.

Związek ten organizowany jest od góry w dół przez grono osób, które ogłosiły się Krajowym Komitetem Założycielskim. Inicjatywa Kęcika spotkała się ze zdecydowanym przeciwdziałaniem

M[ichała] Jagły i jego zwolenników, którzy opowiedzieli się za oddolnym ruchem zawodowym rolników, tj. od wsi przez gminę po wojewódzki samodzielny związek i krajowe zrzeszenie wojewódzkich związków. W[edług] tej koncepcji St[anisław] Janisz i inni z woj[ewództwa] wrocławskiego zakładają Chłopski Związek Zawodowy Ziemi Dobrzyńskiej i Kujaw. Dla odróżnienia się od „Solidarności Wiejskiej” Kęcika związek Janisza używa przydomku „Solidarność Chłopska”.

W tym samym czasie, bo 2 października 1980 r., środowisko naukowe ze S[zkoły] G[łówniej] G[ospodarstwa] W[iejskiego]-A[kademii] R[olniczej] w Warszawie na czele z dr. G[abrielem] Janowskim tworzy Związek Producentów Rolnych, który w początkowym okresie ubiega się jedynie o status stowarzyszenia społeczno-zawodowego.

Tak więc dochodzi do ukształtowania się trzech nurtów w chłopskim ruchu związkowym, różniących się na pozór: członkostwem, sposobami organizowania, zasadami samorządności oraz statusem, ale w rzeczywistości różnice tkwią w podłożu ideowo-politycznym ich organizatorów.

[...]

Z uwagi na to, że interesuje nas głównie kształtowanie się „Solidarności Chłopskiej”, dlatego też na tym problemie skoncentrowana będzie dalsza uwaga.

W wyniku prowadzonych działań organizacyjnych przez działaczy prawicy ludowej skupionych wokół OML „Solidarność Chłopska” dość dynamicznie się rozwija. Na koniec października zdobywa wpływy w następujących województwach: bydgoskim, toruńskim, wrocławskim, elbląskim, pilskim, lubelskim, częstochowskim, wałbrzyskim, wrocławskim, zamojskim, szczecińskim, gorzowskim, śluskim, ciechanowskim oraz częściowo gdańskim, opolskim i rzeszowskim.

W dniu 4 listopada 1980 r. w Gdańsku na zebraniu przedstawicieli „Solidarności Chłopskiej” z w[yżej] wymienionych województw powołano Krajową Radę Porozumiewawczą Chłopskich Niezależnych Związków Zawodowych. W skład Rady weszły 22 osoby [...].

Wyłoniono 5-osobowe Prezydium Rady: Wojciech Adamowicz, R[oman] Bartoszcze – sekretarz, St[anisław] Helski, St[anisław] Janisz – przewodniczący, Adam Konopacki – z[astępca] przewodniczącego, Michał Niesyn, W[ojciech] Obernikowicz – sekretarz, Wojciech Piwnicki i Wiesław Włusek. Doradcą i zarazem konsultantem został M[ichał] Jagła z Warszawy – przywódca OML. Rozpoczęto wydawanie biuletynu „Solidarność Chłopska”, którego redaktorem mianowano Antoniego Leszczyka z Warszawy, obecnie członek OML.

[...]

W sensie formalnym K[rajowa] R[ada] P[orozumiewawcza] N[iezależnego] S[amorządnego] Z[wiązku] Z[awodowego] „Solidarność Chłopska” zostaje rozwiązana w dniu 29 stycznia 1981 r. w Bydgoszczy, kiedy to na spotkaniu przedstawicieli „Solidarności Chłopskiej” i związku G[abriela] Janowskiego N[iezależnego] S[amorządnego] Z[wiązku] Z[awodowego] R[olników] I[ndywidualnych] „Solidarność” powołano wspólne Tymczasowe Prezydium Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych „Solidarność”. W skład tymczasowego Prezydium weszli: R[oman] Bartoszcze, A[ndrzej] Chałupnik, St[anisław] Janisz, G[abriel] Janowski, A[dam] Konopacki, M[arek] Krzywicki, St[anisław] Mojzesowicz, J[ózef] Waźbiński, M. Walczykowski i M[arian] Wiak.

Powołanie w[yżej] w[wymienionego] prezydium jest wyrazem dążeń do zjednoczenia ruchu związkowego na wsi. Należy jednak zauważyć, że w skład wspomnianego prezydium nie weszli przedstawiciele „Solidarności Wiejskiej” i stąd reprezentanci tego nurtu nie uznali owego prezydium. Z ich inicjatywy dnia 13 lutego 1981 r. w Bydgoszczy zorganizowano spotkanie

przedstawicieli wszystkich nurtów i zostaje powołana jedna struktura centralna przyjmująca nazwę K[rajowa] K[omisja] P[orozumiewawcza] NSZZ RI „Solidarność”. Od tego terminu istniała formalnie jedna organizacja związkowa, w łonie której aż do zjazdu w Poznaniu (8–9 marca 1981 r.) istniała silna rywalizacja o opanowanie krajowego kierownictwa przez jeden z w[yżej] w[ymienionych] nurtów, do którego włączyli się również przedstawiciele strajkujących rolników w Rzeszowie i Ustrzykach [Dolnych], na czele z J[anem] Kułajem.

Działacze „Solidarności Chłopskiej” ponieśli klęskę na zjeździe w Poznaniu. Albowiem w skład 74-osobowego O[gólnopolskiego] K[omitetu] Z[ałożycielskiego] NSZZ RI „Solidarność” weszło tylko 5 reprezentantów „Solidarności Chłopskiej”. Są to: St[anisław] Janisz, M[arek] Krzywicki, M[arek] Milejski, St[anisław] Helski i H[enryk] Góra. Spośród wymienionych tylko R[oman] Bartoszcze został wybrany na członka Prezydium OKZ NSZZ RI „Solidarność”.

Z tego względu działacze „Solidarności Chłopskiej” uznali zjazd za parodię jedności ruchu związkowego i demokracji. Nie dopuszczono ich do głosu. Pozbawiono kart delegatów z Częstochowy, Wrocławia, Wałbrzycha i W[ładysława] Wyłupka z Lublina, chociaż ze związku „Solidarność Wiejska” niektórzy mieli po dwie karty delegatów. Oczerniano ich w rozdawanych ulotkach przed kościołem itp.

Wobec powyższego podjęli walkę z OKZ, a zwłaszcza z „Solidarnością Wiejską”. M.in. konkretnym przejawem jest zarejestrowanie 25 maja br. w Sądzie Wojewódzkim w Warszawie NSZZ „Solidarność Chłopska” Ziemi Lubelskiej. Dnia 12 sierpnia 1981 r. rejestruje się NSZZ „Solidarność Chłopska” Ziemi Dobrzyńskiej i Kujaw. Wnioski o rejestrację złożyli również działacze „Solidarności Chłopskiej” z woj[ewództw] wałbrzyskiego i szczecińskiego, zaś z pozostałych województw przygotowują się do rejestracji.

W dniach 15–16 sierpnia 1981 r. w Bydgoszczy odbyło się spotkanie przedstawicieli „Solidarności Chłopskiej” oraz pozostałych struktur przeciwstawnych OKZ NSZZ RI „Solidarność”, na którym powołano Radę Porozumiewawczą N[iezależnego] S[amorządnego] Ch[łopskiego] Z[wiazku] Z[awodowego] w składzie: R[oman] Bartoszcze, A[dam] Konopacki, R[oma]n Pietroński, W[ojcich] Obernikowicz, M[arek] Milejski, A[ndrzej] Wołowski i W[ładysław] Izewski.

W dniu 10 października br. W Warszawie odbyła się narada programowo-organizacyjna przedstawicieli regionalnych i wojewódzkich organizacji „Solidarności Wiejskiej”, „Solidarności Chłopskiej” i NSZZ RI „Solidarność” reprezentujących województwa: częstochowskie, legnickie, lubelskie, łódzkie, opolskie, szczecińskie, wałbrzyskie, wrocławskie oraz regiony: Bieszczadów, bydgoski, elbląski, sandomiersko-tarnobrzeski, Ziemi Dobrzyńskiej i Kujaw. Na naradzie tej postanowiono przemianować powołaną 15 sierpnia br. Radę Porozumiewawczą na Krajową Komisję Porozumiewawczą Niezależnych Samorządnych Chłopskich Związków Zawodowych „Solidarność”. Do koordynowania pracy KKP powołano Sekretariat [...] Przewodniczącym sekretariatu został W[ojcich] Obernikowicz.

[...]

Działalność KKP ma być w pierwszym rzędzie wymierzona przeciwko obecnej strukturze ruchu zawodowego i centralistyczno-biurokratycznemu systemowi działania OKZ NSZZ RI „Solidarność” aż do powołania i zarejestrowania na szczeblu krajowym federacji związku zawodowego rolników indywidualnych. A więc tak jak postanowiono na zjeździe w Poznaniu, którą to ideę lansował nieżyjący [Michał] Jagła.

W rzeczywistości chodzi jednak o zdominowanie chłopskiego ruchu związkowego przez liderów „Solidarności Chłopskiej” odsuniętych od wpływów na działalność OKZ. Tak mniej więcej przedstawia się rys historyczny „Solidarności Chłopskiej” .

Po przeanalizowaniu poruszonych problemów nasuwają się następujące uwagi i wnioski:

1. Jak już na wstępie nadmieniono, opozycyjny ruch związkowy na wsi najbardziej dynamicznie rozwijał się w tych regionach kraju, gdzie największy wpływ posiada prawica ludowa.
2. Na powstanie różnych nurtów w chłopskim ruchu związkowym złożyła się walka o wpływy na wsi między b[yłymi] działaczami PSL a KSS KOR.
3. „Solidarność Chłopska” i powstała głównie na jej bazie społecznej KKP NSChZZ „Solidarność” – to dziecko prawicy ludowej skupionej wokół OML.
4. Zarówno programy, jak i działalność poszczególnych odłamów ruchu związkowego na wsi wskazują, że wszystkie mają charakter antysocjalistyczny i występują przeciwko porządkowi prawnopolitycznemu PRL. Dlatego też na równi trzeba je kontrolować i nie dopuszczać do:
 - dominacji jednego nurtu nad drugim,
 - a w ogóle do skonsolidowania ruchu związkowego na wsi.

Inspektor Wydziału VIII Dep[artamentu] IV MSW
por. K[azimierz] Szewczyk

Źródło: AIPN, 0717/8, Sprawa obiektowa na Niezależny Samorządny Zawodowy Chłopski Związek Zawodowy „Solidarność”, krypt. „Chłopi”, k. 23–32.

Nr 14

„Zdecydowani dalej prowadzić działalność związkową”. Plan pracy operacyjnej dotyczący byłej Krajowej Komisji Porozumiewawczej Niezależnych Samorządnych Chłopskich Związków Zawodowych „Solidarność” na rok 1982

Warszawa, styczeń 1982 r.

Plan pracy operacyjnej po zagadnieniu b. Krajowej Komisji Porozumiewawczej
Niezależnych Samorządnych Chłopskich Związków Zawodowych „Solidarność”
na rok 1982

I. Ocena sytuacji operacyjnej

1. W latach 1980–1981 zorganizowały się i zostały zarejestrowane sądownie 4 regionalne związki chłopskie spod znaku „Solidarności Chłopskiej” Ziemi Lubuskiej, Ziemi Dobrzyńskiej i Kujaw, Ziemi Wałbrzyskiej oraz [Ziemi] Legnicko-Głogowskiej.

2. Na bazie ww. związków powstała federacja o charakterze ogólnopolskim, przeciwstawna NSZZ RI „Solidarność”, która ostatecznie w październiku 1981 r. przyjęła nazwę KKP NSChZZ „Solidarność”. Zrzeszała ona ostatnio związki chłopskie o różnym charakterze („Solidarność Chłopska”, „Solidarność Wiejska” i odłamy [„Solidarności”] RI) z 14 województw. KKP wybrała 10-osobowe Prezydium, przewodniczącym został W[o]jciech Obernikowicz z Włocławka. Ze znanych działaczy w pracach KKP aktywny udział brali: [Stanisław] Janisz, R[oman] Bartoszcze, [Stanisław] Helski, [Adam] Konopacki, [Jan] Kozłowski, Manduk, Szydłowski, a ich radcą prawnym został dr praw A[ntoni] Leszczyk z Warszawy.

3. Przedstawiony przez KKP NSChZZ „Solidarność” program działania, będący wykładnią celów i założeń ideowych związku, dobitnie świadczy o jego antysocjalistycznym charakterze.

W dokumencie tym m.in. zdecydowanej krytyce poddaje się socjalistyczne formy gospodarki na wsi, system oświaty i kultury, więzi ekonomiczne między miastem a wsią oraz rządowy program wyprowadzenia kraju z kryzysu społeczno-ekonomicznego. Przykładem praktycznej realizacji przez KKP NSChZZ przyjętego programu była zorganizowana w II połowie 1981 r. szeroka akcja protestacyjno-propagandowa oraz podjęte w grudniu ubiegłego roku długotrwałe strajki połączone z okupacją instytucji państwowych w: Inowrocławiu, Włocławku i Toruniu, które zakończyło dopiero wprowadzenie stanu wojennego.

4. Analiza całokształtu działalności KKP NSChZZ „Solidarność”, a wcześniej związków, które ją utworzyły, prowadzi do wniosku, że mimo luźnej struktury organizacyjnej jest to formacja najbardziej dynamiczna, zwarta, najlepiej zorganizowana, mająca najdojrzałych przywódców, silne związki z tradycją ruchu ludowego (znaczna część ich działaczy to b[yli] członkowie PSL lub „Wici”), będąca reprezentantem i mająca oparcie w szerokiej rzeszy autentycznych chłopów.

5. Z Prezydium OKZ zostali internowani Janisz, Obernikowicz, [Władysław] Izewski i Kozłowski. Z dotychczas prowadzonych rozmów wynika, że Janisz, Obernikowicz i Kozłowski po wyjściu na wolność są zdecydowani dalej prowadzić działalność związkową, bez względu na decyzje władz politycznych.

W obecnej sytuacji stanu wojennego nie stwierdzono jakiegokolwiek działalności związkowej podejmowanej przez działaczy KKP NSChZZ „Solidarność”.

[...]

Źródło: AIPN, 0717/8, Sprawa obiektowa na Niezależny Samorządny Zawodowy Chłopski Związek Zawodowy „Solidarność” krypt. „Chłopi”.

Nr 15

„...istnieje pilne zadanie wzmoczenia pracy operacyjno-rozpoznawczej i profilaktycznej na wsi w ramach sprawy obiektowej”. Wniosek o wszczęcie sprawy obiektowej krypt. „Solidarność Wiejska”/„Tabun” na Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Indywidualnych Producentów Rolnych „Solidarność Wiejska” w Bydgoszczy, 17 lutego 1981 r.

Bydgoszcz, dnia 17 lutego 1981 r.
Tajne spec[jalnego] znac[enia]

Uzasadnienie

Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Indywidualnych Producentów Rolnych „Solidarność Wiejska” w Bydgoszczy powstał przy Międzyzakładowym Komitecie Założycielskim N[iezależnego] S[amorządnego] Z[wiązku] Z[awodowego] „Solidarność” w Bydgoszczy w dniu 9 listopada 1980 r. z wytypowanych delegatów poszczególnych gmin województwa bydgoskiego. Od początku istnienia NSZZ „Solidarność Wiejska” Komitet Założycielski w Bydgoszczy nawiązał ścisłą współpracę i podporządkował się MKZ NSZZ „Solidarność” w Bydgoszczy. Z ramienia M[iędzyzakładowego] K[omitetu] Z[ałożycielskiego] NSZZ „Solidarność” w Bydgoszczy Komitetem Założycielskim „Solidarność Wiejska” na stałe opiekuje się Mariusz Łabentowicz. Aktualnie w skład Komitetu Założycielskiego „Solidarność Wiejska” wchodzi 42 gminy województwa bydgoskiego,

spośród których wybrano 10-osobowe prezydium. [...] W chwili obecnej Komitet Założycielski „Solidarności Wiejskiej” korzysta z pomieszczeń i wyposażenia MKZ NSZZ „Solidarność” w Bydgoszczy usytuowanego przy ul. Dworcowej 22/2 i Marchlewskiego 5.

Komitet Założycielski „Solidarność Wiejska” spotyka się aktualnie dwa razy w tygodniu, tj. we wtorki i w piątki. Swoją pracę propagandową opiera przede wszystkim na uczestniczeniu członków komitetu w zebraniach wiejskich oraz na rozpowszechnianiu różnego rodzaju wydawanych oświadczeń, komunikatów w formie ulotek, najczęściej redagowanych przez MKZ w Gdańsku i MKZ w Bydgoszczy.

Według naszych ostatnich ustaleń oraz oficjalnych wypowiedzi zastępcy przewodniczącego⁴⁷ Stanisława Mojzesowicza wynika, iż związek ten będzie dążył wszelkimi sposobami i metodami do wymuszenia na Sądzie Najwyższym rejestracji statutu. Podstawowym celem ich działalności jest rozbicie dotychczas istniejących kółek rolniczych jako dobrowolnej, niezależnej i samorządnej społeczno-zawodowej organizacji rolników, pełniącej rolę związku zawodowego indywidualnych rolników, i utworzenie w to miejsce „Solidarności Chłopskiej”.

W ostatnim czasie ze strony członków „Solidarności Chłopskiej” występuje dalsze wzmożenie działalności wśród rolników celem objęcia swoją działalnością całego województwa bydgoskiego. Ponadto członkowie „Solidarności Chłopskiej” organizują także różnego rodzaju wiece protestacyjne, na których domagają się przede wszystkim zarejestrowania statutu ich organizacji. Poprzez Wojewódzki Komitet Założycielski NSZZ „Solidarność Chłopska” w Bydgoszczy zostały podjęte działania mające na celu zjednoczenie całego ruchu chłopskiego w kraju. W tym celu w dniu 13 lutego 1981 r. powołano 33-osobową Krajową Komisję Porozumiewawczą NSZZ RI „Solidarność”, która wyłoniła 15-osobowe prezydium z siedzibą w Bydgoszczy.

W związku z powyższym istnieje pilne zadanie wzmożenia pracy operacyjno-rozpoznawczej i profilaktycznej na wsi w ramach sprawy obiektowej.

Celem prowadzenia sprawy obiektowej na nieformalne struktury samorządowe na wsi będzie:

- pełne rozpoznanie, jakie faktycznie związki i organizacje chłopskie powstały i działają na naszym terenie w ramach „Solidarności Wiejskiej” (jakie zamierzają się dalej tworzyć);
- czas, miejsce i okoliczności powstania, założenia ideowo-programowe (statut), cele i zadania, środki do ich realizacji, główni inspiratorzy i czołowi działacze, prasa chłopska, powiązania i inspiracja ze strony MKZ NSZZ „Solidarność”;
- prowadzenie rozpoznania operacyjnego i przeciwdziałanie wobec oddziaływania na ruch chłopski elementów i sił socjalistycznych, wpływów byłych działaczy PSL i reakcyjnego kleru;
- podejmowanie różnorodnych działań operacyjnych i wspieranie instancji partyjnych oraz władz administracyjnych w eliminowaniu z tych związków osób wrogo ustosunkowanych do ustroju rolnego PRL, polityki partii i państwa na wsi oraz osób podejmujących działania skierowane przeciwko porządkowi i bezpieczeństwu publicznemu.

Kierownik Sekcji V „A” Wydzi[iału] III „A”
por. Józef Kowalik

Źródło: AIPN By, 069/1361, Sprawa obiektowa krypt. „Solidarność Wiejska”/„Tabun”, k. 1-4.

⁴⁷ Przewodniczącym został Józef Waźbiński, rolnik z gminy Żnin, a drugim wiceprzewodniczącym Urban Maruszewski, rolnik z gminy Dobrcz; sekretarzem był Witold Hatka, a jednym z członków prezydium – Michał Bartoszcze, rolnik z gminy Inowrocław.

Nr 16

„Praca operacyjna na odcinku środowiska wiejskiego oparta jest przede wszystkim na osobowych źródłach informacji”. Analiza i ocena sytuacji środowiska wiejskiego w województwie bydgoskim ze szczególnym uwzględnieniem Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność Chłopska”, 19 lutego 1981 r.

Bydgoszcz, dn. 19 lutego 1981 r.
Tajne spec[jalnego] znacz[enia]

Analiza i ocena stanu bezpieczeństwa na odcinku środowiska wiejskiego
w województwie bydgoskim dotycząca Niezależnych Samorządnych Związków
Zawodowych „Solidarność Chłopska”

W ostatnim czasie na terenie województwa bydgoskiego obserwuje się proces ożywienia i aktywizacji środowisk wiejskich w przedmiocie tworzenia nowych nieformalnych struktur samorządowych na wsi, głównie Niezależnych Samorządnych Związków Zawodowych Rolników „Solidarność Chłopska”. Pierwsze organizacyjne koncepcje tworzenia wymienionych struktur związkowych miały miejsce w listopadzie 1980 r. i były inspirowane przez M[ieędzyzakładowy] K[omitety] Z[ałożycielski] N[iezależnego] S[amorządnego] Z[wiązku] Z[awodowego] „Solidarność” w Bydgoszczy. Wytypowany został również z MKZ NSZZ „Solidarność” w Bydgoszczy stały przedstawiciel ds. „Solidarności Chłopskiej” ob. Mariusz Łabentowicz (członek prezydium MKZ NSZZ „Solidarność” w Bydgoszczy). Pierwsze zebranie rolników z terenu województwa bydgoskiego miało miejsce w dniu 12 listopada 1980 r. w siedzibie MKZ NSZZ „Solidarność” w Bydgoszczy, w którym uczestniczyli rolnicy z 13 gmin. W trakcie zebrania wybrano 10-osobowe prezydium Wojewódzkiego Komitetu Założycielskiego NSZZ „Solidarność Chłopska” oraz nakreślono ogólny plan pracy i podjęto m.in. następujące kierunki działania:

- rozkolportowanie wśród rolników projektu statutu „Solidarności Chłopskiej” celem pozyskania jak największej ilości członków i zwolenników;
- przeciwstawienie się dotychczasowej organizacji społeczno-zawodowej rolników w Kółkach Rolniczych;
- podjęcie działań zmierzających do zarejestrowania w sądzie.

Statut „Solidarności Chłopskiej” złożony został w Sądzie [Wojewódzkim w Warszawie] w dniu 19 grudnia 1980 r. i do chwili obecnej nie został zarejestrowany.

„Solidarność Chłopska” w dniu 22 stycznia 1981 r. przeprowadziła na terenie województwa bydgoskiego akcję protestacyjną, urządzając manifestacje ciągnikami i maszynami rolniczymi w miejscowościach Inowrocław, Lubiewo, Dobrcz. Ponadto w tym samym czasie grupy przedstawicieli „Solidarności Chłopskiej” w ilości od 30 do 50 osób przeprowadziły rozmowy z naczelnikami ww. gmin oraz wicewojewodą bydgoskim obywatel inż. Romanem Bąkiem.

Podczas trwających spotkań rolnicy poruszali m.in. następujące problemy:

- żądali rejestracji „Solidarności Chłopskiej”,
- stawiali zarzuty, że kolektywizuje się ziemię,
- występowali przeciwko próbom zdobywania przychylności chłopów poprzez dawanie im przywilejów,
- krytykowali działalność Kółek Rolniczych.

W dniu 8 lutego w Bydgoszczy zorganizowana została manifestacja członków „Solidarności Chłopskiej” przez Wojewódzki Komitet Założycielski NSZZ „Solidarność Chłopska”, mający na celu zjednoczenie ruchu robotniczo-chłopskiego w całym kraju oraz poparcie żądań odnośnie [do] rejestracji statutu „Solidarności Chłopskiej”. Manifestacja rozpoczęła się wspólną mszą w kościele, następnie przemarszem jej uczestników ulicami miasta pod pomnik Walki i Męczeństwa w Bydgoszczy, gdzie odbył się wiec. Całość manifestacji zakończyła się w hali sportowej „Astoria”, gdzie odbyło się sympozjum poświęcone ruchowi związkowemu na wsi.

W powyższej manifestacji brało udział ok. 8 tysięcy osób. Podobna manifestacja odbyła się w dniu 10 lutego 1981 r. w Inowrocławiu, w której uczestniczyło ok. 1000 osób. Poza wspomnianymi manifestacjami przedstawiciele „Solidarności Chłopskiej” co pewien czas organizują spotkania z przedstawicielami władz terenowych i wojewódzkich, w trakcie których stawiają swe żądania i postulaty, które w zależności od ich treści są załatwiane pozytywnie lub negatywnie.

Ustalono, że głównymi celami „Solidarności Chłopskiej” są m.in.:

- wprowadzenie do Konstytucji zapisu, że indywidualne gospodarstwo rolne jest trwałym elementem socjalistycznego systemu gospodarczego,
- zniesienie uprzywilejowania sektora uspołecznionego,
- uznanie, że to „Solidarność Chłopska” jest jedynym związkiem zawodowym rolników, a nie Samorząd Kółka Rolniczego,
- zapewnienie preferencji indywidualnej gospodarce chłopskiej w przydziale środków produkcji i gruntów z państwowego funduszu ziemi oraz przydziale funduszu rozwoju rolnictwa,
- swoboda działania Kościoła na terenie wiejskim.

Celem zjednoczenia ruchu chłopskiego na terenie kraju w dniu 15 stycznia 1981 r. Komitet Założycielski NSZZ „Solidarność Chłopska” w Bydgoszczy zorganizował Krajową Konferencję „Solidarności Chłopskiej”. W konferencji tej brało udział około 100 osób z całego kraju. W trakcie konferencji poza dyskusją nad statutem ich związku oraz celami ich działalności uczestnicy zjazdu nie doszli do porozumienia odnośnie [do] jedności działania na terenie całego kraju.

[...]

Praca operacyjna na odcinku środowiska wiejskiego oparta jest przede wszystkim na osobowych źródłach informacji wykorzystywanych w sprawie obiektowej „Rolnictwo”, prowadzonej na Wojewódzki Kompleks Gospodarki Żywnościowej, co w aktualnej sytuacji nie pozwala na pełne rozeznanie środowiska wiejskiego. W związku z powyższym istnieje pilna potrzeba pozyskiwania nowych osobowych źródeł informacji ze środowiska wiejskiego z rejonów, które są najbardziej zagrożone. Poza osobowymi źródłami informacji w środowisku wiejskim, a w szczególności odnośnie [do] kontroli i działalności Wojewódzkiego Komitetu Założycielskiego NSZZ „Solidarność Chłopska”, wykorzystywane są środki techniki operacyjnej.

Prognozowanie

Na podstawie posiadanych przez nas materiałów i informacji operacyjnych o stanie bezpieczeństwa w środowisku wiejskim przewiduje się, że w 1981 roku wśród członków NSZZ „Solidarność Chłopska” i przy ich udziale mogą zaistnieć następujące fakty:

- przenikanie osób związanych z działalnością grup antysocjalistycznych do „Solidarności Wiejskiej”,
- uaktywnienie się byłych działaczy i członków Polskiego Stronnictwa Ludowego zamieszkałych na terenach wiejskich, którzy mogą spowodować groźbę powstania na wsi nowej organizacji politycznej,

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

- propagowanie wrogich poglądów i działalności skierowanej przeciwko linii politycznej partii i rządu oraz ustrojowi socjalistycznemu,
- próby szkalowania przez NSZZ „Solidarność Chłopska” zasłużonych działaczy partyjnych i związkowych,
- kolportowanie w formie komunikatów, oświadczeń, ulotek o treści skierowanej przeciwko ustrojowi socjalistycznemu, ekipie rządowej i partyjnej w celu podtrzymania w kraju sytuacji napięcia i konfliktów,
- organizowanie nielegalnych wieców i manifestacji oraz głodówek i strajków okupacyjnych gmachów urzędów i instytucji państwowych, które mogą doprowadzić do zakłócenia ładu, porządku i bezpieczeństwa publicznego w niektórych miejscowościach, a nawet w całym województwie.

Kierunki działania

W związku z przewidywanymi zagrożeniami praca operacyjna będzie skoncentrowana na następujących kierunkach:

- pełne rozpoznanie, jakie faktycznie związki i organizacje powstały i działają na terenie w ramach „Solidarności Chłopskiej” (jakie zamierzają się dalej tworzyć), czas, miejsce i okoliczności powstania, założenia ideowo-programowe, cel i zadania, środki do ich realizacji, główni inspiratorzy i czołowi działacze, prasa chłopska, powiązania i inspiracje ze strony MKZ NSZZ „Solidarność”;
- prowadzenie rozpoznania operacyjnego i przeciwdziałania przed oddziaływaniem na ruch chłopski elementów i sił antysocjalistycznych, wpływami byłych działaczy PSL i reakcyjnego kleru;
- podejmowanie różnorodnych działań operacyjnych i wspieranie instancji partyjnych oraz władz administracyjnych w eliminowaniu z tych związków osób wrogo ustosunkowanych do ustroju rolnego P[olskiej] R[zeczypospolitej] L[udowej], polityki partii i państwa na wsi oraz osób podejmujących działalność skierowaną przeciwko porządkowi i bezpieczeństwu publicznemu.

Źródło: AIPN By, 069/1361, Sprawa obiektowa krypt. „Solidarność Wiejska”/„Tabun”, k. 1–4.

Nr 17

„Powiedział do kamery znacznie więcej, niż puszczono”. Sprawa Jana Kułaja

W czasie internowania funkcjonariusze SB prowadzili z Janem Kułajem dialog operacyjny. Podczas tych rozmów miał on deklarować lojalność wobec władz P[olskiej] R[zeczypospolitej] L[udowej] i gotowość podjęcia pewnej formy jawnej współpracy. 28 kwietnia 1982 roku Kułaj został przewieziony do siedziby Z[jednoczonego] S[tronnictwa] L[udowego] w Warszawie, gdzie spotkał się z [Romanem] Malinowskim, który miał mu zaproponować zaangażowanie się w prace jego stronnictwa. Kułaj, który był członkiem tej partii, propozycję przyjął.

Po spotkaniu wystąpił w telewizji, odcinając się od swojej dotychczasowej działalności i zapowiadając podjęcie legalnej działalności politycznej w ramach ZSL. Jednocześnie, inaczej niż niektórzy działacze „Solidarności” występujący w pierwszych miesiącach stanu wojennego w środkach masowego przekazu, nie potępił wprost jej przywódców. Swoją postawę tłumaczył

później podatnością na manipulację, co miało wynikać z długiego przebywania w odosobnieniu, oraz zaskoczeniem z powodu pojawienia się dziennikarzy. Twierdził, że materiał pokazany w telewizji został spreparowany. Podczas spotkania przywódca rolniczej „Solidarności” miał prosić Malinowskiego, by nagranie zaprezentować w całości i nie robić w nim żadnych skrótów. Prezes ZSL odpowiedział, że przed emisją zapozna się z materiałem i podejmie decyzję w tej sprawie.

Po latach Malinowski to potwierdził, przyznając, że Kułaj „powiedział do kamery znacznie więcej, niż puszczono”. Możliwe zatem, że obróbka nagrania nie dotyczyła jedynie spraw technicznych, ale wpłynęła również w pewnym stopniu na jego treść. Następnego dnia po wystąpieniu Kułaj opuścił miejsce internowania. Postawa Kułaja została zdecydowanie negatywnie przyjęta w większości środowisk opozycyjnych. Niektórzy uznali ją za zdradę ideałów „Solidarności”. Po wyjściu z internowania nie podejmował żadnej działalności opozycyjnej. Był jednak rozpracowywany przez SB w związku ze spotkaniami z niektórymi działaczami opozycji, a także wypowiedziami dla zagranicznych mediów, w których wyrażał się krytycznie o władzy. Jednocześnie kontynuowano z nim dialog operacyjny, prowadzony w ramach sprawy operacyjnego rozpracowania o kryptonimie „Żywiciel”. Rozmawiający z Kułajem funkcjonariusze zachęcali go do niepodejmowania żadnych działań opozycyjnych. Pozycję Kułaja w środowiskach niezależnego ruchu rolniczego ostatecznie osłabiło jego przystąpienie do Rady Konsultacyjnej przy Przewodniczącym Rady Państwa w 1986 roku. Jednocześnie w drugiej połowie dekady lat osiemdziesiątych XX w. SB odnotowała jego bardzo krytyczne wypowiedzi na temat roli ZSL i polityki rolnej władz.

Źródło: Jan Olszsek, „Solidarność” Rolników Indywidualnych 1981–1989 [w:] A.W. Kaczorowski, T. Kozłowski, J. Olszsek, „Solidarność” Rolników 1980–1989, Warszawa 2010, s. 141.

Nr 18

Śmierć Piotra Bartoszcze. Informacja pionu śledczego IPN, stan na luty 2018 r.

2. Śledztwo w sprawie zbrodni komunistycznej, będącej zbrodnią przeciwko ludzkości, mającej miejsce w nocy z 7 na 8 lutego 1984 r. w RadłóWKu, w postaci spowodowania śmierci Piotra Bartoszcze przez funkcjonariuszy państwa komunistycznego, tj. o czyn z art. 155 kk w zb. z art. 231 § 1kk w zw. z art. 11 § 2 kk w zw. z art. 2 ust. 1 i art. 3 ustawy z dnia 18 XII 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu. (S 46.2016.Zk).

Aktualnie analizowany jest ogromny materiał procesowy zgromadzony w toku prowadzonych śledztw w sprawie śmierci Piotra Bartoszcze. Zlecono liczne kwerendy historyczne, w tym obejmujące także zbiór zastrzeżony IPN-u. W sprawie powołano biegłych z Zakładu Medycyny Sądowej celem wydania opinii w zakresie budzących wątpliwości ustaleń poprzednio prowadzonego śledztwa.

Źródło: Informacja Oddziałowej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Szczecinie na temat śledztw w toku – stan na luty 2018 r., <https://szczecin.ipn.gov.pl/pl9/sledztwa/sledztwa/oddzialowa-komisja-w-sz/31507,Sledztwa-w-toku.html>.

Nr 19

„Do śmierci przyczyniły się osoby trzecie, co wskazuje na zabójstwo Piotra Bartoszcze”, 26 października 2017 r.

Spotkanie rozpoczął prezes Instytutu Pamięci Narodowej dr Jarosław Szarek, który przybliżył sylwetkę Piotra Bartoszcze (1950–1984), działacza opozycji antykomunistycznej i jednego z przywódców NSZZ Rolników Indywidualnych „Solidarność”. Zwłoki działacza odnalazł 9 lutego 1984 roku jego brat.

Zgodnie z ustaleniami, przytoczonymi przez zastępcę Prokuratora Generalnego, dyrektora Głównej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu prok. Andrzeja Pozorskiego, 7 lutego 1984 roku miało dojść do wypadku samochodowego z udziałem Piotra Bartoszcze. W podjętym wówczas postępowaniu – budzącym do dziś szereg wątpliwości – organy ścigania i prokuratura uznały, że do wypadku przyczynił się fakt, iż kierujący pojazdem Piotr Bartoszcze był w stanie nietrzeźwym.

11 czerwca 1990 roku postępowanie zostało ponownie podjęte i po pięciu latach zakończone bez zmiany ustaleń końcowych. Jednakże już w 1993 roku biegli stwierdzili szereg błędów i uchybień zawartych w ustaleniach z 1984 roku.

12 września 2016 roku pion śledczy IPN, po dokonaniu ponownej analizy sprawy, podjął decyzję o wznowieniu postępowania. W opinii, jaką dysponują prokuratorzy IPN, do śmierci przyczyniły się osoby trzecie, co wskazuje na zabójstwo Piotra Bartoszcze. Nie ma przesłanek wskazujących na kryminalne okoliczności zdarzenia. Wysoce prawdopodobne jest, iż doszło do niego ze względu na wcześniejszą działalność opozycyjną Piotra Bartoszcze.

Prokurator Pozorski zaapelował do wszystkich osób, które dysponują jakimikolwiek informacjami na temat okoliczności śmierci Piotra Bartoszcze, o przekazywanie ich do IPN.

Źródło: Konferencja prasowa IPN w sprawie okoliczności śmierci Piotra Bartoszcze, 26 października 2017 r., Warszawa: <https://ipn.gov.pl/pl/dla-mediow/komunikaty/42433,Konferencja-prasowa-w-sprawie-okolicznosci-smierci-Piotra-Bartoszcze-26-pazdzier.html>.

Nr 20

„Twym obowiązkiem będzie walczyć każdą dostępną Ci bronią o wyzwolenie Ojczyzny”. Przysięga dla wstępujących do Ogólnopolskiego Komitetu Oporu Rolników „Solidarność” [1982 r.]

W obliczu Boga Wszechmocnego i Najświętszej Marii Panny, Królowej Korony Polskiej, kładąc rękę na ten Święty Krzyż, znak Męki i Zbawienia – PRZYSIĘGAM, że wstępując w konspiracyjne szeregi OKOR-u, będę posłuszny jego zarządzeniom, będę dbać o jego honor i powagę, wspierać jego działalność czynnie i materialnie.

PRZYSIĘGAM, że wstępując w szeregi walczących o jego istnienie, o wolność praw ludzkich i obywatelskich mojego Narodu – wierząc, że walka ta toczy się również o wolność i suwerenność mojej Ojczyzny, Rzeczypospolitej Polskiej, stanę bez wahania na każdym powierzonym mi posterunku, by walczyć o Jej honor i wyzwolenie ze wszystkich sił, aż do ofiary z mego życia.

PRZYSIĘGAM, że powierzonych mi tajemnic niezłomnie dochowam, cokolwiek by mię spotkać miało.

Tak mi dopomóż Bóg i niewinna Krwi i Męko Jego Syna!

Przyjęcie przysięgi: Przyjmuję Cię w szeregi związkowych żołnierzy wolności. Twym obowiązkiem będzie walczyć każdą dostępną Ci bronią o wyzwolenie Ojczyzny i istnienie Związku Rolników „Solidarność”. Zwycięstwo będzie Twoją nagrodą. Zdrada może być ukarana śmiercią.

Źródło: AIPN By, 0222/143, Sprawa operacyjnego rozpracowania krypt. „Gryzonie”, t. 8, k. 47.

Nr 21

„Przysięgam być wierny Ojczyźnie mej, Rzeczypospolitej Polskiej”. Tekst przysięgi AK ogłoszony przez gen. Stefana Roweckiego „Grota”, komendanta Sił Zbrojnych w Kraju, 12 grudnia 1942 r.

Komendant Sił Zbrojnych w Kraju
dn. 12 grudnia 1942 r., nr 73

W ślad za rozkazem nr 58 ogłaszam tekst przysięgi uchwalony przez Komitet dla spraw Kraju, zatwierdzony przez Naczelnego Wodza w dniu 12 grudnia 1942 r.

W obliczu Boga Wszechmogącego i Najświętszej Maryi Panny, Królowej Korony Polskiej, przysięgam być wierny Ojczyźnie mej, Rzeczypospolitej Polskiej. Stać nieugięte na straży Jej honoru, o wyzwolenie z niewoli walczyć ze wszystkich sił, aż do ofiary mego życia. Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej i rozkazom Naczelnego Wodza oraz wyznaczonemu przezeń dowódcy Armii Krajowej będę bezwzględnie posłuszny, a tajemnicy niezłomnie dochowam, cokolwiek by mnie spotkać miało. Tak mi dopomóż Bóg.

[Przyjęcie przysięgi:] Przyjmuję Cię w szeregi żołnierzy Armii Polskiej, walczącej z wrogiem w konspiracji o wyzwolenie Ojczyzny. Twym obowiązkiem będzie walczyć z bronią w ręku. Zwycięstwo będzie Twoją nagrodą, zdrada karana jest śmiercią.

Powyższy tekst obowiązuje nowo przyjmowanych żołnierzy w szeregi Sił Zbrojnych w Kraju.
Komendant Sił Zbrojnych w Kraju
(-) Grot

Źródło: https://twitter.com/aan_gov_pl.

Nr 22

„OKOR wzywa wszystkich rolników do podjęcia następujących działań...”. Projekt deklaracji programowej Ogólnopolskiego Komitetu Oporu Rolników, 15 sierpnia 1982 r.

Warszawa, 15 VIII 1982 r.

Do Rolników!!!

Projekt deklaracji programowej Ogólnopolskiego Komitetu Oporu Rolników

Od początku swego powstania w Polsce władza komunistyczna dąży w sposób jawny bądź ukryty do kolektywizacji wsi. Wszystko, co rolnictwo indywidualne osiąga, dokonuje się przy ogromnym nakładzie pracy, w sytuacji ciągłej niepewności jutra i dyskryminacji chłopskich gospodarstw rodzinnych. Rolnicy pozbawieni są środków produkcji: maszyn, narzędzi i nawozów, żyją często w trudnych warunkach materialnych, a jedyna dostępna rzecz to ciężka praca. Wskutek polityki państwa polska wieś stała się polskim trzecim światem. [...] Reżim próbuje obecnie odebrać nam z takim trudem wywalczone prawo do posiadania wolnych związków zawodowych, zniszczyć wszystko, co niezależne, co ograniczyć może monopol władzy. [...]

W dniach stanu wojennego sprawdza się rzeczywista wartość solidarności społecznej. Każdy, kto zgodzi się na dyktaturę, nie rozumie zagrożenia, jakie niesie ona dla jego wolności osobistej, zgodzi się być człowiekiem pozbawionym nie tylko praw ludzkich, ale także coraz częściej środków do życia.

Cel społeczeństwa jest jeden – obrona posierpniowych zdobyczy. Musimy dążyć do zniesienia stanu wojennego, uwolnienia wszystkich internowanych i aresztowanych, przywrócenia normalnej działalności autentycznych związków zawodowych, rozpoczęcia rozmów między „Solidarnością” a rządem. Tylko w takich warunkach będzie możliwy dalszy rozwój demokracji.

Ruchu społecznego oporu nie może zabraknąć na wsi. Od rolników zależy, czy będzie istnieć NSZZ RI „Solidarność”, NSZZ „Solidarność Wiejska” i „Solidarność Chłopska”, czy będą na wsi autentyczne instytucje broniące chłopów, czy porozumienia rzeszowsko-ustrzyckie będą miały wartość, czy też zgodzimy się na dyktat władzy.

Uznając potrzebę skoordynowania działań na wsi wobec reżimu, przedstawiciele różnych regionów i związków postanawiają powołać Ogólnopolski Komitet Oporu Rolników (OKOR), który deklaruje:

1. Pełne poparcie dla Tymczasowej Komisji Koordynacyjnej NSZZ „Solidarność”. Chcemy wspólnie ustalić program działania, podejmować wspólne akcje protestacyjne, tworzyć jednolitą strukturę ruchu oporu.

2. Gotowość współpracy na wsi z każdym, kto za nadrzędny cel uznaje obronę demokracji.

OKOR wzywa wszystkich rolników do podjęcia następujących działań:

1. Stosowania wobec władzy biernego oporu, który ma polegać na omijaniu państwowych punktów skupu i dostarczaniu żywności bezpośrednio do odbiorcy, „nie może to być jednak równoważne z windowaniem cen i spekulacją”.

2. Na znak solidarności z akcjami robotników w każdym miesiącu około 13-go nie dostarczać mleka (lub innych produktów) do punktu skupu.

3. Zorganizowania pomocy charytatywnej i pomocy w pracach polowych dla rodzin internowanych i uwięzionych działaczy chłopskich, a także osób szczególnie dotkniętych drakońskimi podwyżkami cen.

4. Poparcia „Solidarności” robotniczej w organizowaniu ruchu oporu [...].
5. Wykorzystać czas, w którym nie jest możliwe normalne funkcjonowanie Związku, do zjednoczenia wsi wokół idei solidarności. Organizowanie spotkań dla pogłębienia znajomości historii Polski i chrześcijańskiej nauki społecznej.
6. Ograniczenia kupowania gazet i oglądania tzw. Dziennika TV, zwłaszcza 13-go i 16-go każdego miesiąca – dni tragedii narodowej.

Imieniem OKOR – Józef Teliga
Sekretarz OKZ NSZZ RI „Solidarność”

Źródło: Projekt deklaracji programowej Ogólnopolskiego Komitetu Oporu Rolników, 15 VIII 1982 r., „Serwis Informacyjny Regionalnej Komisji Wykonawczej »Solidarność Małopolska«, 30 VIII 1982, nr 23.

Nr 23

Program OKOR „niebezpieczny politycznie” dla komunistów. Analiza materiałów operacyjnych w sprawie krypt. „Gryzonie”, opracowana przez Wydział VIII Departamentu IV MSW, 29 października 1983 r.

Warszawa, 29 października 1983 r.

W pierwszej połowie 1982 r. powstała nielegalna organizacja o zasięgu krajowym pod nazwą Ogólnopolski Komitet Oporu Robotników „Solidarność”, bazująca na środowisku wszystkich odłamów byłej „Solidarności” na wsi.

W 1982 r. kierownictwo OKOR dążyło do zintegrowania rozbitego byłego ruchu związkowego na wsi, zbudowania struktur nielegalnych oraz opracowania programu działania. W tym okresie w kilku regionach kraju ukazywały się ulotki, biuletyny OKOR o treści antypaństwowej.

Jak wynika z opracowania operacyjnego, w procesie organizowania nielegalnych struktur aktywną rolę odgrywali:

- byli działacze K[omitetu] S[amoobrony] S[połecznej] KOR oddelegowani przed i po sierpniu 1980 r. do organizowania chłopskich związków zawodowych na wsi (tj. W[iesław] Kęcik i J[ózef] Teliga).

- b. działacze NSZZ S RI (T[adeusz] Kowalczyk i W[ieńczysław] Nowacki).

- księża znani z działalności antypaństwowej, m.in.: Cz[esław] Sadłowski, [Stanisław] Bartmiński, St[anisław] Małkowski.

Równoległe z inicjatywami w kraju zaktywizowała oddziaływanie na wieś radiowa propaganda zachodnia, suponując istnienie zagranicznego podziemia OKOR, na czele którego stoi J[ózef] Teliga.

[...]

Na podstawie uzyskanych informacji stwierdza się, że:

- działalność OKOR na obecnym etapie jest walką polityczną wymierzoną przeciwko legalnej władzy w Polsce,

- rozważana jest możliwość tworzenia nowych formacji na wypadek konfliktu międzynarodowego [...],

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

– najpilniejszym zadaniem na obecnym etapie jest propaganda przedwyborcza do sejmu i rad narodowych [...],

– planują stworzyć schemat organizacyjny ich zdaniem najbardziej bezpieczny i operatywny,

– jest to organizacja kadrowa, głęboko zakonspirowana, a jej struktury terenowe mają luźne powiązania z [Józefem] Teligą,

– istnieją regiony, których struktury rozpoznano: południowo-wschodni (Lublin, Chełm, Zamość), krakowski, toruński i opolski,

– przejawem działalności struktur terenowych jest m.in. okresowe drukowanie i rozpowszechnianie wśród zaufanych ludzi ulotek i biuletynu.

Wnioski:

1. Niezależnie od rozmiarów organizacji i działań ulotkowych program reprezentowany przez [Józefa] Teligę jest niebezpieczny politycznie ze względu na jego ukierunkowanie na bezpośrednią walkę z ustrojem i tworzenie struktur podziemnych, które mają być wykorzystane w przypadku napięć społecznych i zagrożeń z zewnątrz.

2. Rozpoznani figuranci tkwiący w podziemnych strukturach z reguły posiadają bogatą przeszłość polityczną, najczęściej akowską, reprezentują wrogi stosunek do ustroju, opowiadają się za konsekwentną walką i nie zamierzają się ujawniać.

3. Ze względu na zachowanie ścisłej konspiracji (doświadczenia wyniesione z AK), sporadyczność akcji zewnętrznych (ulotki), specyfikę środowiska wiejskiego istnieją trudności w rozpracowaniu ich wewnętrznych struktur.

4. Dotychczasowe rozpracowanie i uzyskane dowody (materiały Biura „T”⁴⁸, Biura „B”⁴⁹ i informacje agenturalne) pozwalają na realizację sprawy i przecięcie działalności wrogich ugrupowań. Posiadane i uzyskane w czasie realizacji materiały pozwolą na propagandowe zdyskontowanie celem sparaliżowania działalności podziemia, a jednocześnie odcięcie środowisk wiejskich od tego rodzaju działalności. Dodatkowym rezultatem byłoby spowodowanie w oparciu o ustawę amnestyjną ujawnień osób działających w podziemiu.

5. Za najdogodniejszy moment realizacji sprawy powinna być uznana taka sytuacja, która pozwoliłaby na ujęcie figurantów podczas ich spotkania wraz z dokumentacją i innymi dowodami. Taka sytuacja może zaistnieć już na najbliższym spotkaniu kierownictwa OKOR, zaplanowanym na dzień 5–7 listopada 1983 r. w Warszawie.

6. Niniejsza analiza powinna być przedmiotem roboczego spotkania kierownictwa Departamentu IV MSW, Biura Śledczego i Biura Studiów MSW celem [omówienia] taktyki i metody realizacji sprawy.

Opracowano:
Wydziel[ia] VIII Dep[artamentu] IV MSW

Źródło: AIPN, 0222/143, t. 8, Sprawa operacyjnego rozpracowania krypt. „Gryzonie”.

⁴⁸ Biuro „T” – Departament Techniki MSW.

⁴⁹ Biuro „B” zajmowało się obserwacją operacyjną osób i obiektów.

Nr 24

„General Kiszczak poleca opracować informację na temat OKOR”. Informacja dotycząca działalności ogólnopolskiej struktury konspiracyjnej pod nazwą Ogólnopolski Komitet Oporu Rolników, przedłożona przez gen. Władysława Ciastonia, 16 grudnia 1983 r.

Warszawa, dn. 16 XII 1983 r.

Polska Rzeczpospolita Ludowa
Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
Tajne
Nr Ug-02890/83

Z[astępc]a [członka] Komitetu Centralnego PZPR
Tow[arzysz] gen. broni F[lorian] Siwicki

Z polecenia ministra spraw wewnętrznych gen. broni Cz[esława] Kiszczaka uprzejmie przedkładam informację dot[yczącą] działalności ogólnopolskiej struktury konspiracyjnej pod nazwą Ogólnopolski Komitet Oporu Rolników.

gen. dyw[izji] Wł[adysław] Ciastoń

Informacja gen. Zenona Płatka dot[ycząca] działalności ogólnopolskiej struktury konspiracyjnej pod nazwą Ogólnopolski Komitet Oporu Rolników

Zdelegalizowanie ruchu związkowego „Solidarność” R[olników] I[ndywidualnych] na wsi spowodowało uzewnętrznienie się działań pojedynczych grup lub osób związanych poprzednio z „Solidarnością” lub rekrutujących się z byłego K[omitetu] S[amoobrony] S[połecznej] KOR.

Pierwsze sygnały mówiące o zawieszeniu nielegalnej struktury konspiracyjnej odnotowano w drugiej połowie 1982 r., a szczególnie po spotkaniu rolników w dniu 5 września 1982 r. na Jasnej Górze. Wówczas na terenie kraju, głównie Polski południowej, ujawniono ulotki o wrogich treściach, sygnowane przez tzw. Ogólnopolski Komitet Oporu Rolników.

Podjęte działania i przedsięwzięcia operacyjne pozwoliły na wstępne rozpoznanie struktury organizacyjnej i programu działania oraz częściowo składu osobowego szczebla kierownictwa OKOR-u. [...]

W dokumentach programowych sformułowano, że celem powstałej organizacji jest walka z ustrojem socjalistycznym P[olskiej] R[zeczypospolitej] L[udowej] poprzez oddziaływanie ideologiczno-polityczne w organizacjach politycznych, paramilitarnych (przenikanie tajnych struktur do wojska, milicji, S[łużby] B[ezpieczeństwa], więziennictwa) i młodzieżowych, tworzenie grup dywersyjnych i stosowanie terroru.

Grupa ta mieniła się krajowym centrum konspiracyjnym na odcinku wiejskim. Centralne kierownictwo znajdowało się w Warszawie. Strukturę organizacyjną tworzyło 5 makroregionów obejmujących teren całego kraju. Każdy z makroregionów podzielony był na dwa regiony. Grupy terenowe miały być tworzone przy zachowaniu systemu piątkowego na wzór konspiracji wojskowej A[rmii] K[rajowej], zapewniającej łączność poziomą i pionową [...]

OKOR był organizacją kadrową, głęboko zakonspirowaną, o zdecydowanie antypaństwowym charakterze (m.in. w deklaracji programowej mówi się o konkretnych działaniach mających zmierzać do przejęcia władzy; o wspieraniu i inicjowaniu czynnej samoobrony społecznej, takiej jak: strajki robotnicze i manifestacje obronne, o karaniu sprawców i nadgorliwych egzekutorów terroru komunistycznego).

Organizacja na szczeblu centralnym posiadała własne wydawnictwo pt. „Żywią i Bronią”. Również tzw. regiony posiadały poligrafie i własne wydawnictwa. Szeroko korzystano w działalności z bazy poligraficznej tzw. Komitetu Oporu Społecznego „Solidarność”. Ponadto program OKOR i informacje o jego działaniu były szeroko kolportowane np. przez Radio Wolna Europa, które źródłowe informacje otrzymywało od kierownictwa tej organizacji. W odwrotnym kierunku ośrodki dywersji ideologiczno-politycznej zasilają środkami finansowymi i materialnymi całokształt działalności OKOR-u.

OKOR współdziałał z „Solidarnością Walczącą”, tj. jednym z odłamów podziemia politycznego, na czele którego stoi Kornel Morawiecki z Wrocławia. W tej sprawie w sierpniu pomiędzy Józefem Teligą a Kornelem Morawieckim zostało podpisane porozumienie, opublikowane w nielegalnym piśmie „Solidarność Walcząca” nr 29 (50) z dnia 4 września 1982 r.

OKOR wykorzystywał do swoich działań organizacyjnych obiekty kościelne, księży znanych z antypaństwowej działalności oraz powstałe w grudniu 1982 r. Duszpasterstwo Rolników. Aktywnie zaangażowani w tę formę działalności byli księża: [Czesław] Sadłowski ze Zbroszy Dużej (woj. radomskie) i [Stanisław] Bartmiński z Krasiczyna (woj. przemyskie), a także biskupi przemyscy [Ignacy] Tokarczuk – ordynariusz i [Tadeusz] Błaszkievicz – sufragan.

Spotkania organizowane w kościele w Krasiczynie (w dniach 9–11 grudnia 1982 r.) i w podziemiach plebanii kościoła św. Józefa w Krakowie (w dniach 18–19 grudnia 1982 r.) odbyły się z zachowaniem zasad konspiracji. Informowano o nich przez łączników. W Krakowie wprowadzono kontakt pośredni przed wejściem do kościoła oraz stosowano kontrobservację spotkania.

Uzyskane sygnały pozwoliły na ustalenie terminu odbycia kolejnego konspiracyjnego spotkania w Warszawie, na którym kierownictwo OKOR miało opracować zmodyfikowaną wersję programu polityczno-organizacyjnego, dostosowując go do aktualnej sytuacji społeczno-politycznej. W związku z rozpoznaniem i prowadzonymi działaniami zakrojonymi na szeroką skalę podjęto decyzję o likwidacji OKOR-u.

W wyniku działań operacyjno-śledczych w sprawie na OKOR w dniach 11–12 grudnia 1983 r. zatrzymano łącznie 23 osoby, w tym trzon kierownictwa organizacji. Przeprowadzone przeszukania pozwoliły na zakwestionowanie znacznych ilości nielegalnych wydawnictw. Działania Służby Bezpieczeństwa w bardzo wysokim stopniu utrudniał fakt, że społeczność wiejska, chociaż nie reagowała aktywnie na wezwania OKOR-u do podejmowania działań, to jednak z różnych względów okazywała pomoc kadrowym działaczom tej organizacji. Stwierdzono, że sporo osób spoza organizacji było poinformowanych o jej strukturach, punktach kontaktowych oraz miejscach ukrywania się ścisłego kierownictwa.

Grupa OKOR od dłuższego czasu była operacyjnie kontrolowana. Likwidacja nastąpiła w momencie stwierdzenia, że przechodzą od sfery koncepcji do działań, kładąc szczególny nacisk na przygotowanie się do wyborów do rad narodowych.

Równoległe z likwidacją OKOR-u podjęto działania w celu przełamania postaw źle pojętej lojalności niektórych działaczy b[yłego] N[iezależnego] S[amorządnego] Z[wiązku] Z[awodowego]

R[olników] I[ndywidualnych] „Solidarność” wobec kierownictwa OKOR-u. Spowodowa-
no, że w dniu 13 grudnia br. w W[ojewódzkim] U[rzędzie] S[praw] W[ewnętrznych] w Byd-
goszcy ujawnił się czołowy działacz O[gólnopolskiego] K[omitetu] Z[ałożycielskiego]
NSZZ RI „Solidarność” Michał Bartoszcze (znany z wydarzeń bydgoskich w dniu
19 marca 1981 r.).

Dyrektor
gen. bryg. Zenon Płatek

Źródło: AIPN, 0222/143, t. 8, Sprawa operacyjnego rozpracowania krypt. „Gryzonie”.

WYKAZ SKRÓTÓW

AIPN	– Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej
AIPN By	– Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Gdańsku Delegatura w Bydgoszczy
AK	– Armia Krajowa
CAF	– Centralna Agencja Fotograficzna
IPA	– Independent Polish Agency
IPN	– Instytut Pamięci Narodowej
KC PZPR	– Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
KKP	– Krajowa Komisja Porozumiewawcza
KOR	– Komitet Obrony Robotników
KPZR	– Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego
KSS KOR	– Komitet Samoobrony Społecznej KOR
MO	– Milicja Obywatelska
MKZ „Solidarność”	– Międzyzakładowy Komitet Założycielski NSZZ „Solidarność”
MSW	– Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
NSChZZ	– Niezależny Samorządny Chłopski Związek Zawodowy
NSZZ RI „Solidarność”	– Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Rolników Indywidualnych „Solidarność”
OKOR	– Ogólnopolski Komitet Oporu Rolników
OKS	– Ogólnopolski Komitet Strajkowy
OKZ	– Ogólnopolski Komitet Założycielski
OKZ NSZZ RI	– Ogólnopolski Komitet Założycielski Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego Rolników Indywidualnych
OML	– Ośrodek Myśli Ludowej
PAN	– Polska Akademia Nauk
PAP	– Polska Agencja Prasowa
PGR	– Państwowe Gospodarstwo Rolne
PRL	– Polska Rzeczpospolita Ludowa
PSL	– Polskie Stronnictwo Ludowe
ROPCiO	– Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela
SB	– Służba Bezpieczeństwa
SGGW	– Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
SGGW-AR	– Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego-Akademia Rolnicza
„S” RI	– „Solidarność” Rolników Indywidualnych
„SW”	– „Solidarność Walcząca”
SZP	– Służba Zwycięstwu Polski
WiN	– Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość”
WK ZSL	– Wojewódzki Komitet Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego
WRN	– Wojewódzka Rada Narodowa

ZMW RP „Wici”	- Związek Młodzieży Wiejskiej Rzeczypospolitej Polskiej „Wici”
ZOMO	- Zmotoryzowane Odwody Milicji Obywatelskiej
ZSL	- Zjednoczone Stronnictwo Ludowe
ZWZ	- Związek Walki Zbrojnej